

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

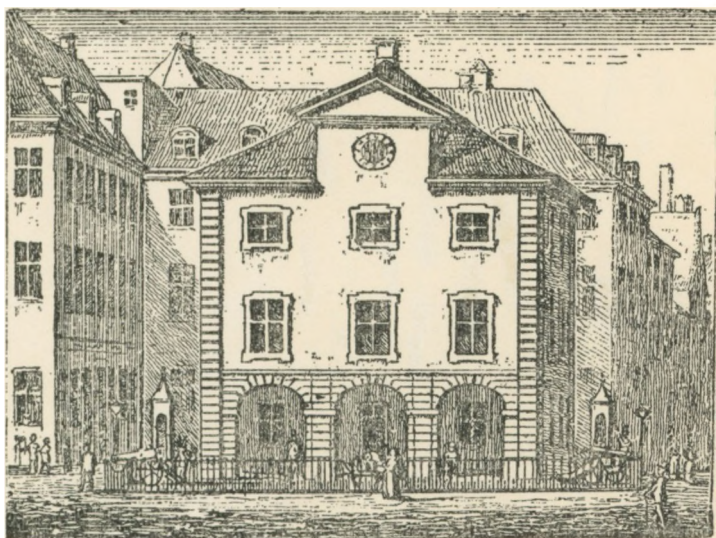
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Æ. Borgstrøm

NICOLAI TAARN

NICOLAI TAARN

ARKITEKTUR OG HISTORIE

AF

OTTO NORN

KØBENHAVN 1945

*Den af J. Chr. Petersen den 6. Maj 1845
grundlagte Papirhandel hilser paa sin 100-
Aarsdag ved dette Skrift sin gamle Genbo,
Nicolai Taarn.*

TAARN OG KIRKE

Nicolai Taarns kraftfulde Arkitektur med det – selv i moderne Rekonstruktion – festligt virkende Spir glæder enhver, hvis Sind er opladt for Bygningskunstens evigt gyldige Værdier. Men foruden at være Kunst er Taarnet ogsaa et historisk Monument, der ikke udeltagende har staaet som Midtpunkt i en af Hovedstadens gamle Bydele. Ofte har det spillet sin Rolle, ikke blot for Kvarteret, men for hele Byen, til Tider kun Tilskuerens passive, i et enkelt Tilfælde den skæbnesvangre Hovedrolle.

I Modsætning til Middelalderbyens Kirketaarne, der som Regel rejstes alene „Gud til Ære“ og for Klokkernes Skyld, havde Renaissancetidens Taarne ikke sjældent lige fra Begyndelsen andre, tit Kirken helt uvedkommende Formaal. Det prægede deres Arkitektur og bestemte deres senere Skæbne; hvad Nicolai Taarn angaar, kom det endog til at betyde Redningen, da det efter Kirkens Udsltelse truedes af Nedrivning.

Ud fra meget let forstaaelige Grunde opfattes Gotikken populært som den egentlige kirkelige Bygningsstil, og man gør stedse mer eller mindre heldigt Brug af den som saadan. Da Københavns Indbyggere for omtrent halvfjerde Aarhundrede siden saa et Taarn rejse sig ved Nicolai Kirke, kunde de imidlertid snart konstatere, at Bygmesteren ikke havde i Sinde at lade sig æstetisk retlede af den gotiske Kirkebygning. Ved sin Størrelse blev Taar-

net eneherkende over sine Omgivelser, baade Kirke og Borgerhuse. Ved sin Form tog det hovedsagelig Hensyn til sig selv og sine verdslige Funktioner. Først en byggeglad Eftertid fik omdannet og udvidet Kirkebygningen, saa der frembragtes en virkelig arkitektonisk Helhed, imponerende blandt Hovedstadens Kirker.

En Bygning lever sjældent længe i den Skikkelse, Bygmesteren oprindeligt har givet den; men heldige Omstændigheder kan bewirke, at god Arkitektur faar Lov at ældes i Skønhed. Nicolai Taarn, der med Glans fortsatte sin Eksistens selvstændigt, efter at Kirken var gaaet til Grunde, havde saaledes trods mange Omskiftelser forlængst naaet at blive ærværdigt, da man for omtrent 25 Aar siden mente at burde give det en Foryngelse. Det fik her ved Erstatning for sin Ungdoms tabte Herligheder, Spiret og Kirken; men idel Vinding blev det ikke. Er Spirets dekorative Virkning som et Led i Byens Silhouet uomtvistelig, maa man dog indrømme, at baade dette og især den moderne Kirkebygning i nogen Grad har frataget Taarnet dets Monumentalitet. Det skete, uden at Helheden derfor blev et Reformationsmonument, saaledes som Giverne havde forestillet sig. Hvad der var gammelt og ægte blev tilsløret, og det, som føjedes til, havde ringe arkitektonisk Værdi i sig selv. Ogsaa derfor maa Interessen i første Række samle sig om Taarnet.

Ethvert Bygningsværk skal dog – ogsaa i Historiens Lys – ses i Forhold til sine Omgivelser; disse bestemmer i ikke ringe Grad, hvorledes Monumentet til forskellig Tid virker og bliver opfattet. Lige fra det stod nybygget, har Nicolai Taarn med Kirken og Pladsen dannet et naturligt Midtpunkt for Byens gamle Østerkvarter, og en hel Række betydelige Arkitekter har efterhaanden været optaget af de Muligheder, som her frembød sig. Selvom Taarnet i nyere Tid er blevet kapslet stærkt inde af høje Huse, indtager det i Dag sin Plads i Bybilledet, praktisk og æstetisk, som det har gjort i Aarhundreder.

Saaledes som Nicolai Taarn med Spir eller Tindekrans, i Sammenhæng med Kirke eller Plads har afspejlet de vekslende Smagsretninger, skulde gerne i Hovedtrækkene fremgaa af de følgende Siders Tekst og Illustrationer. Glimtvis er ogsaa forsøgt givet et Billede af det Liv, der gennem Tiderne har rørt sig omkring den gamle Bygning.

Engang i Middelalderens første Del, man ved ikke præcis hvor tidligt, byggedes en Kirke i Københavns østligste Kvarter tæt ved Havnestadens Livsnerve, Ladebroen, som laa ikke langt fra den nuværende Højbro. Syd for den lavt beliggende Kirkegaard, der til denne Side afgrænsedes af Vingaardsstræde, var paa dette Tidspunkt Strandkantens Vand endnu i umiddelbar Nærhed. Som naturligt var, blev denne Kirke – tidligst nævnt i Peter Olafsens Testamente 1261¹ – de Søfarendes, viet Standens Helgen Nicolaus af Myra. Hvorledes den ældste Kirke har set ud vides ikke; men ved Undersøgelsen af Grunden², hvorpaa den nuværende Bygning staar, konstateredes Rester af Mure stammende fra en treskibet Kirke, som godt kan være den 1261 nævnte. I Slutningen af Middelalderen var denne Bygning blevet for lille til den stadig voksende Menighed; flere og flere slog sig ned i Sognet hidlokket af Havnen og dens rige Muligheder for Liv og Handel, og man gik i Gang med at opføre en ny, større – ligeledes treskibet – Kirke. Formodentlig begyndtes Arbejdet med Nedrivningen af det gamle Kor³ – betydelige Byggearbejder var i Gang 1505⁴ – og fire Aar efter kunde Biskop Anders Mus af Oslo indvi Højalteret til S. Nicolai, det hellige Kors og S. Olaf⁵. Efter en Standsning i nogle Aar fulgte saa Skibet, og Kirken berettes at have staaet fuldført 1517⁶. – Et Par Aar senere slog Luther sine Theser op i Worms, og en ny Tid indledtes.

Foruden arkæologiske Fund fortæller de ældste Billeder af København en Del om den gotiske Nicolai Kirke, som endnu stod

ret uændret i Slutningen af 1500'erne. Paa Braunius' Prospekt af Byen set fra Øst kan man iagttage den kullede Kirke med det polygonale Kor og den høje gotiske Tagrytter bagved Frederik II's nye Ankersmedie paa Bremerholm. Hvad der ikke syner paa Stikket er en stor Udbygning paa Skibets Nordside, et kombineret Vaabenhus og Kapel. Skønt upaalideligt i Enkeltheder giver det gamle Billede dog et godt Indtryk baade af Kirken og dens Beliggenhed tæt ved Stranden. I det nyligt fuldførte Gudshus gav Christian II i 1520 den lærde Magister Martin Reinhart fra Würzburg Lov at prædike paa evangelisk Vis; endnu var Tiden dog ikke moden til, at den nye Lære kunde fænge, og den tyske Klerk maatte hurtigt fortrække. Men en halv Snes Aar senere blussede Reformationen op og fængede i København tidligst i Nicolai Menighed⁷, hvor Hans Tausen prædikede 1529, og de første danske Salmer⁸ gav Genlyd under Hvelvingerne.

Skønt den Kirkebygning, som blev Rammen om de første evangeliske Gudstjenester i København, forsaavidt var blevet fuldført i Katolicismens sidste Aartier, manglede dog een Ting – et Taarn. Meget tyder imidlertid paa, at Opførelsen af et saadant har været planlagt i Sammenhæng med det forudgaaende Byggeri, men under Reformationens Storme tænkte ingen paa at bygge, der var nok, som vilde rive ned. Herefter fulgte Grevefejden med Christian III's Belejring og Udsultning af København, og Kirken maatte til i høj Grad verdsligt Brug udlevere, hvad der af Materialer og Penge var sparet sammen til Opførelsen af et Taarn⁹.

Krigen og Belejringen efterlod dybe Furer i Københavns Fysiognomi, og lange Tider maatte hengaa, før Byen kunde faa lægt Saarene og paabegyndt et Monumentalbyggeri, der alene vilde bringe den i Rangklasse med de øvrige europæiske Fyrsteresidenser. Den By, som Frederik II arvede 1559, var endnu helt og fuldt Middelalderens – det gjaldt baade Slot og Kirker, blandt hvilke kun Vor Frue udmærkede sig ved sin Størrelse og slanke

Nicolai Kirke inden Taarnets Opførelse, efter Braunius 1587.

Rejsning. Dens elegante Silhouet med det høje Taarn og Spir løftede sig befriende op over Gadernes Vrimmel af beskedne Borgerhuse. Som Arkitekturmonument overstraaled den langt alt andet, ogsaa Slottets ældgamle, sammenflickede Klump. End ikke de Spir, som Christian II¹⁰ og Christian III havde ladet sætte paa Borgens Taarne, formaede at tage Glansen fra den gamle Bispes- stads Hovedsmykke.

Den nye Stil, Renaissance, gik i første Omgang Byen forbi. Christian III havde ganske vist i sine sidste Aar et betydeligt Byggeri i Gang paa Københavns Slot, uden at dette dog herved mistede sit middelalderlige Præg. Kongen var nok en stor Byggherre; men han foretrak Slottene ude i Landet, og Frederik II svigtede Hovedstaden helt til Fordel for Frederiksborg og Kronborg, hvor Højrenaissancen med Vælde brød igennem o. 1580. At omskabe Danmarks Hovedstad til en Renaissanceby af europæisk Format blev Sønnen og Efterfølgeren Christian IV's Indsats.

Som et første Budskab i København om den ny Arkitekturstil rejste der sig i 1560'ernes sidste Halvdel en skøn „vælsk“ Gavlvæg på Holmens Ankersmedie ved Kanalen, endnu bevaret i Holmens Kirke. I Pagt med den frembrydende Tids Aand havde dette første Eksempel på monumental Renaissancearkitektur i Hovedstaden et rent verdsligt, ja militært Formaal. Kongemagten, som nu mer end tidligere stillede det store Byggeri Opgaver, maatte foreløbig anstrenge Kræfterne for Krigen, og først med Freden i Stralsund genvandt Muserne Mælet.

1574 udnævnte Kongen Christoffer Valkendorf til Rentemester, et Embede, hvis Funktioner lænkede sin Indehaver til Hovedstaden og derfor gjorde ham velkikket til samtidig at være kgl. Statholder i København. Snart efter kunde Valkendorf da ogsaa tiltræde denne Post, som gav ham Anledning til med utrættelig Energi at støtte det offentlige Byggeri. Hvad der byggedes i København i de sidste Aartier af 1500-Tallet, blev derfor en ikke helt ringe Introduktion til Senrenaissancens Blomstring under Christian IV. Nu var Tiden ogsaa modnet til Virkeliggørelse af den gamle Plan om at skaffe Nicolai Kirke et Taarn; et saadant vilde blive et Monument for den verdslige Stats Sejr, et Modstykke til Vor Frue Kirkes Taarn med dets katolske Kapeller og Relikvier. Nicolai Kirke havde jo allerede længe mer end nogen anden været Borgernes, og det blev Sognefolket selv med Christoffer Valken-

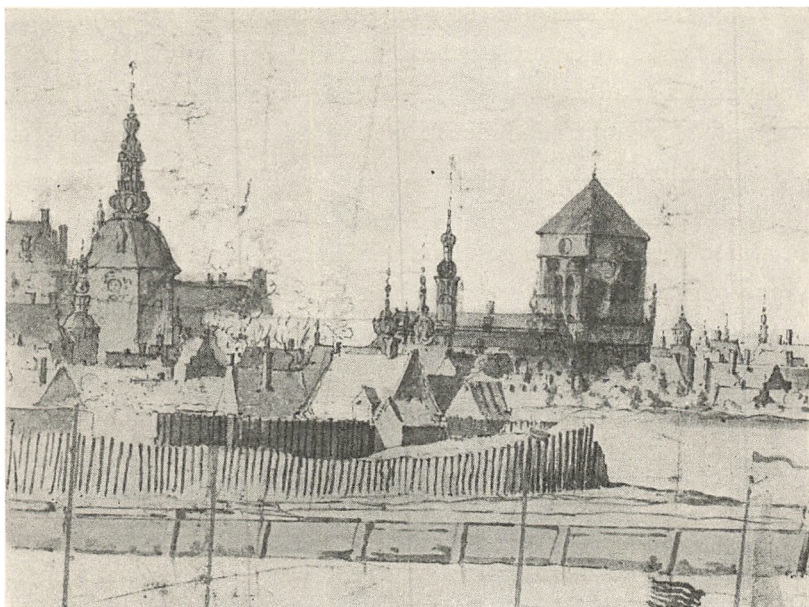
Nicolai Kirke, Taarnet med Breide Rantzaus Spir, efter van Wijk 1611.

dorf i Spidsen, som satte det store Arbejde i Værk. Om Statholderens Indsats er man ganske vel underrettet gennem en Passus i den berømte Valkendorfbog, der er en pragtfuldt udstyret Fortegnelse over Byens Privilegier og Adkomster. Med samtidig Haand staar her optegnet Valkendorfs Fortjenester¹¹ af Hovedstaden, og

det hedder: „Anno mdlxxxii haffuer hand thenckt Kiøbenhaffns Ære oc Forfremmelse icke wdi een Maade, men i mange Maader. Saa haffuer hand beseet och offuerweigidt Leigliheden Kirckerne till Ehre, Prydelse och Gauffn och strax befalled Kirckeuengerne thil St. Nicolai Sogen, att de schulde begynde oc antage att lade bygge dett Thorn wid St. Nicolai Kircke, huilcket strax bleff begyndt baade med Fundamenten och siden fremdelis med Muren, oc gaff hand sielff der till de første Penninge, thiszligiste Kalck oc Steen, oc haffuer sielff tit oc ofte gangitt op paa Muren thil Muremesterne oc unnderuist dennom der wdi.“¹² Dette samtidige Vidnesbyrd giver et levende Billede af Valkendorfs Bygherreiver, selvom man ikke skal tage Ordet „undervise“ for bogstaveligt. Det gik dog ikke helt let at finansiere saa omfattende et Byggeri, og Rentemesterens private Bidrag kunde ikke fylde Hullerne i Foretagendets Pengekasse. 1586 maatte Sognemændene klage for Kongen, at de ikke saa nogen Udvej til Kirketaarnets Fuldendelse: „met mindre the aff andre guode Christne bekomme Hielp ther thill.“ Denne Opfordring til at lade Tiggerposen gaa videre blev øjeblikkelig fulgt, og de 61 Adelsmænd, der var Grundejere i Nicolai Sogn – blandt hvilke Christoffer Valkendorf – fik Opfordring at komme Kirken noget til „Hjælp efter eders Lejlighed og gode Vilje“¹³. 1591 støttede Regeringen direkte med en Levering norsk Tømmer¹⁴, og meget tyder paa, at Taarnet stod fuldført, da Valkendorf afsluttede sit virksomme Liv 1601.

Taarnet bar direkte Vidnesbyrd om sin Opførelse. Foruden andre mere gaadefulde Aarstal¹⁵ stod 1593 at læse over Portalen, og endnu findes paa Vestsiden en Sandstensplade med et indhugget 1591. Indirekte taler Arkitekturen selv sit tydelige Sprog om Tid og Stil; det staar som en Borgerviljens Triumf i Sten ikklædt Højrenaissancens Festdragt.

Skønt reelt af betydelig mindre Dimensioner end Frue Kirkes nuværende Taarn¹⁶ virker Nicolai højere, hvilket dels skyldes Taar-

Nicolai Kirke, Taarnet med Pyramidetag, efter van der Veldes Prospekt 1658.

net selv, dels Forholdet til Omgivelserne: de mægtige Stræbepiller i Forbindelse med de slanke Proportioner giver Beskueren det Indtryk, at kolossale Kræfter har maattet tøjles for at bære svimlende Højder, og især tidligere, da Bebyggelsen trængte helt ind til Murene mod Vest, tvang Nabohusene Blikket i Vejret for at gøre det muligt at omfatte hele Bygningen. Nicolai Taarn er et originalt og værdifuldt Arkitekturmonument, som i bogstaveligste Forstand har vist Evner til at staa paa egne Ben. Lige fra sin Opførelse har det virket som et selvstændigt Bygningsværk i Forhold til den ældre Kirke. Man ser det straks ved et Blik paa den ejendommelige Plan¹⁷, hvor de tykke Ydermure forlænget i Stræbepillerne danner et vældigt Dobbeltkryds, som Kirkens langt spinklere Vestgavl blot synes at tangere. Arkitekten vidste meget vel, at han byggede paa farlig Grund, en opfyldt Strandbred; det er Motiveringen for de mægtige Støtter, der giver forøget Bæreflade

og en bedre Fordeling af Trykket fra Taarnets Mure. Oprindelig sammenbandt en Gjordbue de to østligste Stræbepiller paa Nord- og Sydsiden; da den o. 1820 fjernedes for at skaffe Plads til Brandvæsenet, blev Konstruktionens Logik mindre let forklarlig. I Taarnets Østmur findes indvendig to Aflastningsbuer, af hvilke den underste har Vederlag lige i Højde over Stræbepillerne. Deres Funktion er at skaane den middelalderlige Kirkes tyndere Vestmur ved at lede en Del af Trykket fra de højere liggende Murmasser over i de tykkere Sidemure. Disse udgjorde jo atter for de nedre Partiers Vedkommende en Del af det ejendommelige System af Mursammenskæringer. Bygmesterens Idé var udsprunget af en klar, konstruktiv Tanke, han vilde for enhver Pris gøre sit Taarn statisk selvstændigt, uafhængigt af nogen videre Støtte fra den spinkle, gotiske Kirkehal.

Som i al god Arkitektur eksisterer der ogsaa i Nicolai Taarn en nøje Sammenhæng mellem Plan og Opstalt. Bredden i N.-S. er dikteret af den ydre Afstand mellem Pillerne i Kirkens Midterskib. Bredden i Ø.-V. er lidt større, nemlig nøjagtig saa meget, som lagdes til, naar Kirkegavlens Tykkelse inddroges i Taarnet. Den oprindelige, indre Stokværksdeling forstyrredes totalt under Branden 1795, og ved Taarnets sidste Istandsættelse forsømte man at efterforske den; dog kan man sikkert gaa ud fra, at den i Hovedtrækkene endnu afspejles i det Ydre. Façaderne har en kraftig vandret Inddeling i fire Afsnit. Den nederste Del – indtil Sandstensbaandet over Stræbepillerne – er Taarnets Basis, og paa Grund af Buen mellem det østligste Pillepar var det Indre meget lidt anvendeligt. Som Følge heraf er Murene kun i ringe Grad gennembrudt af Vinduesaabninger, hvilket øger Indtrykket af Stabilitet. Paa middelalderlig Vis er Sneglegangstrappen, som fører op til Vægtergangen, anbragt uden for Taarnets Korpus, i et særligt Trappetaarn, i Hjørnet mellem Skibets Vestgavl og Taarnets Sydside. Først i næste Stokværk – mellem Sandstensbaandet og

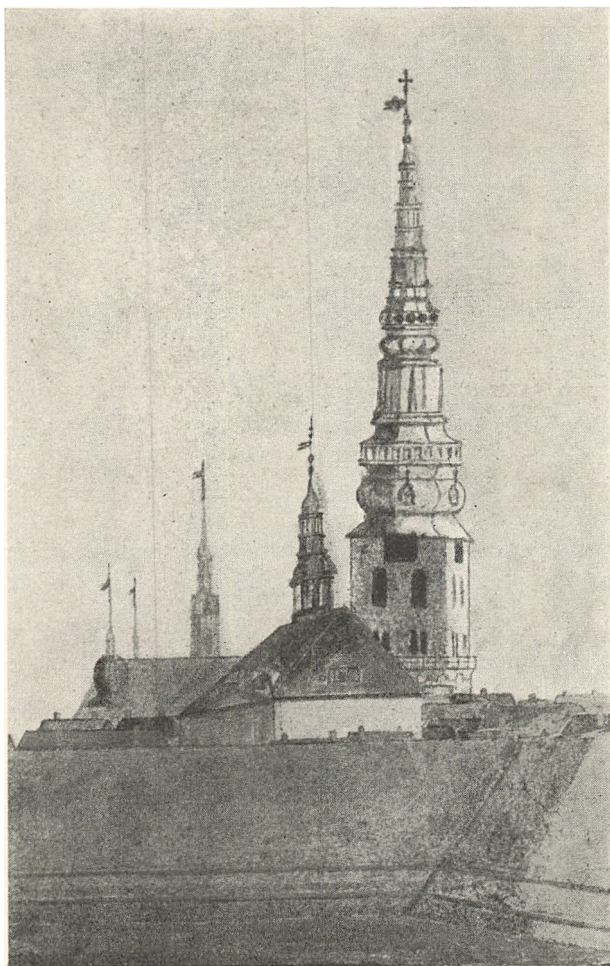

Nicolai Kirke set fra Nordvest. Udsnit af Resens Perspektivkort 1674.

Vægtergangen¹⁸ – kunde der skabes et reelt og brugbart Rum, velbelyst af Vinduer mod de tre Verdenshjørner og med bekvem Adgang til Kirkeloftet gennem en Dør i Østmuren. Ved Vægtergangen snævres Murene ind, og frigjort til alle Sider hæver Taarnets øvre Partier sig over Kirkebygningens Tagryg. Atter adskiller et vandret Baand Murene i et lavere, nedre og et højere, øvre

Parti, som svarer henholdsvis til Vægterétagen og Klokkestokværket indbefattet Uret. Foruden Indsnævringen medvirker ogsaa de store Gennembrydninger og Udsparinger i Murene til at gøre Taarnets Overdel let; i Vægterétagen er det slanke, rundbuede Dobbeltvinduer, i Klokkestokværket mægtige „Glamhuller“, som aabnede et frit Gennemblik gennem Taarnet og tillod Malmen at tone ud over Byen. Mindre Glugger flankerede Urskiverne lige under Spiret. Der eksisterer visse bestemte indbyrdes Maalestoksforhold i den her beskrevne Inddeling af Nicolai Taarns Façader: saaledes svarer Højden af underste Etage („Basis“) nøjagtig til Højden af Taarnets øverste Del regnet fra Sandstensbaandet under Glamhullerne til Spirets Fod, ligesom de to mellemliggende Stokværk under og over Vægtergangen er nøjagtig lige høje¹⁹. Denne Orden og Fasthed i Façadernes Opbygning lader sig ogsaa paavise for Enkelthedernes Vedkommende, den er f. Eks. bestemmende for Vinduernes Placering baade i Forhold til det vandrette og det lodrette Plan. De harmoniske Proportioner er saaledes ikke opstaaet tilfældigt, men Arkitekten har nøje gennemtænkt alt, saa hver Enkelthed følger sig ind paa sin bestemte Plads og herved bidrager til den storartede Helhedsvirkning.

For at fuldstændiggøre sit Indtryk af Nicolai Taarns Arkitektur maa man foruden Plan og Opstalt ogsaa betragte dets dekorative Enkeltheder. Karakteristisk er i den Henseende først og fremmest Materialerne, Munkesten i Krydsskifte og udhugne Sandstensdetailler²⁰. Medens Stofvirkningen saaledes ikke afviger fra, hvad der var almindeligt for Periodens Arkitektur overhovedet, er visse Detailler karakteristiske alene for denne Bygning. Vinduerne er afdækket med en Trekantgavl, hvis forlængede Grundlinje overalt er baaret af Konsoller. Ingen andre Steder i vor Renaissancearkitektur træffes denne Form for Gavlfronton²¹, hvadenten den skal betragtes som et Særkende for Bygmesteren eller blot som en fintfølede Hensyntagen til den baldakinagtige Lethed og Elegance,

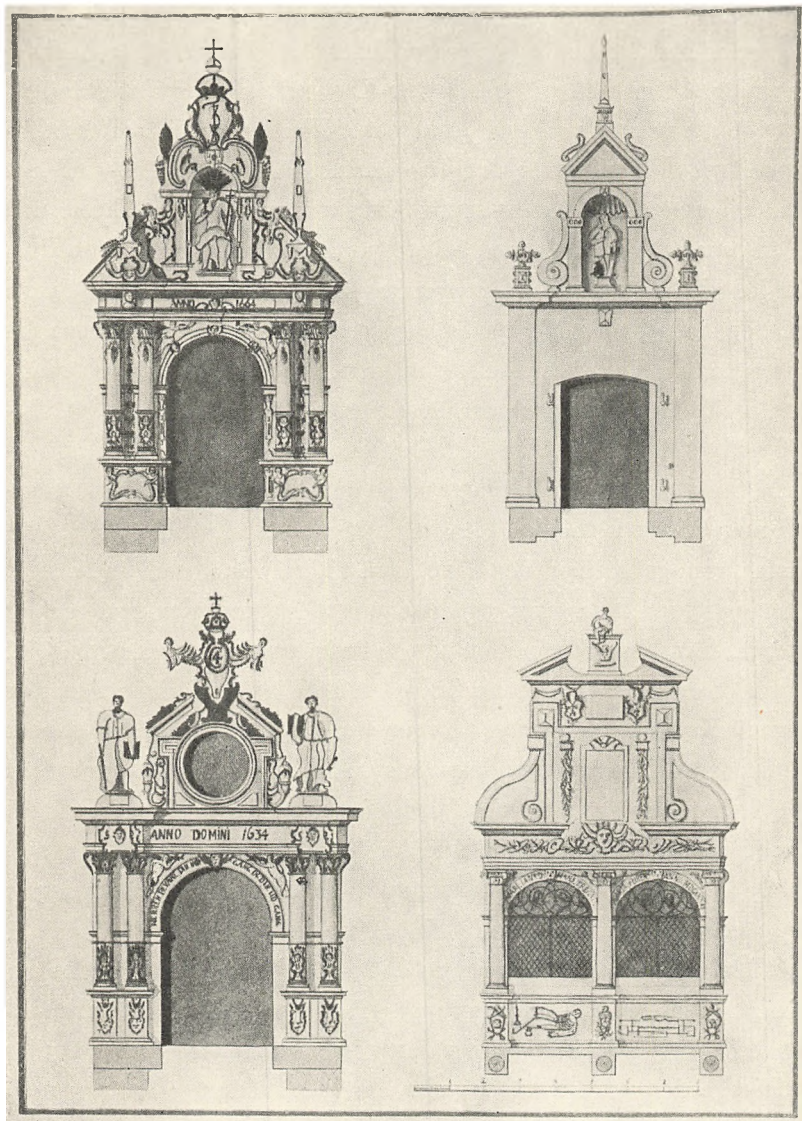
Nicolai Taarn. Udsnit af W. Ribolts Prospekt o. 1690.

der passede sig for en himmelstrøbende Taarnbygning. Portalen i Vestfaçaden er af beskedne Dimensioner, men har jo heller ikke fra Begyndelsen været Kirkens Hovedindgang. Den fladrundbuede, opr. o. 1,5 m brede Døraabning sidder i en Indfatning af Pilastre, der bærer en forkrøppet Sandstensgesims med Rulleværksopsatser yderst. Midt over Døren findes en Figur i en Niche, som paa

Siderne støttes af Volutter og krones af en Trekantgavl med Topspir og karakteristiske oprullede Spiraler. I Lighed med Taarnets øvrige Dekoration er denne Portal fin og maadeholden i sin Virkning, og paa Trods af alle Fornyetelser fornemmer man endnu den Friskhed og Ynde, der altid udmærker vor tidlige Renaissances Skulptur i Modsætning til det svulmende og tit overlæssede, som for en stor Del præger Billedhuggerkunsten under Christian IV. I den Henseende er Sammenstillingen af Taarnets og Kirkens øvrige Portaler paa Opmaalingsbladet fra o. 1750 særdeles karakteristisk.

Da Nicolai Taarn stod færdigbygget o. 1600 var skabt et ikke blot i dansk, men – synes det – i hele den europæiske Renaissancearkitektur enestaaende Værk. Man søger forgæves afgørende Lighedspunkter med tilsvarende Monumenter i Nederlandene og Frankrig, hvor det først og fremmest kunde ventes, at Arkitekten havde fundet et Forbillede. Stræbepiller i Forbindelse med Kirke-taarne er ganske vist saare almindelige i nordfransk, flandersk og hollandsk Renaissancearkitektur, men de er her af en helt anden Karakter. Slanke og som oftest lidet fremspringende strækker de sig over flere Stokværk, en direkte Arv fra Gotikken²². De mægtige Murpiller med de skraa Ydersider og volutsvungne Afdækninger ved Nicolai Taarn opfattes helt barokke i deres haandgribelige Funktion og synes skabte alene af overdrevet Hensyn til Stedets Krav om Stabilitet, medens de fint gennemtænkte kubiske Forhold tyder paa en skolet Sans for Proportioner hos Arkitekten. Man kendte i Sandhed gerne hans Navn, men Samtiden har ikke fundet det værd at optegne, og med det meget usikre Kendskab til Periodens danske Bygmestre og deres personlige Stil kan man heller ikke ad stilkritisk Vej komme til helt sikre Resultater.

I sin Søgen efter Skaberen af Nicolai Taarns ejendommelige Arkitektur standser man naturligt først ved Periodens ledende Arkitekt i Danmark, Hans van Stenwinkel den ældre, af hvis kunstneriske Personlighed det imidlertid ikke er lykkedes nogen

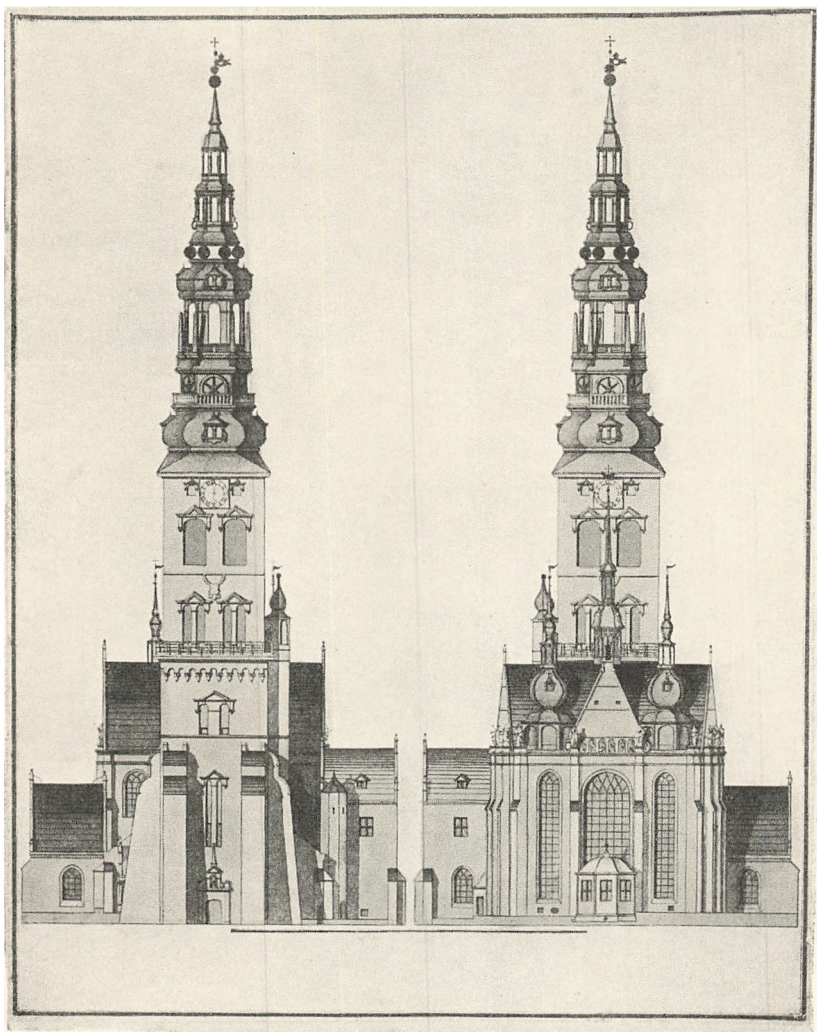
Nicolai Kirkes Portaler.

Foroven, til venstre, fra det søndre Vaabenus (1664), til højre Taarnportalen (o. 1590). Nederst, til venstre, fra nordre Vaabenus (1634), til højre, fra Benhuset (1628). Opmaaling, farvelagt Tegning o. 1750.

Forsker at give et klart Billede²³. Stenwinkel indkaldtes o. 1578 til Danmark fra Emden, og det er notorisk, at han her har haft en væsentlig Andel i Raadhustaarnets Opførelse. Efter i et Par Aar at have medvirket ved Byggeriet paa Kronborg, udnævntes Stenwinkel 1582 – Aaret for Nicolai Taarns Paabegyndelse – til kgl. Bygmester og var i den følgende Tid foruden for Tyge Brahe paa Hven ogsaa beskæftiget med Kirkebygningsarbejde i Hovedstaden. Her ledede han 1585–86 Ombygningen af Petri Kirke, hvis Taarn ved denne Lejlighed forhøjedes, og her ses han af Regnskaberne at have været fast bosat i nogle Aar indtil o. 1590, da Kongen overdrog ham Opførelsen af Grænsefæstningerne mod Sverige. I eet eneste Tilfælde sættes hans Navn direkte i Forbindelse med Christoffer Valkendorfs²⁴, nemlig 1587, da Kongen vilde have bygget noget paa Dragsholm og derfor befalede Rentemesteren at aftale med „den Bygmester, som er udi vor Bestilling, som tilforn var hos Tyge Brahe“.

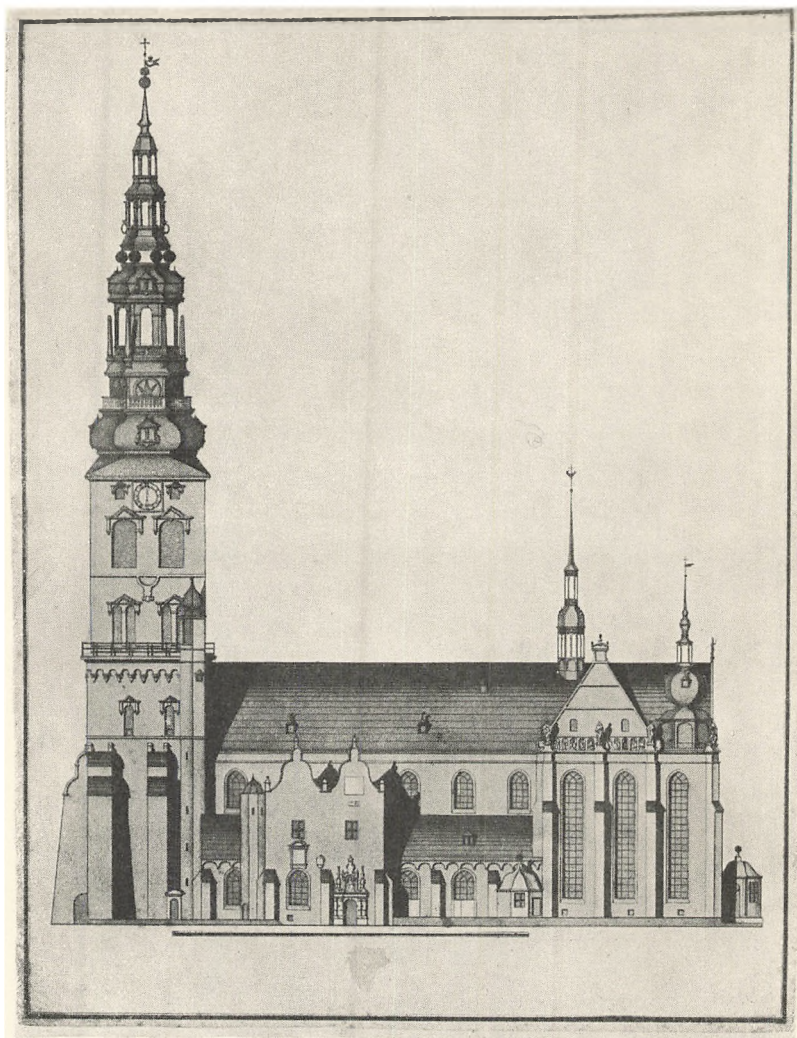
Saa vidt er alt saare vel, og disse ydre Omstændigheder modsiger ikke, at Hans van Stenwinkel kan have ledet Opførelsen af Nicolai Taarn, tværtimod – det Forhold, at han netop i disse Aar var bosat i København og beskæftiget ved Byggeri, som stod under Statholderens Opsyn, gør det sandsynligt, at han ogsaa har staaet i Spidsen for andre offentlige Byggeforetagender i Hovedstaden²⁵, blandt disse Opførelsen af Nicolai Taarn. Imidlertid kan man næppe foreløbig komme Spørgsmaalets Løsning nærmere ad denne Vej, grundet paa manglende Kendskab til Stenwinkels Stil²⁶.

At Valkendorf ved Opførelsen af Nicolai Taarn som Statholder i København paa Kongens Vegne har optraadt i Egenskab af Bygherre er uomtvisteligt, og det vilde derfor være naturligt at undersøge de andre Tilfælde, i hvilke han lod bygge for sig; men heller ikke en saadan Betragtning leder til fuldgyldige Slutninger. Alt i alt kan kun fastslaas, at Valkendorf saavel som Privatmand som ogsaa i Kraft af sine Embeder ofte havde Lejlighed til at iværksætte betydelige Byggeforetagender²⁷, og at han grundet paa

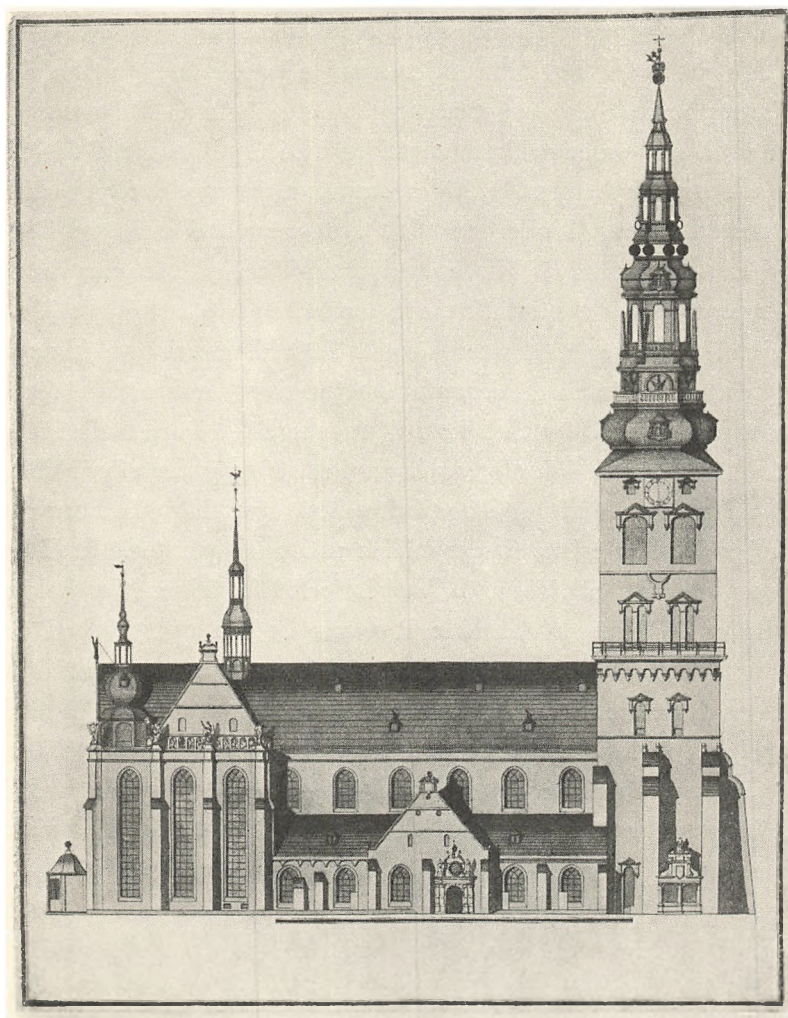
Nicolai Kirke set fra Vest og Øst. Opmaaling fra o. 1750.

sin høje Stilling maatte finde det naturligt at benytte Rigets bedste Kræfter paa dette Omraade. Blandt de mange Bygninger, private og offentlige, som skyldes Christoffer Valkendorfs Initiativ, var Nicolai Taarn det mest betydningsfulde. Det er i Dag det eneste synlige Vidnesbyrd om hans Virke Hovedstaden til bedste.

Nicolai Kirke set fra Syd. Opmaaling fra o. 1750.

Opførelsen af Taarnet var dog blot Begyndelsen til en storstilet Udvidelse og Udsmykning af den gamle Kirke, som mer end noget andet af Stadens Gudshuse nød Borgernes Yndest. Endnu før man havde tænkt alvorligt paa at afslutte Taarnet med et Spir, toges andre Opgaver op til Løsning. 1606 er der i en Forordning

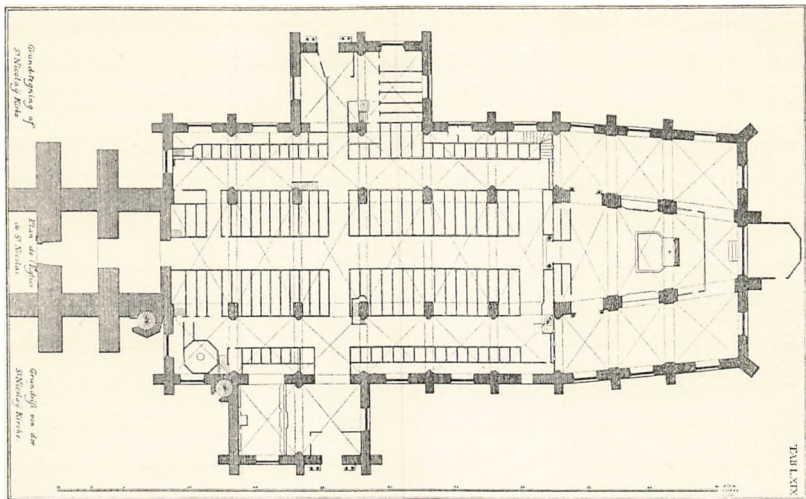
Nicolai Kirke set fra Nord. Opmaaling fra o. 1750.

angaaende Stolestadepriser²⁸ Tale om „det nybyggt synder og norder Capell“, som C. A. Jensen²⁹ sikkert med Rette identificerer med de to vaabenusagtige Udbygninger, der figurerer paa mange Planer og Projekter indtil den store Brand 1795. Der er imidlertid Forhold, som tyder paa, at dette Byggeri ikke har været saa omfåt-

tende. Hvad angaar Kapellet paa Nordsiden, maa det have drejet sig om en Ændring af det middelalderlige Vaabenhus, en Ændring, som næppe kan have været særlig gennemgribende, da Bygningens Ydre fik sin endelige Form samtidig med Opførelsen af det nye Kor. Tilbygningen paa Sydsiden stammer derimod troligt nok fra denne Periode, thi allerede 1611 figurerer dens svungne Gavle paa en Afbildning af Kirken. Ligesom Vaabenhuset paa Nordsiden optog den to Fag af Skibet, men var i Modsætning til dette opført i to Etager med tværgaaende Tage. Et sekskantet Trappe-taarn i Hjørnet mellem Vestmuren og nordre Sideskib gav Adgang til øvre Stokværk. Portalen kom først senere til, den havde Frederik III's kronede Initialer og Aarstallet 1664 og var efter Afbildninger at dømme af viltre og ubeherskede bruskbarokke Former³⁰.

Efter dette lille Intermezzo i Kirkens Bygningshistorie fik Taarnet omsider sit Spir. 1611, da Valkendorfs Efterfølger i Statholderembedet i København Breide Rantzau „aff hans Fromhed och gudfrychtige Betenckende haffuer giffuit og forærit til S. Nicolai Kirche til den store Spiers Opbyggelse och Bekostning it Thusende Rigsdaler“³¹, kunde Arbejdet gennemføres, og et slankt, ottekantet Pyramidespir med Kugle og Vindfløj rejste sig hurtigt i Kappelstrid med Vor Frues³² middelalderlige og Petri Kirkes kun lidt yngre Spir af samme Type. Enkelt, men af en fin Silhouetvirkning fulgte det Normen for et nordisk, gotisk Tømmerværksspir. Skønt Renaissanceens Etagespir allerede forlængst havde vundet Indpas i Danmark – i København med Helligaandskirkens o. 1594 og Christian IV's nye Spir paa Blaataarn 1595 – holdt man længe fast ved de gamle Former, og Flertallet af de mange Spir, som i denne Periode rejstes rundt om i Landet, varierede den simple Pyramideform.

Som Nicolai Kirke saa ud paa dette Stadium af sin Bygningshistorie er udmærket skildret af Maleren van Wijk paa det navnkundige kobberstukne Prospekt af Byen fra 1611. Van Wijks Billede er paa een Gang et dejligt Kunstværk og en troværdig topo-

Nicolai Kirkes Grundplan efter Thurahs Danske Vitruvius 1746.

grafisk Kilde; ikke mindst til Nicolai Kirke maa Maleren have haft et solidt Kendskab, thi ofte faldt hans Vej der forbi, naar han gik til og fra sit Hus paa Østergade³⁸. Højt hævede Kirken sig dengang over Borgerhusenes Tage, i Modsætning til nu, hvor den i Lighed med Hovedstadens andre gamle Monumentalbygninger er ved at kvæles af de stadig voksende Omgivelser. Svømmelt himmelstræbende maa især Taarn og Spir have forekommet Borgeren, hvis eneste fortrolige Højdemaal var hans eget to eller tre Stokværk høje Hus. Menneskets Opfattelse af Monumentalitet har altid været relativ, og kunstnerisk Storhed aldrig absolut, derfor har København som Arkitekturby næppe nogensinde virket større end i Renaissancetiden, da Kirkerne og de mange nye, offentlige Bygninger løftede sig kolosagtige over Borgerhusenes Smaakravl og skabte en levende, men harmonisk Silhouet. Van Wijk har formaaet at fastholde noget af denne Virkning i sit Prospekt.

Københavnerne fik imidlertid kun en kort Periode Lov til at glæde sig over Nicolai Kirkes høje Spir; en vældig Storm i Januar 1628 blæste det ned, og ved sit Fald anrettede det svære Øde-

læggelser paa Kirkebygningen. Den ulykkelige Begivenhed vakte stor Opsigt, og ovre paa Bornholm noterede den lærde Rønne-Rektor Rasmus Pedersen Ravn i sin Dagbog herom: „St. Nicolai Kirketaarn udi København er imellem den 18. og 19. Januar udi en stor Storm om Natten nedfalden, slog Kirken med Hvælvingen langs udi Stykker.“³⁴

I dette Ulykkesaar fik Kirken eller rettere Taarnet en lille Tilbygning. Mellem de to Støttestykker paa Nordsiden indrettedes et Benhus, hvis stærkt dekorerede Sandstensfaçade havde to aabne Arkader; gennem de tilgitrede Aabninger kunde man til Opbyggelse beskue de fra Kirkegaarden opsamlede Knogler og Kranier. Indskrifter og udhugne Symboler mindede om Livets Forkrænelighed. Bygningen overlevede Branden sammen med Taarnet, men blev senere – sikkert ved Istandsættelsen o. 1820 – nedbrudt. Nu erindrer kun Adgangs døren fra Taarnrummet om dens Eksistens³⁵.

Forinden man kunde tænke paa at erstatte det faldne Spir med et nyt, maatte Skaderne paa selve Kirkebygningen repareres, hvad der gav Anledning til en omfattende Ændring af Østpartiet. Vil man gøre sig klart, hvorledes Forholdene var for denne Del af Bygningen før Opførelsen af det nye Kor, er der nu kun van Wijks Prospekt at raadspørge, og med den Erfaring man fra kontrollable Punkter har for dets Nøjagtighed, er det troligt, at Maleren ogsaa har gengivet dette Parti i Hovedtrækkene rigtigt³⁶. Den Uoverensstemmelse, der hersker mellem Stikket og vor sikre Viden om den gotiske Kirkes Kor, er helt afgørende og kan næppe skyldes et Fejlsyn hos den paalidelige van Wijk. Medens den middelalderlige Kirke havde et mangelagtigt Kor med Sideskibene ført omkring som Omgang³⁷, viser Stikket fra 1611 utvetydigt søndre Sideskib afsluttet med en lige Mur i Øst. Koret udgør en to Fags Forlængelse af Højkirken med en lige Østgavl, hvis svungne Konturer meget præcist er angivet af Tegneren. Gavlens „vælske“ Former tyder paa, at denne første Ombygning af Nicolai Kirkes Korparti

Nicolai Kirke med Omgivelser. Udsnit af C. Geddes Kort, 1760–1761.

maa have fundet Sted i Aartierne o. 1600. Senere – sandsynligvis som en Følge af Katastrofen 1628 – gennemførtes saa atter en betydelig Udvidelse og Ombygning af Koret. Herved og efter den paafølgende Opførelse af et nyt, pragtfuldt Spir fik Nicolai Kirke det rige Ydre og de imponerende Dimensioner, som den bevarede til 1795.

I sit topografiske Værk antyder J. L. Wolf³⁸ Bevæggrundene til,

at man søgte Kirken udvidet; der var Trang til mere Plads og bedre Lys. Det nye Kor – et Fag længere end det gamle – blev gjort treskibet, Sideskibene forlængedes som Omgang bag Alteret i Øst, og Murene førtes op i Højde med Højkirkens Gesims. Som fremhævet af C. A. Jensen³⁹ var den store Korbygningens Plan ejendommelig: Ydermurene konvergerede noget mod Øst, og det samme var – blot i endnu højere Grad – Tilfældet med Arkaderne, saaledes at Sideskibene trods alt blev bredere i Øst- end i Vestenden. Forklaringen paa dette mærkværdige Forhold maa sikkert søges i en Uregelmæssighed i det ældre, korte og enskibede Kor, en Uregelmæssighed, som ikke fremgaar af van Wijks Prospekt, men som muligvis vil lade sig paavise ved en Udgravning og Undersøgelse af Fundamenterne Øst for den nuværende Bygningens Østgavl. Korets Opstalt var ikke mindre rig og ejendommelig end Planen: de to smallere, vestligste Fag samledes under et tværgaaende Sadeltag med Gavle i Nord og Syd. Skibets Højkirketag førtes igennem lige til den smalle Taggavl over Østmurens Midterfag, og ejendommeligst af alt, ottekantede Smaataarne med løgformede Spir overdækkede de to Hjørnefag. Teknisk set har det været en meget krævende Opgave at løse de mange Problemer, der opstod ved Sammenskæringen af saa uegale Bygningslegemer⁴⁰. Det nye Kor var ogsaa særdeles originalt paa Grund af sine dekorative Detailler. Af en Beskrivelse 1748⁴¹ fremgaar, at Østgavlen kronedes med en Statue af S. Nicolai i over naturlig Størrelse og lueforyldt. At en katolsk Helgen hermed fik en Hædersplads paa den danske Reformations Moderkirke, saa man storsindet bort fra og tænkte vel kun, at Kirkens gamle Skytspatron fortjente at mindes. Øverst paa hver af de ti Støttepiller Koret rundt stod ligeledes Figurer „af ypperlige Mestere forfærdiget“⁴², og helt mærkeligt forekommer det, at Korets Gavle smykkedes af Malerier. Nederst i Gavl-trekanterne var i Muren indfældet Malerier paa tykke Kobberplader, forestillende det gamle Testaments Fædre og Profeter,

Christus og hans tolv Apostle, fremstillede „af forðum Tiders berømmeligste Mestere“. Kirkens Ombygning var dog ikke afsluttet med alt dette; i hvor høj Grad Spirets Nedstyrtning nødvendiggjorde Istandsættelser af Kirkens Skib, kan ikke med Sikkerhed siges, men skal man opfatte de samtidige Kilder⁴³ bogstaveligt, har en Fornyelse eller grundig Reparation af Midterskibets Hvælv været uundgaaelig, og i Stedet for den gotiske Tagrytter opsattes lige Vest for S sammenskæringen en ny, etagedelt, med to aabne Lanterner og et spidst Spir. Ved samme Lejlighed blev Kirken tækt med Kobber og nordre Vaabenhus omdannet i Overensstemmelse med Koret; den ny Portal bar et kronet C. 4 og Aarstallet 1634. For at Skibet ikke skulde virke alt for skummelt i Sammenligning med det nye, velbelyste Kor, hvis Mure var næsten helt gennembrudte fra Loft til Gulv, blev Vinduerne gjort større. Efter denne gennemgribende Ombygning, som helt ændrede Kirkens Ydre, har alle Midler sikkert været opbrugt, og Kræfterne tillod ikke i første Omgang videre. Taarnet maatte derfor i mange Aar nøjes med et lavt Pyramidetag, „en plat og nedrig Spitze“, saaledes som ses paa Byprospekterne fra Belej-

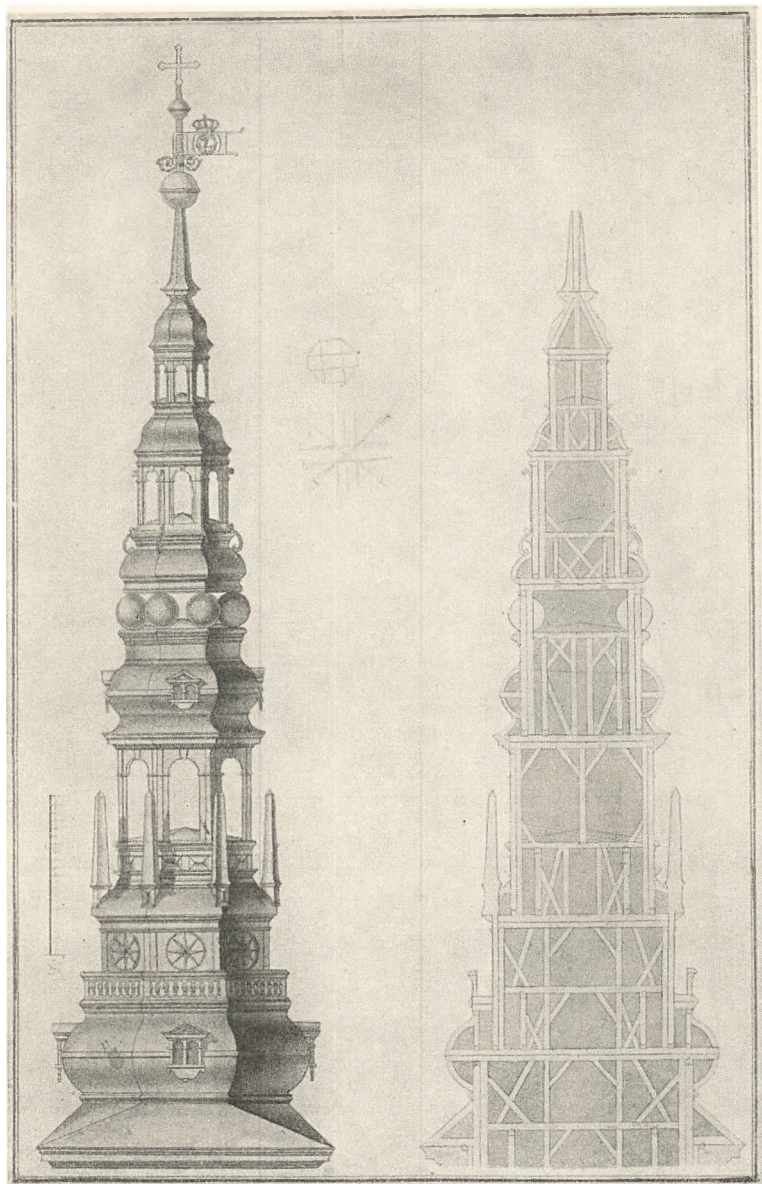

Nicolai Taarn o. 1740.

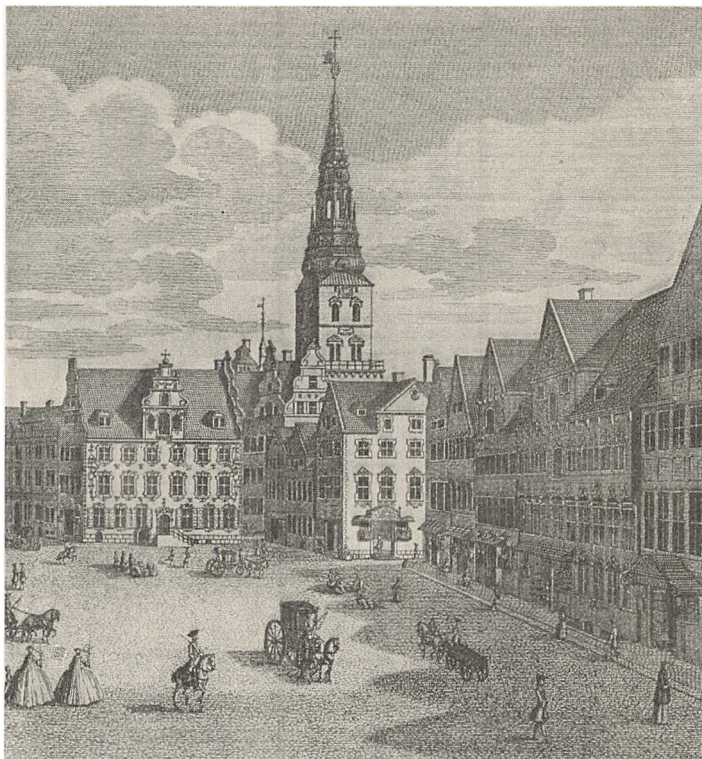
ringen, bedst paa van der Veldes smukke Tegning 1658⁴⁴. Takket være et Aktstykke⁴⁵, fremdraget af C. A. Jensen, kan det med stor Sikkerhed antages, at Hans Stenwinkel den yngre som Arkitekt har ledet de store Byggearbejder; til Tak for sin Umage fik han 1639 sit Begravelsessted i „den nye Bygning paa den søndre Side Koret, ved den søndre nye Kirkemur“, hvor Enken fem Aar senere opsatte et Epitafium⁴⁶ til hans Ære.

Nicolai Kirkes Kor var altsaa en af de mange Nybygninger, som gjorde Christian IV's København til en Arkitekturby af Rang, og Stilen er os i Hovedtrækkene velkendt fra samtidige, endnu bevarede Monumenter. Der indgik ogsaa i dette Tilfælde flere Stilelementer i Arkitekturen; Planen mer end Opstalten har virket gotisk med sin Omgang⁴⁷, men Bygmesteren følte sig dog ikke bundet af Fagdelingen i det middelalderlige Skib, og som en selvstændig, lys og festlig Hal fjøede det ny sig til det gamle. I Virkeligheden har Koret trods de gammeldags Træk – spidsbuede Vinduer for Eksempel – været mer i Slægt med hollandsk, protestantisk Kirkebyggeri end dansk, katolsk Arkitekturtradition. Spirenes Former er os i Hovedtrækkene fortrolige fra mange samtidige Bygninger, men man vil nu forgæves søge danske Paralleler til Gavlene. I Modsætning til de svungne Murkamme paa Christian IV's Slotte og Kirker havde disse rene, lige Linjer, der fulgte Tagfladerne. Noget lignende var Tilfældet med den nedrevne „Nybørs“ og kan betragtes som Udslag af den Tendens til Forenkling af de arkitektoniske Virkemidler, der mærkes i Slutningen af Christian IV's Tid.

Det er saare naturligt, at man efter Ulykken 1628 først og fremmest maatte sætte ind paa at gøre Kirken brugbar igen, hvilket medførte den store Ombygning. Dog tænkte man sikkert ogsaa paa Opførelsen af et nyt Spir og samlede Penge sammen – formentlig gennem en lang Aarrække⁴⁸, men Fattigdom og Krig bevirkede Arbejdets stadige Udskyden. Først efter Svenskernes

Albertus Mathiesens Spir. Opstalt og Snit. Opmaaling fra o. 1750.

Amagertorv med Nicolai Taarn. Udsnit af Stik i Hafnia Hodierna 1748.

Nederlag paa Københavns Volde kunde Kirkens Værger magte at rejse det Spir, hvorved Bygningen saa at sige fuldførtes.

I Juni 1664 sluttede en Tømmermester Kontrakt om Udførelsen af Tømmerværket til det nye Spir⁴⁹, og dette Dokument nævner Albertus Mathiesen som Ophavsmand til dets Afrids eller Tegning. Først fem Aar efter var Arbejdet fuldført, og Pontoppidan⁵⁰ meddeler herom følgende kuriøse Tildragelse: „Fløystangen derpaa (Spiret) blev ikke opsat førend i Aaret 1669, og da skal en Trompeter, som sad paa Livet, have frelst sig derved, at han efter frivilligt Tilbud, gik op og stod paa Fløyet uden mindste Rygstytte, blæste et Stykke i sin Trompet, og udtømmede paa Kongens

Nicolai Taarn og Kanalen, efter Stik i Novus Atlas Daniæ 1761.

Sundhed nogle Viin-Glase, hvilke da de bleve nedkaste, fandtes heele liggende i Græsset paa Kirke-Gaarden“. Hermed havde København faaet et Spir, som ved sin livlige Pragt blev dets Beboere kærere end noget af de tidligere. I ingen Henseende mindede det om sin Forgænger paa Stedet; det synes i Forhold til Kirkebygningens Længde og Taarnets Højde at have været noget lavere⁵¹, til Gengæld kraftigere og af en helt anden Type. I mange Etager med livfulde Konturer, snart svulmende, snart indsnævret, skifte-

vis massivt og gennembrudt tegnede det en fantastisk Silhouet mod Himlen, saaledes som det kendes fra gamle Billeder og fra den moderne Rekonstruktion. Spirets Arkitektur falder stort set i to Dele: forneden er det lukket og tungt, men omtrent halvvejs oppe begynder Opløsningen med det store Galleri og Pyramidespidserne, og derefter aabner det sig og bliver let; Toppen ligesom svæver paa de berømte, forgyldte Kugler. Spiret paa Nicolai Kirkes Taarn var imidlertid ingen kunstnerisk Nyskabelse, tværtimod betegner det en gammel og yndet Types sidste Repræsentant; den nordiske Renaissances Etagespir naaede her sin – det synes lidt forsinkede – Kulmination.

Denne Spirtype kom til Danmark med Antonius van Opbergen, som i 1580'erne rejste de første paa Kronborg, men ogsaa den ældre Hans van Stenwinkel var fortrolig hermed; første Gang, han benyttede sig af den, var ved Raadhuset i Emden, og sandsynligvis har denne Bygmester ogsaa sat Spiret paa Helligaandskirkens Taarn, fuldført 1594⁵². Stærkere differentieret og mere opløst blev Spiret paa Frederiksborgs Klokketaarn⁵³, hvor for første Gang et nyt Motiv optræder, nemlig Kuglerne, der bærer de øverste Etager. Fra dette Monument, som dog ikke med Sikkerhed kan tilskrives Hans van Stenwinkel den ældre, er Springet ikke stort til Nicolai Spir. Med samme Forkærlighed som Faderen gjorde Sønnen Hans van Stenwinkel den yngre Brug af Typen; han varierede den, da han o. 1620 byggede det fantastiske Portaarn paa Frederiksborg⁵⁴ og havde rig Lejlighed til grundigt at beskæftige sig med dette Formproblem i Aarene o. 1630, under Ombygningen af Nicolai Kirke. 1623 led Kronborg under en voldsom Brand, der især beskadigede Slottets øvre Partier, og da Christian IV med Beslutsomhed og Energi de følgende Aar iværksatte Genopbygningen, fik Stenwinkel Ledelsen. I Aarene 1631–32 fornyede han bl. a. Spirene, sikkert lige saa nær de gamle Former som Tilfældet var med andre Dele af Bygningen. Direkte vidner

Nicolai Kirke set fra Kongens Nytorv, tegnet af J. J. Bruun 1753.

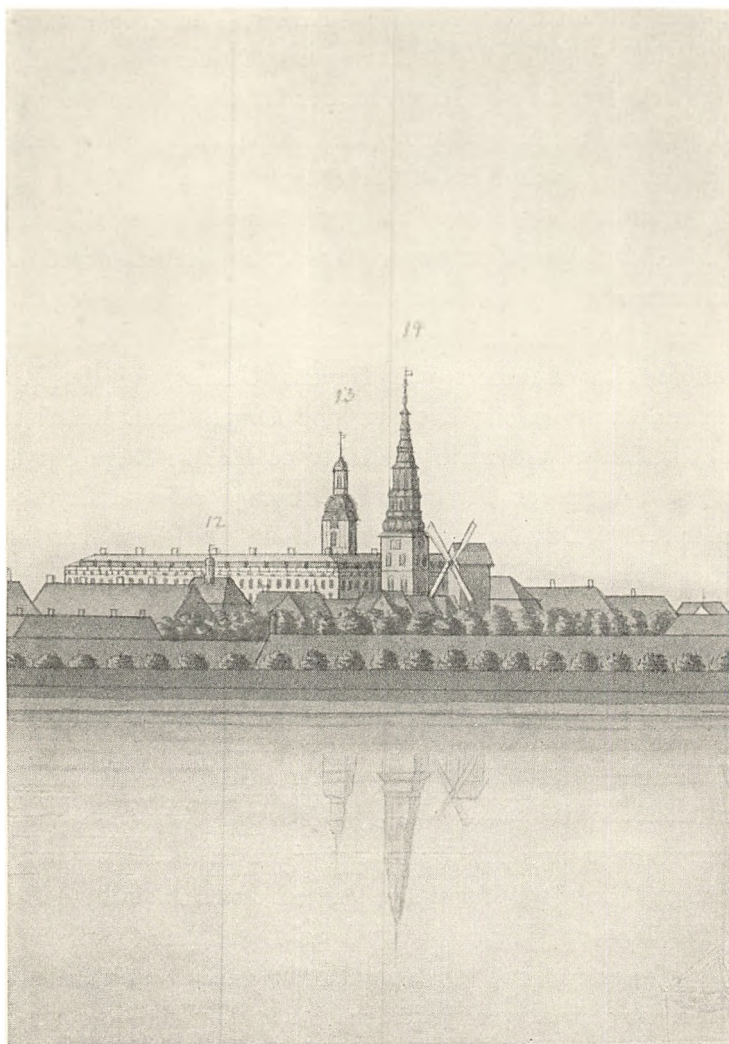
da ogsaa Nicolai Kirkes to smaa Korspir om Stenwinkels Forkærlighed for dette ægte nordiske Stilfænomen.

Den Hypotese er blevet fremsat⁶⁶, at der fra Stenwinkels Haand kan have foreligget et Projekt til et Spir paa Nicolai Taarn, saa-

ledes som det i Hovedsagen opførtes af Albertus Mathiesen, og meget synes at tale for, at det i Virkeligheden har forholdt sig paa denne Maade. Da Stenwinkel planlagde Kirkens Ombygning efter Katastrofen 1628, er det næsten utænkeligt, at han ikke samtidig skulde have stillet Forslag til Spirets Genrejsning i en Form og Størrelse, som var mer overensstemmende med den udvidede Kirkebygning. Af praktiske Aarsager maatte man imidlertid først tage fat paa at gøre Kirken brugelig, og da Riget fattedes Penge, udsattes Opførelsen af Spiret til bedre Tider. Disse oprandt efter Svenskekrigene, og det blev paalagt Albertus Mathiesen at følge sin Forgænger Stenwinkels Udkast. Hvis det virkelig er foregaaet, som her i Hovedtrækkene anført, forklares ogsaa det Forhold, at Albertus Mathiesens Spir allerede ved sin Fremkomst maa have virket gammeldags, „gotisk“. Desværre kender vi endnu kun saare lidt til denne Arkitekt og det Stiltrin, han repræsenterer; men alt tyder paa, at han iøvrigt betjente sig af mer klassisk beherskede Former, saaledes som de afgørende brød igennem 15–20 Aar senere⁵⁶.

Selvom der synes at være skellig Aarsag til at frakende Albertus Mathiesen Idéen til Nicolai Spir, staar det dog uigendriveligt fast, at han ledede Arbejdets Udførelse, og at han hermed tilkommer Æren for dets endelige Form. Desværre kan man nu ikke længere dømme retfærdigt herom, da de Kilder til Kendskab om Spiret, der er Nutiden overleverede, afviger indbyrdes, og den moderne Rekonstruktion paa væsentlige Punkter er forskellig fra det gamle Spir. Et kan dog med Sikkerhed skønnes: i Forhold til sine Forgængere var Spiret paa Nicolai Taarn – om ikke af Art, saa dog i Aand – mer barokt. Skønt klart etagedelt følte Overgangen mellem de enkelte Led glidende og Homogeniteten større.

Da Nicolai Kirke var blevet kronet med sit festlige Spir, dannede det Afslutning paa en lang Kæde af Ombygninger, der havde omskabt den ret beskedne, kullede Kirke fra Reformationens Dage til et prangende Monument. Skønt med mange Afbrydelser og

Nicolai Taarn set paa Baggrund af Christian VI's Christiansborg 1756.

under Ledelse af forskellige Bygmestre bevaredes dog en vis Sammenhæng mellem Ombygningens enkelte Faser, og Albert Mathiesens Spir kom til at staa i god Samklang med Helheden. Efter dette stod Nicolai Kirke nu hverken i indre eller ydre Pragt tilbage

for nogen anden af Hovedstadens Kirker, Vor Frue medregnet. Frederik III synes endog at have næret Planer om at udmærke denne Kirke fremfor alle Rigets andre; for at markere Enevældens absolutte Brud med Fortiden tænkte han paa at bygge et kongeligt Begravelseskapel ved Nicolai Kirke⁵⁷.

Alle samtidige og senere Topografer kappes om at skildre Kirkens Herligheder og fremhæver især det smukt dekorerede Kor, de interessante og kostbare Malerier, Snitværkerne og Gravmælerne, blandt hvilke især udmærkede sig Niels Rosenkrantz' Epitafium efter Lambert van Havens Udkast, og det Rosencreutz'ske, samt endelig det prægtige Orgel, „paa hvilket der leeges foruden de ordinare Søndager oc Hellige Dage om Mandagen, Onsdagen oc Fredagen . . . mange skønne Stycker oc Psalmer . . .“⁵⁸ Da Stadens andre gamle Gudshuse var blevet Luernes Rov 1728, kom Nicolai Kirke til at glimre endnu mer, og skønt i Rang kun den tredje Sognekirke i Byen „i Henseende til ind- og udvortes Zirater kand nu med Billighed kaldes den største og fornemmeste“, siger Thurah⁵⁹. Mer paa Grund af sine „Antikviteter“ end sit „gotiske“ Udvortes vandt Kirken Ry i det attende Aarhundrede, hvis æstetiske Syn var blindt for Monumentets umiddelbare arkitektoniske Værdier. For selve Taarnets mageløse Bygningsformer interesserede man sig ikke, men anerkendte alene Bygningens praktiske Værdi for Vagten og Klokkerne; dette var især Tilfældet efter Branden 1728 og Installeringen af det vidt berømte Sangværk 1736⁶⁰. Selvom det fornøjelige Spir til alle Tider har været populært, ytrede Tidens Smagsdommere sig dog med et lille Forbehold herom. Det kommer saaledes trods alt til Orde hos Pontoppidan⁶¹ 1760: „at alle fremmede Kiendere af god Architektur admirere det saasom et rart Mesterstykke⁶² i sin Art“. Spirets Fortræffelighed „i sin Art“ understreger Forfatteren derefter ved at fortælle følgende Anekdote: „Italiæner og Frantzoser kalde de Nordiske Landes Taarn-Spidser Colifichet⁶³ og henregne det til den

Branden 5. Juni 1795. Kobberstik af A. Flint efter Tegning af C. F. Stanley.

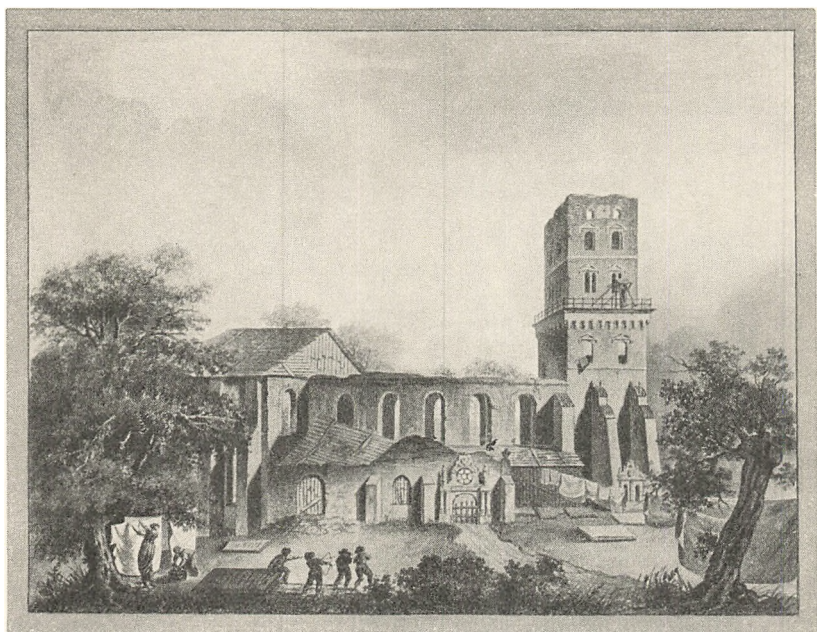
gotiske Smag. Dog skal efter Sigende een af de sidste, som mente her til Lands kunde ikke gøres meget ret kunstigt have sagt i sin Forundring over St. Nicolai Taarn: Ce la est fait icy? og faaet til Giensvar: Non, on l'a fait venir de Paris bien emballé.“ Nicolai Spir var blevet en vigtig Del af Københavns Seværdigheder og et uundværligt Led i dens Silhouet. Ligesom Omridset af den moderne By er blevet udflydende i den ene Dimension, nemlig i Forhold til Fladen, er den blevet det i den anden, i Forhold til Rummet. Den gamle Residensstad, som stramt holdtes inde og sammen af Voldene, aftegnede ogsaa i rumlig Henseende et klart og harmonisk Billede. Hvadenten man nærmede sig Byen til Lands eller Vands, opfattede man den som een sammenhængende, levende Silhouet, for hvilken Voldenes vandrette Linje stedse udgjorde Basis. I sig selv var Bebyggelsen mer ensartet end nu, men iøvrigt udjævnede Voldlinjen alle smaa Uregelmæssigheder og tillod kun Monumentalbygningerne at aftegne sig mod Himlen. Det attende Aarhundredes udmærkede topografiske Tegnere har fastholdt dette

Billede for os, og paa alle Blade ses Nicolai Kirkes Spir at indgaa i Helheden.

Det er overhovedet karakteristisk for denne Periodes Syn paa ældre Arkitektur, at man fraset rene Opmaalinger og et enkelt yderlig slet Blad kun finder Nicolai Taarn og Kirke afbildet i en større Helhed som et Led blandt andre i den Kæde af Monumenter, der udmærkede Residensstaden. Ubesværet af arkæologisk Forhaandsviden, fri for senere Tidens romantiske Tilbøjeligheder gik Tegnerne dejlig direkte løs paa Opgaven; men som virkelige Kunstnere tillod de sig visse Friheder.

Fælles for saa at sige alle gamle Prospekter af København er, at Monumentalbygningerne syner endnu større, end Tilfældet har været i Virkeligheden; paa denne Maade glorificerede Tegneren Byen og akcentuerede dens Virkning som Kunstværk. Naar man paa nogle af denne Bogs Blade ser Billeder af Nicolai Taarn, som maaske forekommer ukendte, skyldes det en Beskæring, for hvilken de gamle Tegnere næppe selv vilde have taget Ansvar. Ingen-sinde saa de nemlig Kirken isoleret med de nærmeste Omgivelser, Kirkegaarden og dens Krans af kalkede Bindingsværksbygninger og røde Stenhuse, et Tema, som højligt vilde have interesseret senere Tidens Malere. Kun i eet eneste specielt Tilfælde, paa Geddes mageløse Perspektivkort (1761) er redegjort for Kirkens Placering i Bylegemet og ikke af en Kunstner, men en Korttegner, der – skønt topografisk interesseret – dog helst holdt sig til Signatures instruktive, men tamme Sprog.

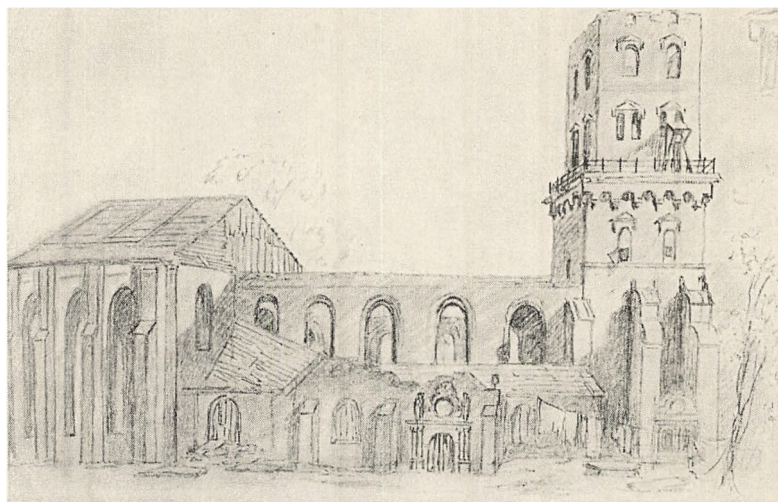
Mer malerisk i moderne Forstand forekommer os de egentlige Byprospekter, Ribolts Tegning af Staden set fra Landsiden (o. 1690) og Johan Jacob Bruuns fra Søsiden (1756). Her løfter Nicolai sig i Vejret sammen med de mange andre Taarne og Spir, der er opmarcheret i Række og Geled som Enevoldskongens Paradesoldater. Med faa Undtagelser maatte hele Raden aabent vedkende sig det indbyrdes Familieskab, de fælles Aner, der for det attende

Nicolai Kirke efter Branden 1795. Akvarel af I. P. Rasmussen 1809.

Aarhundrede gav dem Præg af „den gotiske Smag“. Dette Faktum konstaterede Samtiden med en lille Undskyldning.

Men godt tog Nicolai Taarn og Spir sig ud ogsaa inde i Byen, naar man som Bruun saa Bygningen over Renaissance- og Barokhusenes Tage, fra Amagertorv og Kongens Nytorv eller som et point de vue for Slotsholmskanalens blødt svungne Bassin. Disse tegnede og kobberstukne Prospekter udgør imidlertid ligesaa lidt som de samtidige Opmaalinger nogen helt god Kilde til Kendskabet om det gamle Spirs Enkeltheder, hertil er de for unøjagtige. Baade Ribolt og Bruun tegnede Spiret for tæt uden Forstaaelse af dets ejendommeligt opløste og dog fast sammenhængende Legeme. Ogsaa dette Forhold bunder i, at Tegnerne med deres Prospekter vilde vise Bybilledet som en Helhed. For dem var Nicolai Taarn og Spir ingen arkæologisk Mærkværdighed, der fortjente at gen-

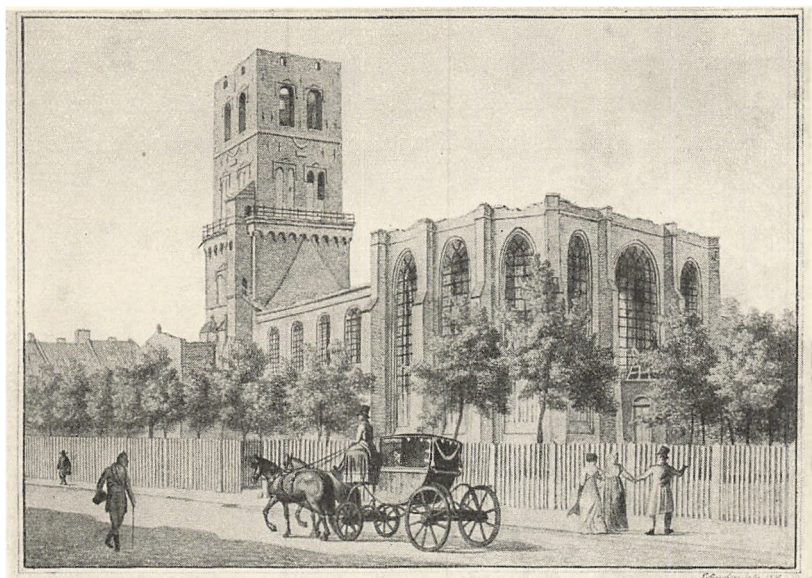

Nicolai Kirkes Ruin efter Branden 1795. Tegning af C. A. Lorentzen.

gives nøjagtigt i Enkeltheder, men en beundringsværdig „tour de force“, der højt knejsende over Residensstadens Borgerhuse bidrog sit til at udmærke den fremfor Landets beskednere Byer.

Af bitter Erfaring vidste man dog, at var et saadant himmelstræbende Spir end Byens Stolthed og Pryd under normale Forhold, saa kunde det let blive dens Ulykke og Fordærv i Tilfælde af Brand. Efter den store Ildsvaade 1728 havde man følgelig gjort Anstalter til at beskytte Kirken og dens Omgivelser, som for en stor Del bestod af tæt sammenbyggede og meget let fængelige Smaahuse. 1737 anlagdes ved Hvælvingen et kunstigt Trykværk, hvis Indretning omhyggeligt skildres af Thurah⁶⁴.

Trods denne Sikkerhedsforanstaltning skulde det forfærdelige dog hænde, og paa faa Timer hin skæbnesvangre 5. Juni 1795 mistede København den eneste Kirke, som endnu rummede betydelige Monumenter fra Middelalder og Renaissance. Hermed afsluttedes et vigtigt Kapitel i Nicolai Taarns Bygningshistorie, men samtidig paabegyndtes et nyt – mindre glørværdigt, men

Nicolai Kirkes Ruin set fra Vingaardsstræde. Akvarel af C. W. Eckersberg 1809.

ikke mindre interessant. Som frygtet kom Spiret til at spille en Hovedrolle i Tragedien 1795. Klokken var tre om Eftermiddagen⁶⁵, Fredag den 5. Juni, da Rygterne spredtes om Brand i den saakaldte Dellehave⁶⁶ paa Gammelholm, og i en livlig Østenstorm, der fik Tovstykker til at flyve som brændende Lunter i Luften, sprang Ilden let over Holmens Kanal og bredte sig med rivende Hast til det tætbyggede Kvarter Øst for Nicolai Kirke. Klokken halv seks allerede fik man Øje paa en lille Flamme i Tagrytteren. Under Ledelse af Overbrandmester H. C. Schmidt, der var tjenstgørende ved Kirkens Sprøjte, ilede Mandskab til for at bringe Slangerne frem og Trykværket i Funktion; man vilde skaffe sig Adgang til Rytterspiret over Kirkeloftet, men blev standset ved en aflaaet Dør i Taarnet, som ikke lod sig forcere, da Ringeren var gaet i Byen og havde taget Nøglen med sig. Planen maatte derfor opgives, og skønt det var lykkedes at hejse Slangerne op paa Vægter-

gangen og derfra betjene Sprøjten, nyttede Slukningen intet. Vægterne flygtede i Skyndsomhed fra Taarnet, hele Kirken var fortabt, og Kl. halv ni faldt Spiret⁶⁷ med et voldsomt Brag, som sendte Gnister og brændende Tømmer langt bort, og medens Luerne graadigt fortærede alt brandbart i Bygningen, aad Ilden sig med Hast stadig videre vestpaa.

Det rædsomme Skuespil, som Kirkens Brand og det mægtige Spirs Nedstyrtning havde udgjort, inspirerede en Poet – en vis Magister Rosenpluth – til Udgivelsen af et moraliserende Digt⁶⁸, „Der Thurn des heiligen Nicolaus, eine Ode“. Som en overmodig Goliath lader Forfatteren Taarnet sige:

„Kaum druckt mein Fuss auf tausend Röhren,
So fluthet rund um mich ein Meer;
Und ein Major mit seinen Chören
Fährt auch sein Schlängelein daher“

Men Hovmod staar for Fald, og Digteren fortsætter selv:

„Ich sahs! – des Strafgerichtes Engel,
Ein David, zielte flugs genau,
Und traf den hochgehelmtten Bengel
Mit einem Endchen brennend Tau.
Da polterte der Tölpel nieder
Auf müder Christen stilles Grab
Und warf die mürben heiligen Glieder
Auf manches Jungfernhaus⁶⁹ herab.“

I dette dramatiske Billede paa Storheds dybe Fald lader Digteren den haardt ramte By tage Afsked med et af sine rigeste Monumenter; alene Taarnet fik Lov til at overleve Katastrofen og til omsider paany at spille sin Rolle i Staden. Det tomme Rum, som Kirken efterlod sig, blev en Tumleplads for mangeartede Arkitekturidéer, og Nicolai Taarn bidrog sit til at give dem Form.

TAARN OG PLADS

Et sørgeligt Skue mødte de Synsmænd, Stadsbygmesteren, Arki- tekten Peter Meyn og nogle Haandværkere, som Magistraten kort Tid efter Ulykken lod besigtige Kirken; deres Indberetning af 24. Juni 1795¹ giver et uhyggeligt Billede af den hærgede Bygning: alt Træværk – ogsaa i Taarnet – var brændt, alt Metal smeltet og Murværket stærkt beskadiget, især indvendig, hvor Baalet havde raset stærkest; saaledes som det ogsaa fremgaar af Ruinbillederne, var Koret og Taarnet sluppet billigt. At denne sidstnævnte Del af Kirken havde kunnet modstaa Ilden, fandt allerede Samtiden trøsterigt, thi man haabede, at Nicolai Taarn kunde genoptage sin gamle Funktion jo før jo hellere; herom havde Magistraten forhandlet med Brand- og Vandcommissionen. I deres Synsforretning udtalte Meyn og Haandværkerne sig derfor ogsaa særlig ind- gaaende om dette Spørgsmaal²: „Taarnet maatte – skriver de – naar det skulde efter de indsendte Skrivelser til Over Brand- og Vand Commissionen for en Del istandsættes, som da først blev Trappen, dernæst Vægtergangen, og kunde ad interim i det ene Hjørne af Taarnet indvendig en Hytte anbringes til Vægteren; men som ingen Klokke mere eksisterer, overlades til vedkom- mende, hvad i dets Sted til Brug maatte for godt findes.“ Kort Tid efter paalagde danske Kancelli³ Magistraten at sætte Taarnet i Stand til Vægteren, og af Lorentzens Tegning og I. P. Rasmussens

Akvarel fremgaar, at en Klokkegalge blev opsat paa Vægtergangens Nordside. Vægterne vendte tilbage, og der kom atter Liv i det gamle Taarn, som trods Selvmordsforsøget under Branden overlevede Faren baade dengang og senere, da det truedes af Nedrivning.

Imidlertid var Taarnets Genindsættelse i sin Værdighed som Vagt over den sovende By jo kun en midlertidig Foranstaltning, og Kirkens gamle Menighed, der nu for anden Gang i sin lange Historie var blevet hjemløs, gik til Magistraten med Andragende om Forslag til Kirkens Genopbygning. Hermed indledtes en kort Periode fyldt af heftige Diskussioner om de Projekter, der fremkom, ja om det overhovedet kunde anses for betimeligt at genopføre Nicolai Kirke. I denne Diskussion, som ikke skal refereres her, var Taarnet et vigtigt Punkt⁴, og medens man ud fra Tidens rationalistiske Synspunkter med Vægt fremhævede det uhyre vanskelige i at skabe en ny Kirke paa Basis af Ruinen, var der fra alle Sider Enighed om at bevare Taarnet – ikke paa Grund af dets arkitektoniske eller historiske Værdi, men fordi det kunde udfylde en praktisk Mission.

Det Forslag, som først sattes under Debat, skyldtes Meyn, hvem Magistraten allerede den 12. August 1795 havde bedt om Tegninger og Overslag til en Genopførelse af Kirken. Meyns Arbejde er kunstnerisk svagt og bærer som Helhed Præg af at være frembragt i Hast; dette gælder ogsaa Taarnet, der alene interesserer i denne Sammenhæng. Arkitekten forestillede sig det pudset i Lighed med den øvrige Kirke, og da Hovedindgangen nu skulde være i Vest, placeredes en Søjleportikus, en veritabel Tempelfront foran de mægtige Stræbepiller. Taarnets øvre Afslutning forekommer ikke mindre uheldig, en konsolbaaret Gesims tænktes anbragt lige over Klokkestokværkets store Vinduer og Attikaen kronet af en Kuppel⁵. Paa denne Maade gjordes Taarnet lavere; om Spir kunde der saavel af praktiske som af æstetiske Grunde ikke være Tale. I Periodens mange Tidsskrifter var der Lejlighed for alle

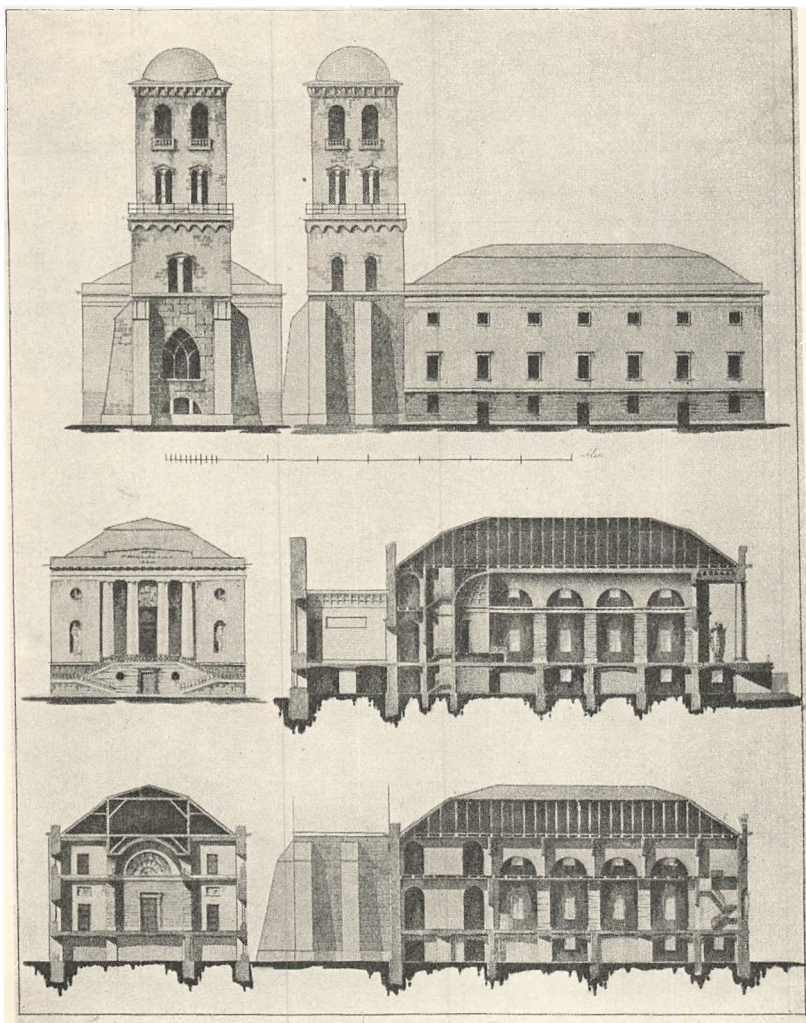

Forslag til Genopbygning af Nicolai Kirke og Taarn. P. Meyns Tegning 1796.

interesserede Medborgere at give Bidrag til Diskussionen, og disse Indlæg belyser tit meget levende Tidens Indstilling, som ikke var den gamle Bygning gunstig. Saaledes skriver en Indsender „Arki-
tektophilos“ i den danske Tilskuer⁶ som Svar paa et anonymt Op-

raab⁷ til Gunst for Kirkens Genopbygning: „Man husker, at den var tilforn gothisk styg, seer daglig, at den er ingen Prydelse, og troer, at den opbygt vil blive gothisk styg som forhen.“ Indsenderen kommer til følgende Resultat af sine Betragtninger: „Jeg troer da, at af Nikolai Kirke burde kun Taarnet blive staaende, og for dette mener jeg følgende kan siges: a) Et Taarnuhr paa dette Sted af Byen var nyttigt; b) Et Vagttårn ikke mindre nyttigt; c) det kunde med sand Fordel bruges til at bevare Brandredskaber og tørre Sprøjternes Slinger; noget man længe har sukket over at savne; d) nogen Vanprydelse bliver det neppe, hvis man forsynede det med et Tække, overensstemmende med den Stil, det er bygt i.“⁸

Som udkastet af „Arkitektophilos“ kom det virkelig ogsaa til at gaa baade Kirke og Taarn, men først efter en rum Tids Forløb, og efter at talrige Penne havde været sat i Bevægelse. Skønt foruden Meyn ogsaa andre af Periodens Arkitekter⁹ bragte Forslag til Kirkeruinens Anvendelse snart til det ene, snart til det andet Formaal, besegledes dens Skæbne ved en kongelig Resolution af 27. Juni 1800: Nicolai Kirke skulde ej genopføres. Taarnets Skæbne var foreløbig uvis; men en stærk Mand og stor Kunstner greb ind og gav den efterhaanden noget udflydende Sag faste Rammer. Branden i 1795 havde skabt et Problem for Hovedstaden, som var af væsentlig større Interesse end Nicolai Kirkes eventuelle Genopbyggelse: Opførelsen af et nyt Raadhus. En iøvrigt temmelig ukendt Arkitekt Niels Dam¹⁰ havde Aar 1800 vundet Akademiets Bifald for et Projekt, der tog Sigte paa at løse begge Hovedstadens Problemer under eet, nemlig ved at indrette Nicolai Kirkes Ruiner til et Raadhus med Arrester i Taarnet. Da C. F. Hansen samme Aar kaldtes til København fra sit Embede i Holsten for at give sit Forslag til et Raadhus, valgte han Vajsenhusets Grund ved Nytorv og gav samtidig Anvisning paa, hvorledes Nicolai Kirkes Ruiner kunde udnyttes. I Lighed med „Arkitektophilos“

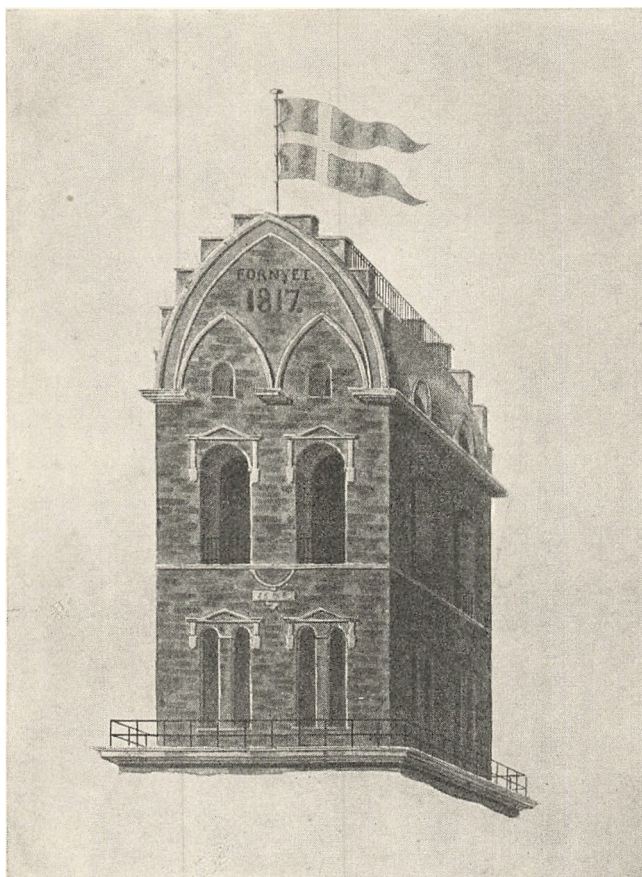
Projekt til Ruinens Anvendelse for et Raad- og Domhus. Tegning af N. Dam 1800.

og imødekommende Brand- og Vandcommissionens Ønske foreslog Hansen Taarnet indrettet som Vagtaarn og Depotrum for Brandvæsenet, og i Overensstemmelse med Resolutionen om Kirkens Nedlæggelse fremsatte Arkitekten samtidig følgende originale

Bemærkninger til Kirkeruinens Udnyttelse¹¹: „Kirkens øvrige Ruder, loed sig net indrette til lutter Boutiquer, saaledes at hver af de indvendige Buestillinger eller Arcader kunde give en stor Boutique; Indgangen til alle disse Boutiquer blev at anbringe fra Kirkens nuværende middelste Gang – og vilde samme formedelst deres Beliggenhed indbringe noget Anseeligt; de ophøjede Grave og Liig-Steene blev sunken lige med Jorden og Pladsen med Grave jævnet, da saa længe Liigene ej ere forraadnet kunde samme ey brolægges, men blev at skille fra de omliggende Gader ved Popler eller Linde-Trær. – Paa denne Maade bekom Byen endnu en meget skøn offentlig Markeds Plads.“

Alt dette blev dog foreløbig kun i Fantasien; Ruinen laa der stadig, og Menigheden gjorde en sidste Anstrengelse for at generebrore Kirken. Under Udfoldelse af megen Energi fra Præstens¹² og Menighedens Side samledes en Sum ind til Nicolai Kirkes Genopbyggelse, og skønt Biskop Balle støttede Sagen varmt, skønnede Regeringen, at Beløbet hverken helt eller halvt vilde kunne slaa til; Kongen resolverede derfor atter engang, den 21. Dec. 1804¹³, at Menigheden skulde opløses og fordeles paa de omliggende Kirkesogne. Under stor Bevægelse holdt Kirkens Præst, den senere Biskop Pavels, sin sidste Prædiken for Menigheden og sluttede saaledes: „Nicolai Menighed, ærværdig ved din Ælde, dobbelt ærværdig ved den Erindring, at evangelisk Christendom først forkyndtes i dit Samfund . . . din Opløsningstid er kommen; om faa Øjeblikke er du ikke mere! Fra din sidste Lærers Mund hører du for sidste Gang Herrens Velsignelse!“¹⁴

Projektmagerne slap dog ikke Ruinen hermed; blot var det nu udelukket, at den kunde istandsættes som Kirke. 1807 realiserede man delvis C. F. Hansens Tanke, og som Følge af en kgl. Resolution af 9. Januar maatte Magistraten overlade Brandkommissionen Nicolai Kirkes Ruin til Depotrum for Brandkærrer¹⁵. Det var samtidig Meningen at indrette Taarnet til Slangernes Smøring,

Forslag til Taarnets Ombygning. Tegning af H. C. Schmidt 1817.

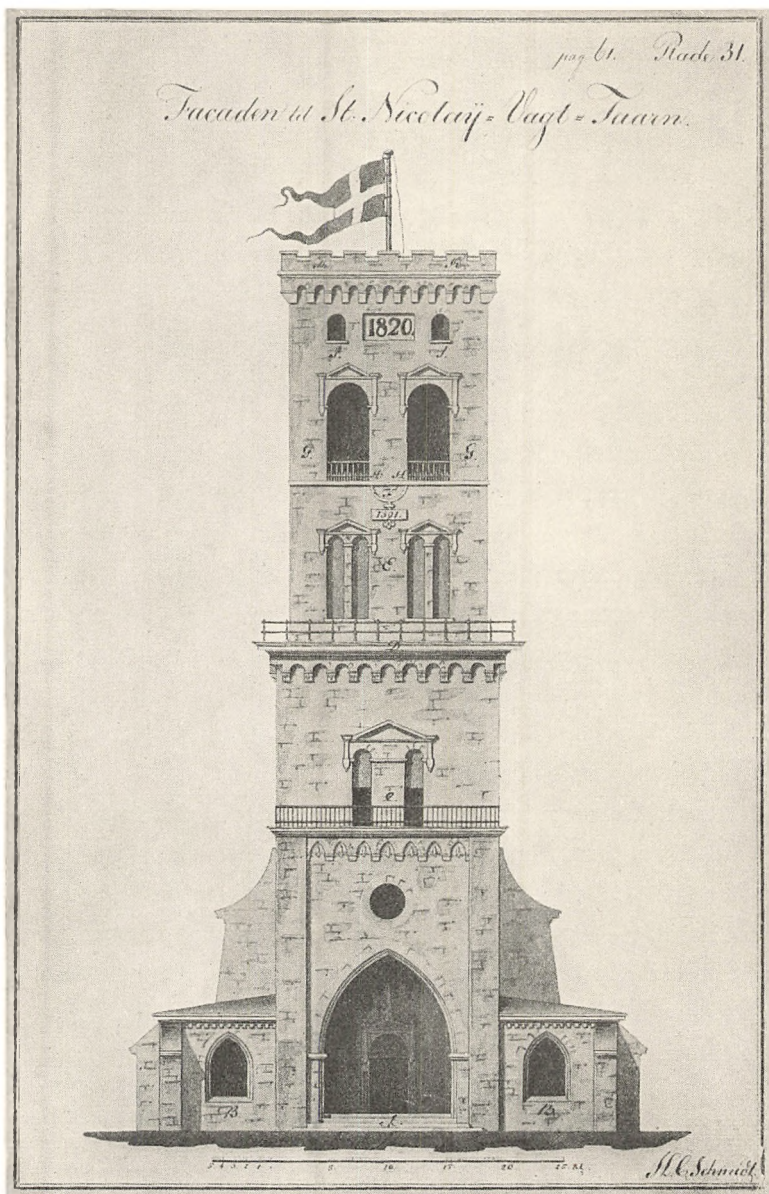
Tørring og Prøvning samt til Vagttaarn i „Ildebrands og andre overordentlige Tilfælde“¹⁶. Kirkegården skulde med Tiden sløjfes og Pladsen brolægges, men foreløbig nøjedes man med at indhegne den nødtørftigt ved Hjælp af et Stakit. Paa samme Tid forfattede Arkitekten, Brandmajor Kirkerup, Planer til at indrette Taarnet som Vagttaarn og Kirken til Museum med Opbevaringsrum for Brandredskaber i nederste Etage; men dette første Nationalmuseumsprojekt blev aldrig til noget, sikkert paa Grund af Krig

og Dyrtid¹⁷. 1808 ryddedes Kirkens Indre til Vognpark for Artilleriets Hospitalsvogne, og hvad man fandt af Metal fra Kister og Gravminder blev solgt efter Vægt. Bag Alteret stod endnu paa dette Tidspunkt Hans Rosenkreutz' Epitaf nogenlunde urørt, medens Niels Rosenkrantz' pragtfulde Gravmæle var aldeles ødelagt¹⁸.

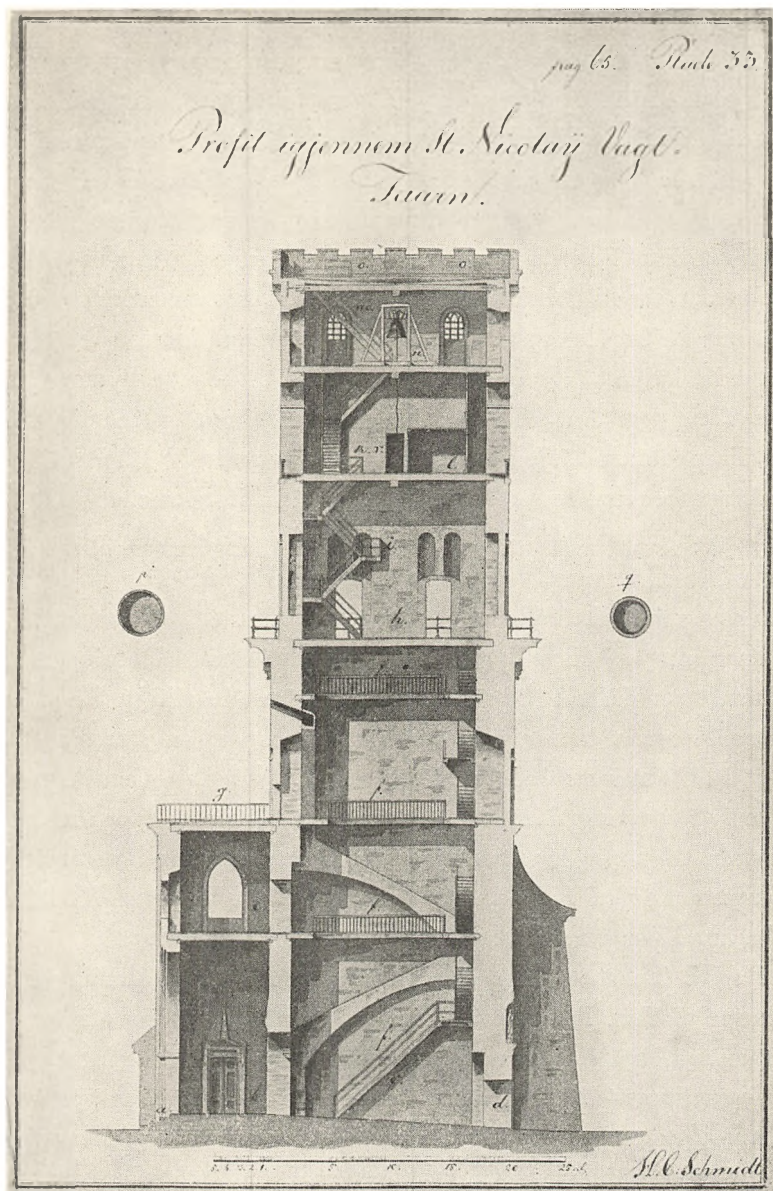
Ruinen udgjorde i disse Aar et højst malerisk Skue med sine bizarre, brandsvedne Murrester midt paa den øde Kirkegaard, hvor nu Græsset voksede vildt over de gamle Gravsten; Konerne tørrede Tøj mellem Træerne, og Drengene legede med Bue og Pil i Buskene, alt var fredeligt og romantisk, som skildret af et Par af Samtidens Malere. Men Idyllen kunde naturligvis ikke vare ved, dertil bandtes for store Værdier i Ruin og Grund; skulde Brandvæsenet have noget ud af Bygningerne, maatte de ændres. Den Overbrandmester, der 1795 tjenstgjorde ved Nicolai Kirkes Sprøjte, var nu avanceret til Chef for Københavns Brandvæsen, og det synes et underligt Spil af Skæbnen, at det netop tilkom denne Mand at stille Forslag om en Istandsættelse af det efterhaanden stærkt forfaldne Taarn. I Lighed med de fleste af Dtidens Brandofficerer var H. C. Schmidt en habil Arkitekt, der havde gennemgaaet Akademiets Undervisning med Hæder. Han var derfor personlig i Stand til at udarbejde Projektet til Nicolai Kirketaarns Indretning som Vagttaarn for Brandvæsenet, hvilket maatte medføre en større Istandsættelse end den, der havde været nødvendig 1795 for Taarnvægternes Skyld. 23. August 1817 indsendtes Forslaget, og Dagen efter fik Schmidt Ordre til at nedbryde det faldefærdige af Taarnet. Samme Aar blev ogsaa Ruinen af Kirken borttryddet¹⁹, da det jo efterhaanden havde vist sig, at den var praktisk uanvendelig til andet Formaal. Vejrbid og afgnavet stod Nicolai Taarn nu alene et Par Aar, indtil Kongen i Juni 1820 besluttede at „lade Nicolai Taarn indrette til et Vagttaarn efter den af Oberstløjtnant Schmidt forfattede Tegning“²⁰, som først var blevet forelagt Overbygningdirektøren C. F. Hansen.

Pengene havde man snildeligt bragt tilveje ved at lægge en lille Afgift paa alle Brandforsikringer i Hovedstaden. I første Omgang repareredes Taarnet fra Krone og til Vægtergang, 1821 tog man fat paa Istandsættelse af de nedre Partier, og 1823 var Arbejdet færdigt. Hermed havde Taarnet faaet det Ydre, som bibeholdtes til 1908, igennem hele den Aarrække, der maa betegnes som dets Glansperiode. For havde Københavnerne været stolte af Renaissancekirkens Spir, blev de ikke mindre glade for Taarnet uden Kirke og Spir, nu blev det først rigtig populært, besunget af Digterne, og da Rundetaarn maatte afstaa Tidssignalet, og Nicolai fik sin „Kugle“, var det lige ved, at Førstepladsen i Folkeyndest fulgte med. Bortset fra de mange forskellige Faktorer, der kan betinge en Bygnings Popularitet, maa man indrømme, at Schmidt havde løst sin Opgave som en dygtig Arkitekt, og da hans egenhændige Tegninger foreligger, er det nok Umagen værd nøjere at betragte denne Restaurering. Der er saa meget mere Grund hertil, som Ombygningen af Nicolai Taarn staar ved Begyndelsen af en ny Epoke; den indvarsler faktisk et helt forandret Syn paa Middelalderens og Renaissancens Mindesmærker. Romantikken erobrede det gamle Taarn.

Af størst Interesse er det at se, hvorledes Arkitekten formede den Murkrone, som mer end noget andet blev bestemmende for Bygnings Udseende. Medens alle Genopbygningsforslag fra Perioden 1795–1804 havde det fælles, at Taarn og Kirke tænktes omdannet i Tidens, d. v. s. Nyklassicismens Stil, udgik Schmidts kunstneriske Overvejelser fra en Betragtning af Taarnets egen Arkitektur. Heri ligger egentlig det nye. Før Arkitekten fandt frem til den endelige Løsning paa det vanskelige Problem at give Taarnet en øvre Afslutning, der var i Harmoni med Helheden, prøvede han forskelligt. Interessant er Tegningen fra 1817 af en gotisk Hætte med buede Gavle; nok opfattede man ligesom for 30 Aar siden Bygningen som „gotisk“, men alligevel var det

Nicolai Taarns Østfaçade efter Ombygningen. Tegning af H. C. Schmidt 1826.

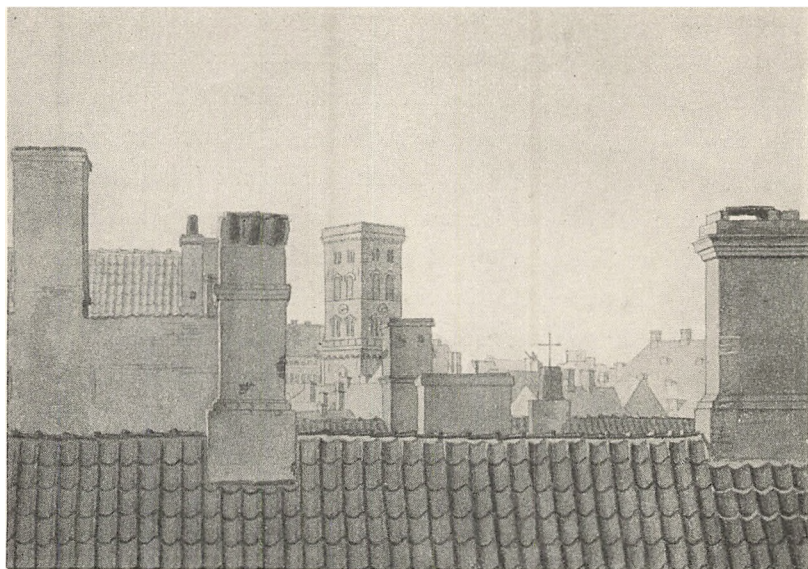
Nicolai Taarn, ø.-v. Snit efter Ombygningen. Tegning af H. C. Schmidt 1826.

dristigt endnu i Klassicismens Blomstring at drage Konsekvensen og fremkomme med et Projekt, der helt underkastede sig nygotiske Stilstrømninger. Andre tidlige Udkast viser Taarnet afsluttet i det ene Tilfælde med Buefrise og Jernrækværk, i det andet med Konsolgesims og fladt Pyramidetag. Der er ikke Tvivl om, at begge disse Løsninger var for spinkle, og at Schmidt med fin arkitektonisk Fornemmelse valgte det rigtige, da han i 1818 besluttede sig til den krenelerede Tindekrans; samtidig forhøjedes Murene en Smule, og Gesimsen blev gjort kraftigere og mere udladende, hvilket alt sammen medvirkede til at give Bygningen et helstøbt Præg. Naturligt nok havde Arkitekten oprindelig tænkt sig Trappetaarnet fjernet, da intet længere var til Hinder for at skabe en bekvem indre Forbindelse mellem Etagerne, men Enden blev dog, at det bibeholdtes. Af baade praktiske og æstetiske Grunde havde man ved Nedrivningen ladet det Fag af Kirken, der var nærmest Taarnet, det vestligste, staa, og den endelige Udformning af disse Bygningsdele var ligesom Afslutningen paa Taarnet en delikat Opgave. Med tilsvarende sikker Sans løste Schmidt ogsaa dette Problem ved at indsætte en stor spidsbuet Portal i Østmurens underste Etage og i Stokværket ovenover runde „Oculi“. Bygningen afdækkedes med en Platform, hvortil der var direkte Adgang gennem den gamle Taarndør. De tiloversblevne vestligste Fag af Sideskibene blev ombygget til smaa Pavilloner i Sammenhæng med Vestibulen under Platformen.

I selve Taarnets Indre anbragtes nye Etageadskillelser og en Trappe af Træ. Foruden den gamle, ydre Vægtergang etableredes nu en ny, indre, i det tidligere Klokkestokværk, hvis mægtige Muraabninger tillod et friere Udsyn over Byen. Heroppe holdt Taarnvægterne til, og opstod der en natlig Brand, hængte de straks en Lygte ud af Glamhullerne til den Side, Branden var. Efter Sagnet²¹ holdt Vægterne sig dog borte fra Østsiden, mod Vandet; thi herfra havde Fanden engang bortført en Vægter og

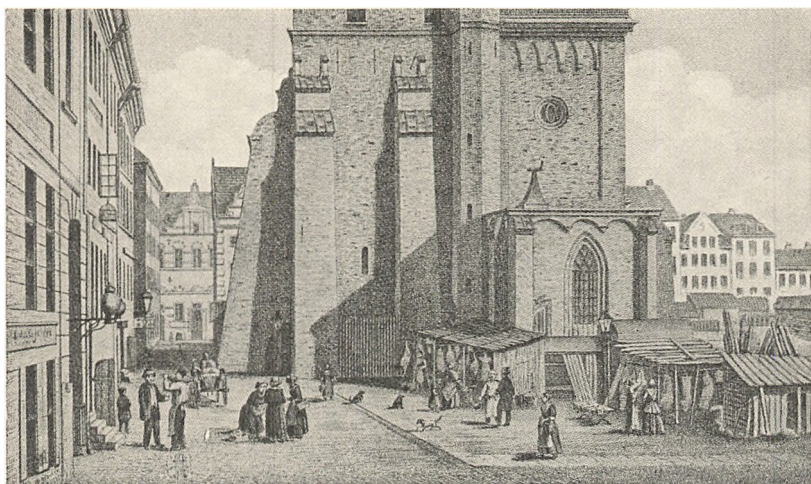
kastet ham i Stranden. Øverst oppe under Taarnets flade Tag fik den beskedne Vagtklokke sin Plads. De mærkelige Aftrækskanaler i de tre nederste Stokværk, som Schmidt angiver paa sit tegnede Snit, maa have været beregnede til Brandslangernes Tørring. Forklaringen paa andre tekniske Finesser fremgaar iøvrigt af den Tekst, som Bygmesteren lod ledsage Tegningerne i det af ham selv efter Ombygningen forfattede Album over alle Brandvæsenets Bygninger og Redskaber²². Schmidt, hvis pekuniære Forhold altid havde været noget usikre, ansøgte om Tilladelse til at tage Bolig i det nyrestaureerede Taarn. Ansøgningen blev bevilget, og han fik sit Hjem i Pavillonernes fire Værelser til sin Død 1826. Begravelsesgildet holdtes overfor i „Enighedsselskabet“, paa Hjørnet af Hvælvingen og Store Kirkestræde. Saaledes knyttede denne Mand en stor Del af sin Skæbne til Nicolai Taarn.

Nødvendigheden af Vægtere og Stormklokke havde i Tidernes Løb reddet mangt et gammelt Kirketaarn fra Nedrivning; det var f. Eks. sket i Randers og Faaborg, hvor sidstnævnte Bys „Klokketaarn“, Stadens Vartegn, er Nicolai Kirkens gamle tiloversblevne Taarn. Nu, efter at Københavns Nicolai Taarn var blevet sat i Stand og beboet, levede ogsaa det i bedre Velgaaende end nogensinde. Om det saa var Kirketomten, fik den Liv og blev befolket; et stadig voksende Antal lette Træboder, hvorfra der solgtes alle Slags Varer, navnlig Kød, som paa denne Tid ikke maatte forhandles i private Beboelseshuse, troppede op paa Pladsen. Disse tarvelige Skure stod i malerisk Uorden mellem hverandre, de fleste aabne ud til Lille Kongensgade, Hvælvingen og Vingaardsstræde; men midt paa Pladsen, hvor Kirken før havde pranget med sit Marmor og Guld, var ogsaa blevet Rum for „Amagere, Høkere og Kallunsmænd“, medens gamle Klude, Jernkram og lignende falbødes paa Arealet mellem Stien, der førte fra Skvaldergaden (nu Nicolaigade) til Lille Kongensgade og Baghusene i Ulkegade (nu Bremerholm). Spredt i Virvarret havde enkelte af

Udsigt til Nicolai Taarn over Byens Tage. Tegning af F. Helsted 1833.

Kirkegaardens Træer faaet Lov til at vokse sig store og bidrage til Stedets maleriske Uorden. Heller ikke den ydre Ramme om Taarn og Boder var kommet i fast Form; Ruinens og Kirkegaardens Tilstedeværelse havde været tilstrækkelig til at forhindre Dannelsen af nogen egentlig Plads, selvom de tilgrænsende Gader hurtigt efter Branden var blevet bebyggede med kultiverede Borgerhuse i nyklassisk Stil. Dette gjaldt jo imidlertid kun Hvælvingen og Vingaardsstrædet, hvor den nye, høje Bebyggelse kapslede Taarnet inde; de gennemgaaende ret usle Huse i Lille Kongensgade og Ulkegades Bagbygninger, som var trængt ind paa Kirkegaardens nordøstre Hjørne, havde Ilden skaanet og naadigt overladt til kommende Generationer. Men paa to Sider besad Taarnet nu en kontrastrig Baggrund i de nye Huse, der med en enkelt Undtagelse²³ havde glatte, graamalede Façader; disse fremhævede virkningsfuldt Taarnets røde „gotiske“ Murværk. Nicolai Taarn, i egentligste Forstand et Levn fra „gamle Dage“, havde alle Betingelser for at blive Midtpunktet i

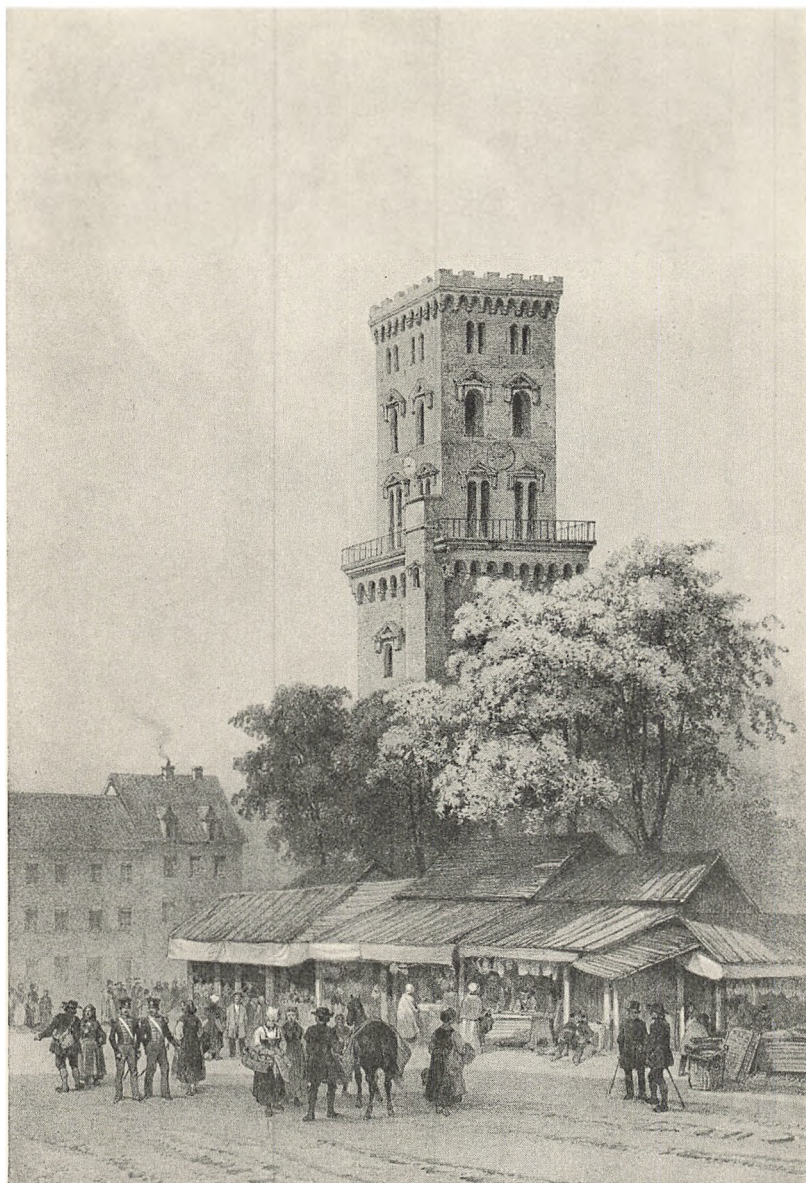

Parti ved Nicolai Taarn. Litografi efter Tegning af M. Rørbye 1825.

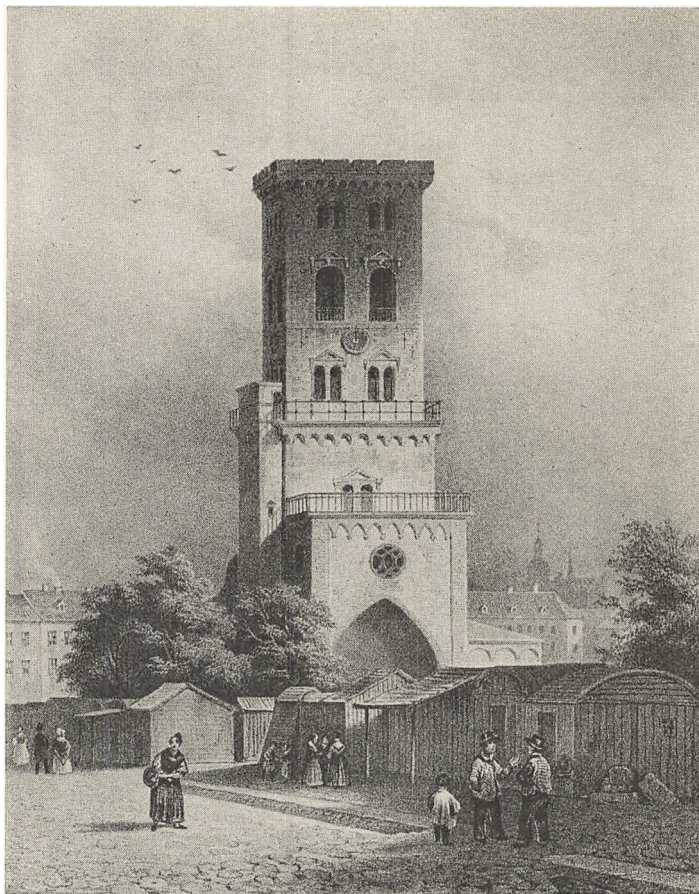
det romantiske København og en Kilde til Inspiration for Tidens bildende og skrivende Kunstnere. Det er dog mærkværdig faa af vore Malere, som har opslaaet deres Staffeli ved Taarnets Fod. Ligesom C. F. Hansen for Arkitekturens Vedkommende holdt Eckersberg Romantikken i Ave hos Malerne, og kun en af hans mindre Disciple, Porcellainsmaleren A. Juuel, lod sig henrive af Taarnets røde Murmasse, som han skildrede malerisk set gennem en Port i Vingaardsstræde²⁴. Han gjorde dog sin Lærer al mulig Skyldighed ved en pinlig nøjagtig Redegørelse for Bygningens Enkeltheder. Da H. G. F. Holm malede en fin lille Akvarel²⁵, som Thorvaldsen købte, saa han Taarnet under den mere yndede Synsvinkel, omtrent fra Hjørnet af Vingaardsstræde og Ulkegade; herfra dominerede den brede, gotiske Bueaabning, der næppe har været det mindst dragende for Samtidens Kunstnere. Holm var dog en tilstrækkelig tro Elev af Eckersberg til ikke at lade sig forvirre af dette Syn; han valgte sikkert sit Stæde af Hensyn til den smukke Forgrund, de graa Huse paa begge Sider; de gav Billedet Dybde og god Kontrastvirkning. Mest original i sin Op-

fattelse af Nicolai Taarn var Rørbye i det lille yndige Litografi fra 1825, hvor man kun ser „Basis“ med de mægtige Piller fra Hjørnet af Vingaardsstræde og „Hvælvingen“ (Admiralgades nordligste Del); for Enden af sidstnævnte Gade fremtræder „Efterslægten Gaard“ paa Østergade og en Stump af det store Renaissancehus paa Hjørnet af „Hvælvingen“ og Lille Kongensgade.

Medens Taarnet som en Relikt fra gotisk Tid midt i den klassiske By kun inspirerede faa af Tidens mer kendte Malere, indtog det dog paa anden Vis sin berettigede Plads i den romantiske Verden. Der er ikke Tvivl om, at Epokens Grundsyn paa saavel Natur som Arkitektur for en stor Del dikteredes af den Opfattelse, der udbredtes gennem de mangfoldige Serier af stukne og litograferede Blade. Navnlig Litografien fik i Kraft af den bekvemme Mangfoldiggørelsesmetode en Betydning, som vanskeligt kan overvurderes. Englænderne og Fransk mændene gik i Spidsen med de mange Serier „Voyages pittoresques“, hvor disse Landes Naturscenerier og herlige Mindesmærker fra Middelalderen fremførtes for Tidens undrende Mennesker; thi det hele var jo en nyopdaget Skat. Den udbredte Rejselyst gjorde det ønskværdigt for enhver By at kunne propagandere for sine gamle – og nye – Monumentalbygninger paa denne Maade. Det litograferede Blad til de faa Skilling var med andre Ord Datidens kultiverede Form for Prospektkort. København, som var fattig paa virkelig gammel Arkitektur, valgte med Forkærlighed at gengive Christian IV's Bygninger – og Nicolai Taarn. Som Paris' navnkundige Tour-Saint-Jacques – ogsaa et Kirketaarn, der havde faaet Lov at blive staaende midt i Hjertet af den gamle By – kom Nicolai Taarn til at figurere paa flere litograferede og staaelstukne Blade, hvoraf ét blev udgivet i Paris, et andet i London. Disse Blade røber morsomt karakteristiske Forskelligheder i Motivopfattelsen: det franske Litografi har et helt opdigtet Comparseri, tegnet af en fransk Kunstner; ogsaa det engelske Staaelstik er ganske uvederheftigt

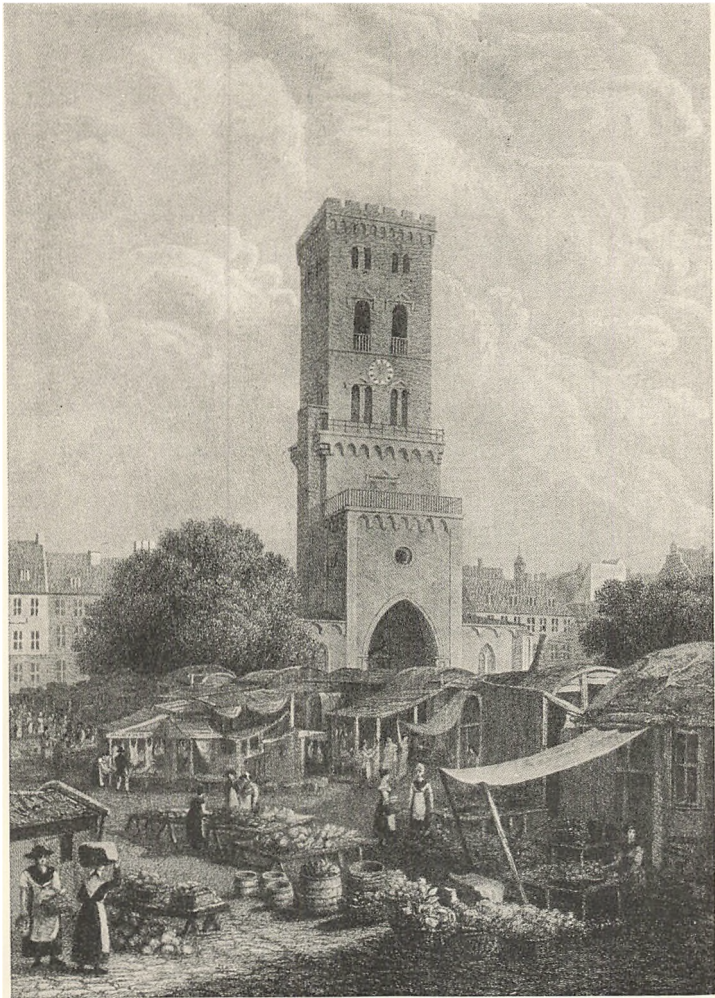
Nicolai Taarn i en Sydlændings Opfattelse. Fransk Litografi o. 1830.

Nicolai Taarn med Træboderne. Dansk Litografi o. 1830.

i denne Henseende og gengiver Taarnets Proportioner overdrevent slanke. Et samtidigt dansk Litografi derimod er ædrueligt og nøgternt, Taarnets Arkitektur virker snarest for tung, og Forgrundsfigurene er vaskeægte Sølke fra Holmensgade; kun den tidlige Morgensol kaster et poetisk Skær over dette troværdige Billede af en københavnsk Hverdag.

Nicolai Taarn naaede ikke at indtage sin velfortjente Plads hos Romantikkens Digttere, der ellers gerne dyrkede lidt Taarnsværmeri,

Nicolai „gotiske“ Vagt-Taarn. Engelsk Staalstik 1828.

tværtimod, kan man sige. Da H. C. Andersen i Aarene 1827–28 boede paa sit Tagkammer Vingaardsstræde Nr. 6, havde han rig Lejlighed til at gøre sig fortrolig med Nicolai Taarn, og da han skrev den satiriske Vaudeville „Kjærlighed paa Nicolai Taarn“²⁶ – første Gang opført 25. April 1829 – valgte han dette som Skue-

plads og Taarnvægternes Liv som Emne. Den litterære Parodi er ikke længere umiddelbart forstaaelig og Stykkets formelle Svagheder iøjnefaldende. En anderledes elegant Behandling af Emnet leverede J. L. Heiberg i et Digt fra 1843. Det udkom i en elegant lille Publikation: „Danmark et malerisk Atlas“²⁷, en Samling Prospekter udførte i Staalstik med ledsagende Digte. Idéen til den nydelige Bog stammer ganske sikkert fra Frankrig, hvor Digtene og Tegnere kappedes om at skildre Byernes og Landskabernes Yndigheder ved Udgivelsen af saadanne „maleriske Serier“. Da Heibergs Digt er ret upaaagtet og giver en vittig Skildring af Taarnet og dets bevægede Skæbne gennem Tiderne, kan der maaske være Grund til at citere det som Helhed:

Som tabte Herlighedens Rest,
Som Affald af en prægtig Fest,
Som en ærværdig Mindestøtte,
Fornedret til at gjøre Nytte,
Man dagligt skuer paa sin Vei
Sanct Nicolai.

Ak! Ingen veed i Livets Aar
Den Skjæbne, som ham forestaaer,
Men først i Døden vil sig vise,
Om han sig lykkelig tør prise;
Og herfra selv undtages ei
Sanct Nicolai.

Hans Bygning saae sin Grundsteen lagt
Til den catholske Kirkes Pragt,
Men før den var til Ende kommen,
Bestemtes den til Lutherdommen;
For Kjætterti sig hytted ei
Sanct Nicolai.

Her første Gang i Kirkens Skjød
En evangelisk Præken lød,
Til Orglet sang den hele Klynge,
Og selv du maatte til at synge,
Om det dig lysted eller ei,
Sanct Nicolai!

Dog af og til han lidt forsagt
End skottede til Pavens Magt:
En Time daglig Orglet rørtes,
Uagtet ingen Præken hørtes,
Og denne Skik afskaffed ei
Sanct Nicolai.

Det var et modsat Kjætteri.
Tænk, hvilken farlig Liturgie,
Naar Andagt midt i Tonestrømme
Selv raader for, hvor den vil svømme!
Der var du paa den gale Vei,
Sanct Nicolai!

Dog i den første store Brand
Hans Guds frygt holdt mod Luen Stand,
Men i den næstes Skjærsilds-Piner
Hans Legem brændtes til Ruiner,
Og Glemsel greb dit Conterfei,
Sanct Nicolai!

Nu staar du paa din Plads igjen,
Men degradeert, min arme Ven!
Dit Hoved, før Ideens Moder,
Nu kneiser mellem Slagterboder;
Du staaer paa Realismens Vei,
Sanct Nicolai!

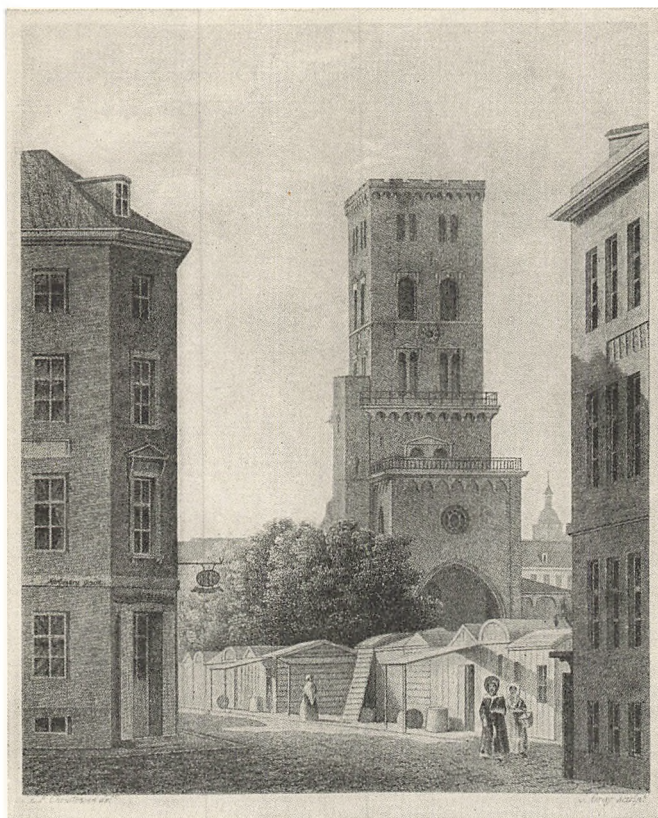
Som Zions Vægter ikke meer,
Som Gadevægter man dig seer,
Som Oldermænd i Vægtergilde;
Du speider aarle, speider silde
Paa Land og Hav, paa Himlen ei,
Sanct Nicolai!

Du minder strax om Ildebrand,
Din Lygte skaffer Sprøitevand;
Dit Blik mod Horizonten sværmer,
Og naar sig fjerne Dampskib nærmer,
Dit røde Flag du glemmer ei,
Sanct Nicolai!

Du staaer som Midtpunkt i vor Stad;
Og er den traurig eller glad,
Beruset, ædru, sindig, galen,
Paa Hov'det falden, traadt paa Halen,
Du seer dens Gang paa hver en Vei,
Sanct Nicolai!

Og ved den Daarskab, som du seer,
Du slipper for at græde meer;
Nu har du Lov at lee og smile,
Thi nu din Stand er den civile,
Og Geistlig er du længer ei,
Sanct Nicolai!

Men bliv dog paa din Post ei ør!
Du er ei Stadens Gouverneur,
Dens Argus ei, men kun hans Øie.
Saa gid dit Syn sig da fornøie
Saa vide paa sin Vægtervei,
Sanct Nicolai!

Nicolai Taarn indfattet af klassiske Huse. Staalstik 1843.

To Aar efter, at Heiberg saaledes havde hyldet Taarnet, skiftede dets Omgivelser helt Karakter; Romantikken forsvandt, og Nicolai Kirkeplads blev med eet Byens mest moderne Strøg. Før denne Forvandling fandt Sted, var dog gaaet en meget langvarig Periode opfyldt med Diskussioner om, hvorledes man bedst kunde erstatte de uordentlige Slagterboder med nye, mere passende og herved skabe en offentlig Plads. Omkring Nicolai Taarn var med andre Ord opstaaet et Byplanlægningsproblem, et af de faa, der sattes under Debat, inden Voldenes Nedrivning gav nye Muligheder for den efterhaanden helt udbyggede By. Problemerne var kompli-

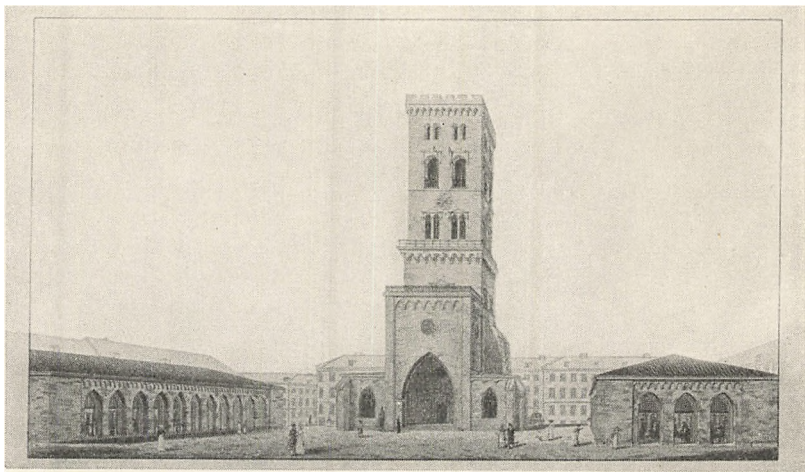
cerede, og i Frederik VI's Residensstad tog man ingen forhastede Beslutninger, derfor skete en betydningsfuld Udvikling i Tiden fra 1823, da de første Projekter fremstod, og til 1845, da de nye Slagterboder rejste sig paa Kirketomten. Taarnet og dets Arkitektur var stedse Basis for de talrige Projekters kunstneriske Udformning, og da disse klart belyser Tidens Indstilling overfor et saadant sammensat Byplanlægningsproblem, kan der følgelig være Grund til at fremhæve Hovedpunkterne i Sagens Udvikling.

Denne tog sin Begyndelse 1823 med Fuldførelsen af Nicolai Taarns Istandsættelse og Ombygning. I Juni 1824 tilbageleverede Brandkommissionen Pladsen ved Vagttaarnet, som Magistraten havde maattet afstaa 1807²⁸. Brandvæsenet kunde nu ikke længere bruge den og meddelte samtidigt²⁹, at H. C. Schmidt til Kommissionen havde indleveret et Forslag med Plan, hvorefter Fjellehytterne „eller de saakaldte Slagterboder“ kunde ordnes, naar Pladsen blev brolagt. En smukt tegnet og farvelagt Perspektiv (nu i Nationalmuseet), der forestiller to Længer med Boder, i nygotisk Stil, hidrører sandsynligvis herfra. Imidlertid var ogsaa andre Personer nær tilknyttet Nicolai Taarn, sysselsat med Planer, hvis Maal var en Regulering af dets Omgivelser. Arkitekten Peder Malling, der 1809 var blevet Meyns Efterfølger som Stadsbygmester – rigtignok med indskrænkede Beføjelser³⁰ – maatte af flere Grunde finde det naturligt at tage disse Problemer op. Dels sorterede Sagen under ham som Medlem af Brandkommissionen³¹, og dels havde han allerede tidligere beskæftiget sig specielt med Stadsbygningskunst. 1815 var han blevet agreeret af Akademiet paa et Receptionsstykke, der omhandlede Udformningen af en Plads med offentlige Bygninger og Arkader med Butikker³². Nu viste der sig ved Nicolai Vagttaarn en Chance for Malling til at føre sine Idéer ud i Livet. Indtil videre beholdt Arkitekten dog Planerne for sig selv, men et enkelt bevaret Blad³³ giver Oplysninger om dette hans første Projekt til Slagterboder ved Nicolai Taarn; to

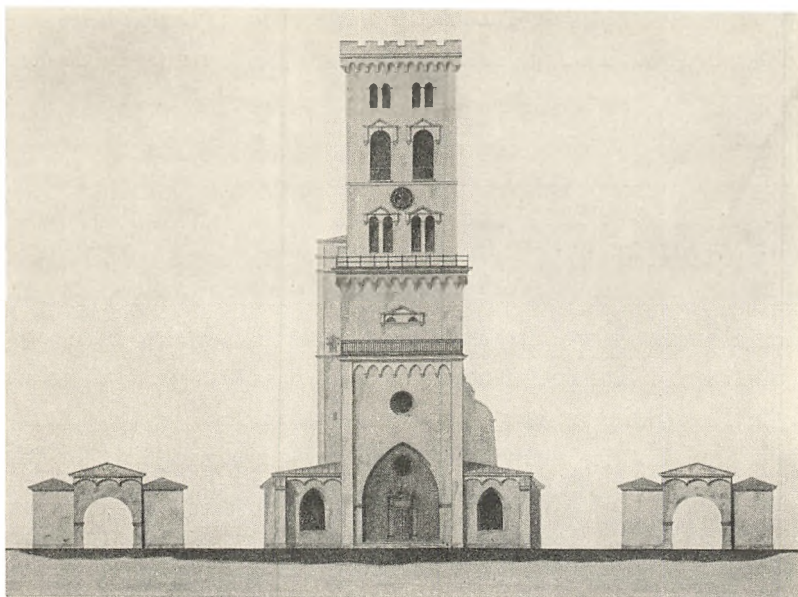
Mallings første Projekt til Slagtertorv ved Nicolai Taarn. Tegning 1823.

andre fulgte senere efter, og alle naaede de kun til Papiret. Mallings Projekt I gik ud paa at indfatte Kirkepladsen af en Buegang med gotiske Arkader. Hvorledes selve Boderne paa den lukkede Plads tænkte indrettede, fremgaar ikke af Hans Christian Hansens smukke Radering; men eet er aabenbart; det er den mægtige Bueaabning i Taarnet, som har inspireret Malling til dette Forsøg i nygotisk Stil. Forslaget, der vilde have været meget kostbart at gennemføre, blev aldrig indsendt, og foreløbig tog andre Initiativet i Sagen.

Projekt til Slagtertorv i nygotisk Stil, formentlig af H. C. Schmidt. Tegning 1824.

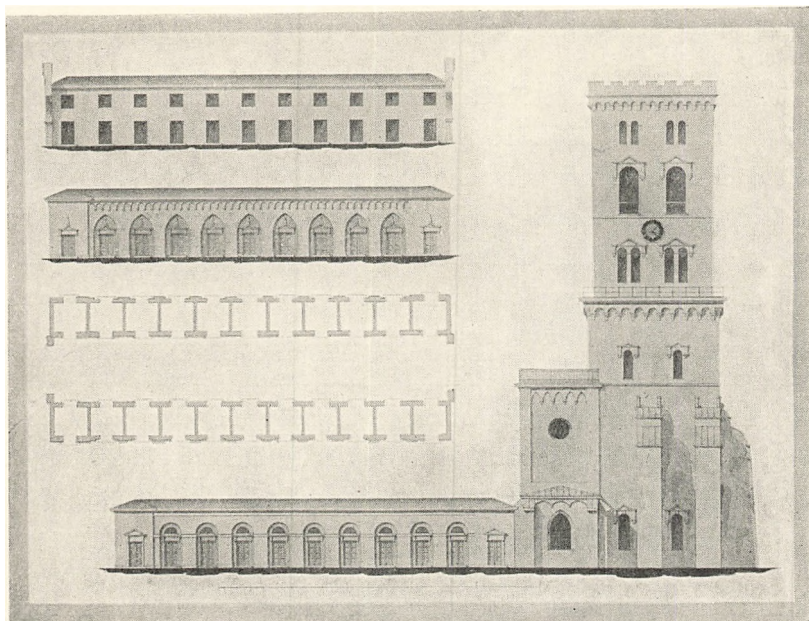
Samme Aar, som Schmidt og Malling arbejdede paa deres Projekter, forelagde Oberst, senere Generalmajor Rasmus Krag³⁴, den øverstkommanderende ved Ildebrandstilfælde i København, for Frederik VI et Forslag til murede Slagterboder. Forslaget, der var i gotisk Stil og havde de hamborgske Boder fra 1821 til Forbillede, kom til Udtalelse hos Stadens 32 Mænd³⁵. Disse mente imidlertid, at en Gennemførelse var pekuniært umulig; det var usikkert, hvad Bekostningen ved Opførelsen og den fremtidige Lejeindtægt vilde blive, derimod stod det fast, at Byen for de gamle usle Træboder aarligt havde en ren Indtægt paa 1055 Rbdlr. Sølv³⁶. Videre var man ikke kommet 1825, men saa tog Sagen pludselig Fart. Krag var lige vendt hjem fra en længere Udenlandsrejse, der bl. a. havde ført ham til Hamborg, Amsterdam og Paris. Inspireret af, hvad han havde set i disse europæiske Storstæder, fremlagde han den 2. Nov. 1825 for Kongen et Udkast³⁷ til Københavns Forskønnelse; det indeholdt foruden andre Punkter ogsaa en Genoptagelse af det tidligere Slagterbodsforslag. Da samtidig et Medlem af de 32 Mænds Forsamling havde ladet udarbejde

Projekt til Slagtertorv ved Nicolai Taarn, set fra Øst. Tegning af C. F. Hansen 1828.

et Projekt, hvortil Planerne var tegnede af Murmester Bälckow³⁸, samledes den allerede paa dette Stadium stærkt forgrenede Sag i Danske Kancelli. Magistraten, fra hvilken Akterne oversendtes, havde indhentet en Udtalelse om de to Forslag hos Malling, der i en Skrivelse af 28. Oktbr. 1826 havde svaret, at intet af de indsendte Forslag var fyldestgørende. Stadsbygmesteren fremsendte derfor samtidigt et Udkast (II) til murede Slagterboder. Dette gik i Hovedsagen ud paa at skabe fire lige lange Butikslænger, to paa hver Side af Taarnet, med Boderne vendte ind mod en Midtergang i hver Dobbelttrække. Som en Afslutning tænkte Malling sig en halvcirkulær Bygning beregnet til Udsalg af Grøntsager. Den uregelmæssige Tomt mellem Skvaldergades Forlængelse (den gamle Sti over Kirkegaarden) og Baghusene i Holmsgade foreslog Arkitekten omgivet af en Mur; paa den saaledes indgærdede Plads kunde opstilles faste Boder for Salg af Kramvarer. „Hvad

Bygningsstilen angaar, da maatte rettest de 4 Længer holdes i samme Stil som Taarnet, hvorimod Halvcirkelflugten rettest kunde afvige og gives et simpelt udvortes, der ikke afstikker fra dens nærmeste Omgivelser.“ I en interessant Erklæring til Danske Kancelli underskrevet den 16. August 1828 udtalte endelig Overbygningsdirektøren C. F. Hansen sig om Bälckows, Mallings og et tredje fra Murmester, Captain Dahl indkommet Forslag. C. F. Hansen gav – „efter nøje at have gennemgaaet de indsendte Tegninger af de allerede opførte Slagterboder i England, Paris og Hamborg“ – ubetinget Malling Førsteprisen, men havde dog store, principielle Indvendinger; især var han imod, at Køb og Salg skulde finde Sted fra det snævre Stræde mellem Længerne og foretrak Udsalg fra Torvet og Gaderne, hvor det maatte blive lettere at komme til og fra Kødets „og især give Liv paa Pladsen, der ellers vilde blive en død Tomt“. I Overensstemmelse med sin Kritik, der ikke her skal refereres i Enkeltheder, vedføjede C. F. Hansen tre Tegninger til Slagterboder udarbejdede efter Mallings Idé med et gennemløbende Stræde, som dog i dette Tilfælde alene var beregnet til Lejernes Bekvemmelighed, medens Butikkerne havde faaet Front mod Gader og Plads. To af disse Tegninger³⁹ kan med Sikkerhed erklæres for identiske med to ubenævnte Blade i Nationalmuseets Billedsamling. C. F. Hansen giver nøjere Besked om Projektets tekniske Enkeltheder⁴⁰, men om den kunstneriske Udformning lader han Tegningerne tale selv. Interessant i saa Henseende er Variantforslaget med Benyttelsen af spidsbuede Arkader i blank Mur og andre Motiver inspireret af Taarnets „gotiske“ Arkitektur. C. F. Hansen, der i Almindelighed anses for Nyklassicismens faste Bastion, aflægger her et utvetydigt Vidnesbyrd om, at han trods alt ikke var ganske upaavirket af Tidens nygotiske Stilstrømninger⁴¹. Selv vor Klassicismes første Vaaben- drager lod sig besejre af Nicolai Taarn. Overbygningsdirektøren sluttede sin Erklæring med at anbefale Bygningerne opførte i

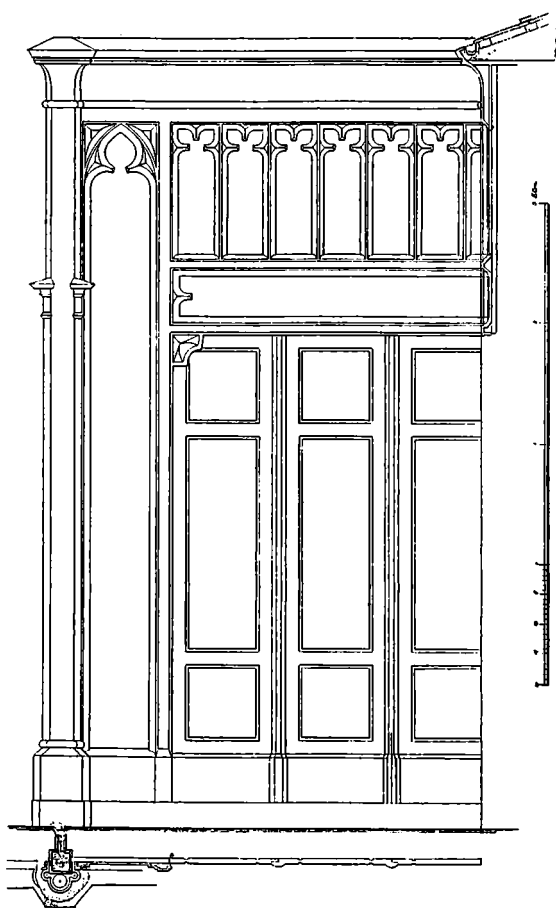

Projekt til et Slagtertorv ved Nicolai Taarn. Tegning af C. F. Hansen 1828.

Bindingsværk af Hensyn til Fundamenteringen i den forhenværende Kirkegaards Grund og at lade Magistraten indhente Overslag, „da det er det høje Collegium bekendt, at mine mange vigtige Forretninger i denne Tid ei tillader mig at forfærdige samme“. Nu vandrede Sagens svulmende Akter atter retur, og Magistraten paalagde Malling at fremskaffe de fornødne Overslag til C. F. Hansens Projekt. Efter gentagne Rykkerskrivelser – Mallings Ulyst til at svare har haft sine gode Grunde – erklærede Stadsbygmesteren endelig 1830⁴², at den fornødne Udgravning til Fundamenter for C. F. Hansens Bygninger var umulig af Hensyn til Kisterne i Grunden, hvorfor han efter Konference med Overbygningsdirektøren havde udarbejdet et Forslag til Boder af Planker med Bliktag⁴³. Dette Mallings Projekt III maatte imidlertid ogsaa opgives paa Grund af Brandfaren og de uforholdsmæssigt store

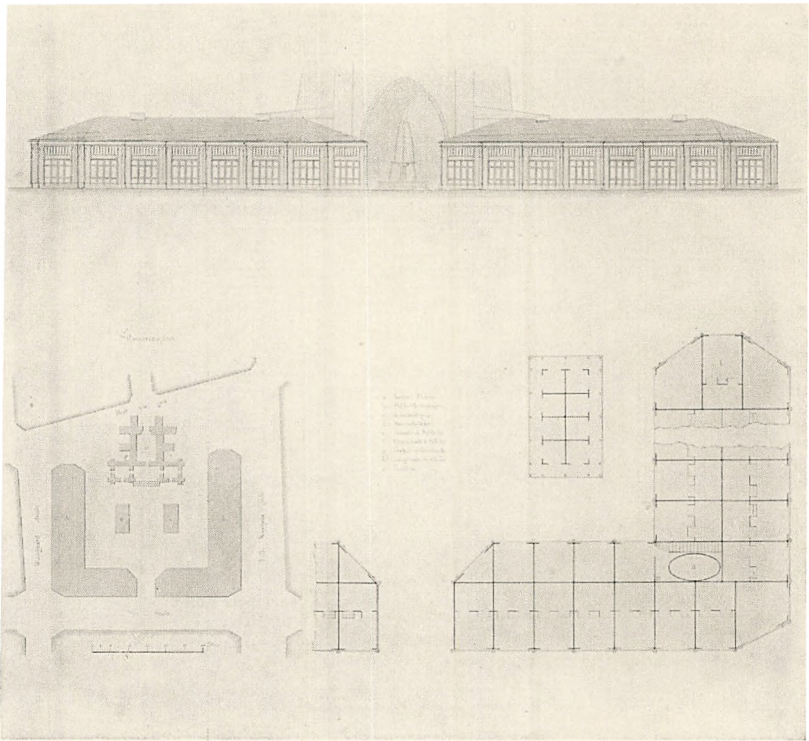
Udgifter. Ved kgl. Resolution af 26. Marts 1833⁴⁴ stillede Sagen i Bero til videre.

Tanken at skabe et Slagtertorv ved Nicolai Vagttaarn var dog ikke hermed skrinlagt. 1834 modtog Magistraten et nyt Projekt til Boder fra Murmester Dahl⁴⁵, som mente at have fundet Nøglen til Problemerkens Løsning. Han foreslog nemlig to Rækker Boder opførte paa Kirkens Fundamenter, en Tanke der ligger nær den af C. F. Hansen Aar 1800 fremsatte. Det blev dog de 32 Mænd, som gennem Magistraten atter rejste Sagen hos Kancelliet⁴⁶, da man paa Grundlag af en Udtalelse fra Mallings mente at kunne undgaa Fundamenteringsproblemet. Stadsbygmesteren henstillede i sin Skrivelse⁴⁷: „Hvorvidt den midterste Del af Pladsen, hvor forhen Kirken stod maatte erkendes hæderlig for der i Catacomb⁴⁸ at hensætte alle de Kister, som ved Pladsens Planering og ved Butikbygningernes Grundlægning blottes . . .“. Kongen resolverede den 9. April 1838⁴⁹ i Overensstemmelse med Kancelliets Indstilling, at murede Slagterboder maatte opføres ved Nicolai Vagttaarn, naar behørigt Hensyn toges til Grundens Behandling. Tegninger vilde være at indsende til Approbation. Nu skulde man tro, at Vejen var banet til alle Ønskers Maal, men denne Gang blev det Kommunalbestyrelsen, som fandt det rettest at stille Sagen i Bero, da en stor Del af Stadens Kapital var beslaglagt til Opførelsen af Thorvaldsens Museum. Den værdifulde Tomt laa altsaa stadig hen som et kært Emne for de mange Projektmagere, der netop i disse Aar ivrigt spejdede efter Objekter for deres Foretagsomhed. Stærke Kræfter var i Gang for efter udenlandske – navnlig parisiske – Forbilleder at skaffe København mondæne offentlige Etablissementer, der var Hovedstaden værdige. Det var Tivolis, Casinos, Hippodromens og Bazarernes Aar, og den nystiftede Industriforening ledte ivrigt efter Udstillingslokaler til sine Medlemmer. Arkitekten P. H. C. Hagemann⁵⁰ udarbejdede 1843 et ret vidtløftigt Projekt til Udnyttelse af Foreningens Bazarprivi-

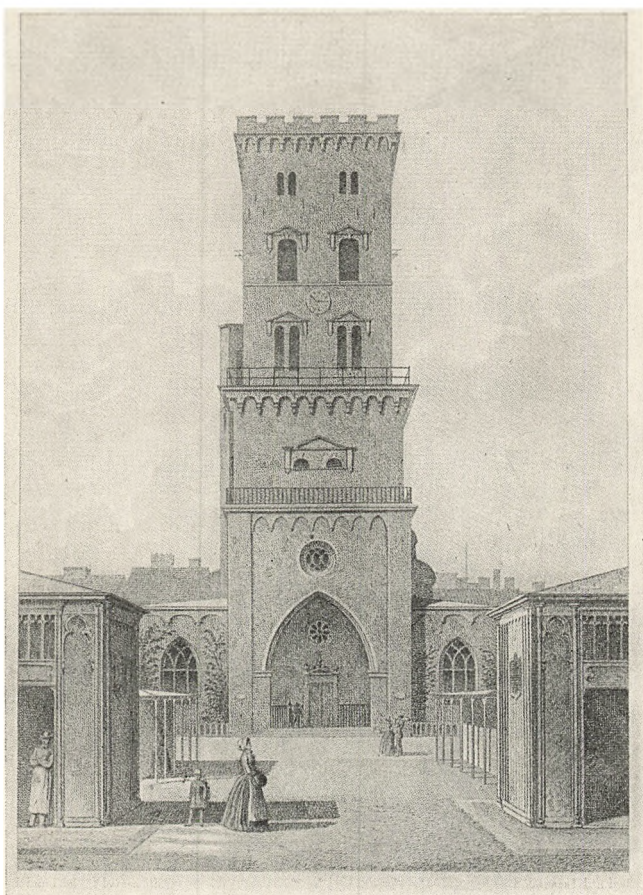
Et Fag af de opførte Slagterboder. Tegning af P. H. C. Hagemann 1845.

legier, og en Bygning, der paa een Gang skulde rumme Udstillingslokaler, Vinterhave, Koncertsal og Slagterboder⁵¹ foresloges rejst paa Pladsen ved Nicolai Taarn. Dette lod sig imidlertid ikke gennemføre; Kommunen, som skulde stille Grunden til gratis Disposition, var skeptisk. Arkitekten omarbejdede derfor sine Planer til alene at gælde Slagterboder og indsendte dem til Magistraten. Her blev de grundigt behandlede af en Kommission, som den 24. Febr. 1845 afgav en fyldig Beretning⁵² med Anbefaling af

Plan og Façade af de opførte Slagterboder. Tegning af P. H. C. Hagemann 1845.

Hagemanns Projekt og med Anvisning paa, hvorledes Arbejdet kunde sættes i Værk og hurtigt gennemføres. Malling, der selv havde ofret Sagen saa megen Energi og nu maatte se den glide sig af Hænde, gav det nye Forslag sit Bifald. Kommissionen hørte foruden Stadsbygmesteren ogsaa Akademiet „med Hensyn til at de ny Slagterbutikker kommer til at indtage en betydelig Plads i Byen, og da det maa ønskes, at alle de Hensyn, som fra Kunstens og Architekturens Side kunde ønskes tagne . . . især da det er for første Gang at støbt Jern bliver bragt til Anvendelse ved Opførelsen af en offentlig Bygning“⁵³. Akademiet fandt Planerne særdeles tilfredsstillende og ønskede kun en enkelt Detaille ændret.

Nicolai Taarn med Slagterboderne set fra Øst. Litografi o. 1845.

Efter at alle Formaliteter var bragt i Orden⁵⁴, opførtes Boderne under Hagemanns Ledelse⁵⁵ i Løbet af 1845. Ved en fornyet kgl. Resolution⁵⁶ fik Kommunen Tilladelse til foruden de Aaret før bevilgede 70.000 Rdlr. yderligere at anvende 500 Rdlr. til Op-synsmand Thim⁵⁷, der havde overvaaget Kisternes Opgravning, 1500 Rdlr. som Konduktørhonorar for Hagemann og indtil 22.000 Rdlr. til Indretning af to Stader Grøntbutikker midt paa

Nicolai Taarn set for Enden af Slotsholmskanalen, tegnet af Heinrich Hansen 1856.

Pladsen. Endvidere blev der givet Kommunen Tilladelse til at søge Overskridelsen dækket ved paa Auktion at bortsælge Grundene hinsides „Kirkegangen“ (Skvaldergades Forlængelse). En Udvej til at skaffe Penge i Kassen, Kommunen jo ogsaa senere har benyttet. Et Projekt fra Thomas Overskou til Opførelse af et Teater paa dette Sted opgaves, og 1848 blev Grundene solgt til Grosserer H. P. Lorentzen⁵⁸, der i de følgende Aar med Hage-

Nicolai Taarn med „Maven“. Tegning af H. G. F. Holm o. 1850.

mann som Arkitekt byggede en Række karakteristiske Huse; de udgør endnu den Del af Nicolaigade, som begrænser Pladsen mod Øst.

Endelig langt om længe stod det gamle Taarn i ordnede Omgivelser, og skønt Hagemanns Arbejde kunstnerisk set havde sine iøjnefaldende Svagheder, var der dog her skabt et ejendommeligt, ja i mange Henseender ganske revolutionerende Bybillede. Ved Udformningen af Slagtertorgets Grundplan havde Arkitekten valgt at rette sin trelængede Bygning ind efter Taarnet, saa de

omløbende Gader blev bredere i den ene end i den anden Ende. Midt i Østfløjen, lige for Taarnets store spidsbuede Portal, aabnede sig Hovedindgangen til Pladsen. Der var to Rækker Butikker i Længerne, vendte mod henholdsvis Torv og Gader. Grøntsagsboderne havde fundet Plads i to smaa Pavilloner i det lukkede Rum, hvor de fyldte mer end ønskeligt. Arkitekturen fik helt igennem Karakter af det nye Materiale, Støbejernet, der var taget i Brug ved Opførelsen⁵⁹. De tynde Vægge med de spinkle bærende Led og Skifertaget gav Boderne den teltagtige Karakter, som præger ikke saa helt faa af Epokens offentlige Bygninger i Modsætning til den egentlige Nygotiks „alvorlige“ Arkitektur. I saa Henseende var det af ringe Betydning, at Detaillerne udstyredes med gotiske Snedkerprofiler. Dette skete jo blot, fordi man ikke tog den fulde æstetiske Konsekvens af den nye Materialeanvendelse; for egentlig kunde Hagemann ligesaa godt have benyttet en anden Stilart. Med andre Ord, der var ved at gaa Mode i Bygningskunsten. Her omkring Nicolai Taarn, midt i den klassiske Bydel⁶⁰ havde først den romantiske Arkitektur søgt Fodfæste, og nu endte Pladsen med at blive Grobund for Tidens planløse Stilefterligninger. Nyklassicismens Opløsning studeres i København ingen Steder bedre end i den velbevarede Husrække i Nicolaigade⁶¹, lutter høje, magre Bygninger med stærkt udhængende, stejle Skifertage⁶².

Efter Slagtertorvets Opførelse og det omfattende private Byggeri i de tilstødende Gader fik Kvarteret nyt Liv. Det blev ofte en indbringende Spekulation for de Handlende at flytte til det befærdede Butiksstrøg, hvorhen Kødsalget lokkede Kunder fra hele Byen. Fra den aarle Morgenstund, naar Slagterne rullede Jalousierne op for deres Butikker, og de travle københavnske Husmødre begyndte Tilstrømningen for at faa Kurvene fyldte, var der en Vrimmel omkring Foden af Nicolai Taarn. Først hen mod Aften stilnede Larmen, og „Maven“, som Slagtertorvet snart kom til at hedde, fik Ro; Pladsen laa mennesketom hen. Men selv ved

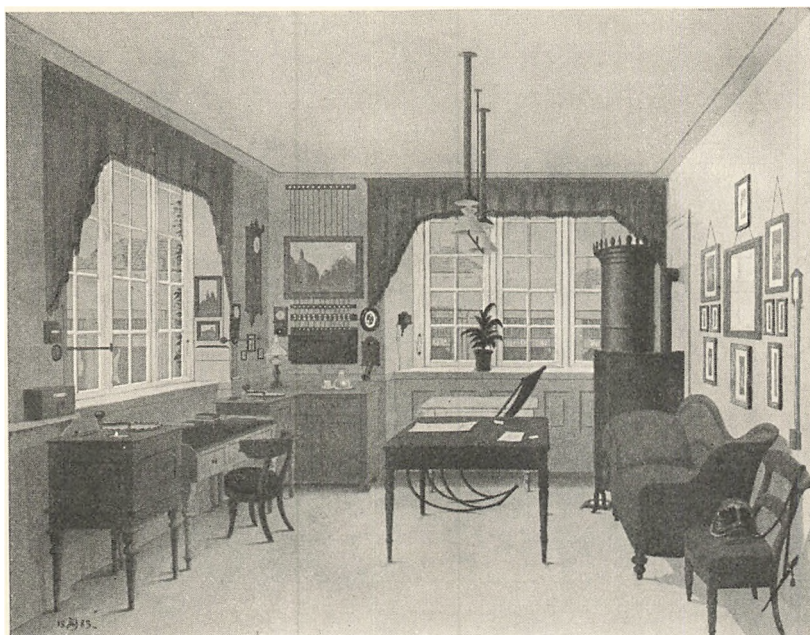

Nicolai Taarn set fra Højbro Plads. Akvarel af A. Kittendorff o. 1860.

Nattetide kunde Taarnets Argusøje hvile paa den ensomme Vandrer, der i et mer eller mindre ærbart Ærinde færdedes i „Mayonnaisekvarteret“. Var det en Brand, Taarnvægterens Blik faldt paa fra det høje Stade over Byens Huse, blev der en Piben, Klemten

og Raaben, og et mægtigt Apparat sattes i Gang for at bringe Sprøjterne frem⁶³. Selv ved en forholdsvis beskednen Skorstensild maatte en Sværm af Brandfolk paa Benene, og det var ikke mærkeligt, at man søgte at gardere sig mod falske Alarmer. Naar derfor Klubben „Holbergs Minde“ holdt sine festlige Sammenkomster med Fakkeltog i „Solitude“s Have, maatte der altid først gøres Anmeldelse til Nicolai Taarn, for at man ikke skulde klemte i den Tro, at det var Ildløs⁶⁴.

Snart skulde Nicolai Taarn faa andre faste Beboere end de sagnomspundne Taarnvægttere, hvis Signaler med Flag, Lygter og Piber efterhaanden var blevet noget gammeldags. Første April 1860 rykkede en fast Brandvagt⁶⁵ med Telegraf ind i Schmidts Pavilloner ved Taarnets Fod. Fra den hyggelige Vagtstues Vinduer var en underholdende Udsigt til Livet paa Slagtertorvet, men begyndte Telegrafbordet⁶⁶ at tikke, kunde der hurtigt komme Liv i Bygningen, Mandskabet maatte tørne ud og bringe Sprøjten frem ad de smalle Gader⁶⁷. Brandudrykning fra Nicolai var dog heldigvis en ret ustabil Københavnerførnøjelse, men derimod kunde man fra 1868 hver Dag Kl. 1 opleve et Skuespil, som mange endnu vil huske: at Kuglen faldt⁶⁸. Det var karakteristisk nok Struensee, der 1772 lærte Københavnerne at iagttage den nøjagtige Tid, som ved et Flagsignal blev givet fra Rundetaarn. Omkring Midten af 1800'erne var Signaleringen imidlertid ophørt her, og fra Søfartens Side søgte man ivrigt at faa en mer tidssvarende Installation placeret nærmere Havnen, i Nicolai Taarn. Et Forslag fra Orlogskaptajn Tuxen blev antaget og bragt til Udførelse af denne i Samarbejde med Observatoren, Professor Schellerup, og som bygningskyndig, Bygningsinspektør Meldahl. Mandag den 6. Juli 1868 Kl. 1 præcis faldt Kuglen⁶⁹ for første Gang, medens de nævnte Herrer stod andagtsfulde omkring Stangen, og i mange Aar herefter kunde man hver Søgnedag se de københavnske Urmagere rundtom i Gaderne ivrigt spejdende mod Nicolai Taarn

Brandvæsenets Vagtstue i Pavillonen ved Nicolai Taarn. Farvelagt Tegning 1883.

efter den nøjagtige Tid. Paa ethvert Klokkeslet af Dagen var den forbipasserende iøvrigt i Stand til at stille sin „Tvebak“ efter et Normalur, der anbragtes i Vestibulen mod Slagtertorvet. Kuglen var i bogstaveligste Forstand blevet Prikken over I'et, som gjorde det alderstegne Taarn til en af Byens populære Institutioner. Det blev derfor mange en Sorg, da Signalet i 1909 maatte flytte til Silopakhuset i Frihavnen. I Søfartskredse havde man længe klaget over, at Byens voksende Huse gjorde det besværligt at iagttage Kuglens Fald, og nu fik den altsaa Lov at friste Livet her ved Kajerne et kort Stykke Tid, indtil den traadløse Telegraf gjorde den overflødig. Kuglen veg dog ikke først og fremmest for Søfartens Ønsker; i Mellemtiden havde man bestemt sig til at opføre en Rekonstruktion af Barokspiret fra 1668, og hermed indledtes det foreløbige afsluttende Kapitel i Taarnets lange og til Tider bevægede Historie.

Ligesom Tilfældet var, da man i Begyndelsen af 1800'erne stod overfor Problemet: Kirkeruinens Anvendelse, rejste sig nu i Seklets Slutning en livlig Diskussion om, hvad der kunde gøres til Forbedring af de byplanmæssige Muligheder, Taarn og Plads indebar. Atter engang gav Nicolai Kirke Anledning til at lufte Tidens Idealer paa dette Felt. Lærerigt, omend ikke ubetinget opløftende er det at iagttage Resultatet, som afslører alvorlig Brist paa nyskabende Evne.

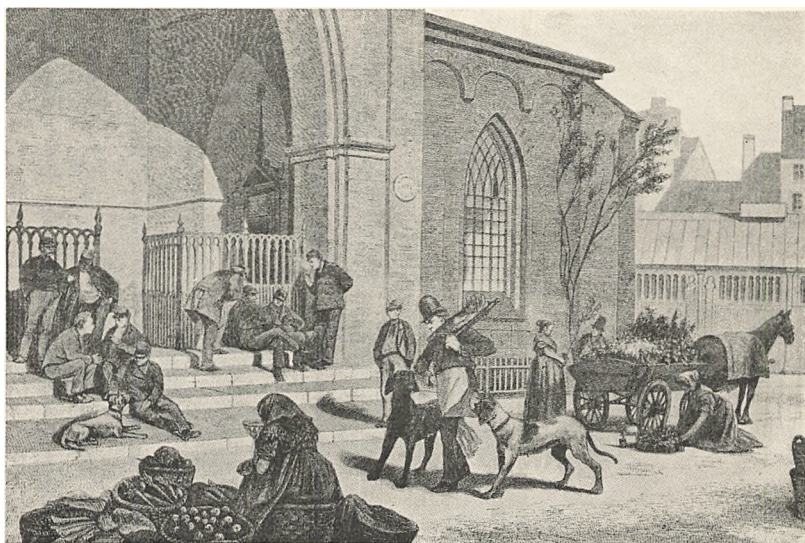
En voksende Interesse for Landets historiske Monumenter vakte Mindet om Nicolai Kirkes Herligheder og nærrede Ønsket om at genskabe, hvad her var gaaet tabt. Værdien af en saadan moderne Rekonstruktion var der kun faa, som betvivlede. Da man samtidig begyndte at finde „Maven“ uhumsk og pludselig fik daarlig Samvittighed over, at den bredte sig paa det Sted, hvor den danske Reformations Moderkirke havde staaet, er det ikke mærkeligt, at Tanken vandt Genklang i kirkelige Kredse. Første Maj 1882 flyttede Brandvæsenet ud fra Taarnet⁷⁰ og gav herved en direkte Anledning til, at Sagen kunde rejses. Ved en Artikel i Nationaltidende 21. Juli 1883 slog Lic. theol. H. M. Fenger første Gang offentligt til Lyd for Nicolai Kirkes Genrejsning, og en Opfordring om at give Bidrag hertil udgik, underskrevet bl. a. af Brygger Carl Jacobsen. I Sammenhæng med Opraabet havde Arkitekten, Professor Amberg, fremstillet en Model, der viste, hvorledes Bygningen kunde komme til at tage sig ud; imidlertid fandtes ikke nogen større Offervilje hos Folk, og et mindre omfattende Forslag til Indretning af en Menighedssal i Taarnet, som Martin Borch⁷¹ paa Biskop Rørdams Opfordring udarbejdede 1893, lod sig heller ikke gennemføre.

Selvom der altsaa ikke var megen Udsigt til at faa Nicolai Kirke genrejst, laa det dog maaske indenfor Mulighedernes Rækkevidde at fjerne Slagterboderne og anvende Pladsen paa værdigere Maade. Udfra disse Betragtninger fremlagde Dahlerup og A. Clemmensen 1896 Projekter til Udformning af en offentlig Plads ved

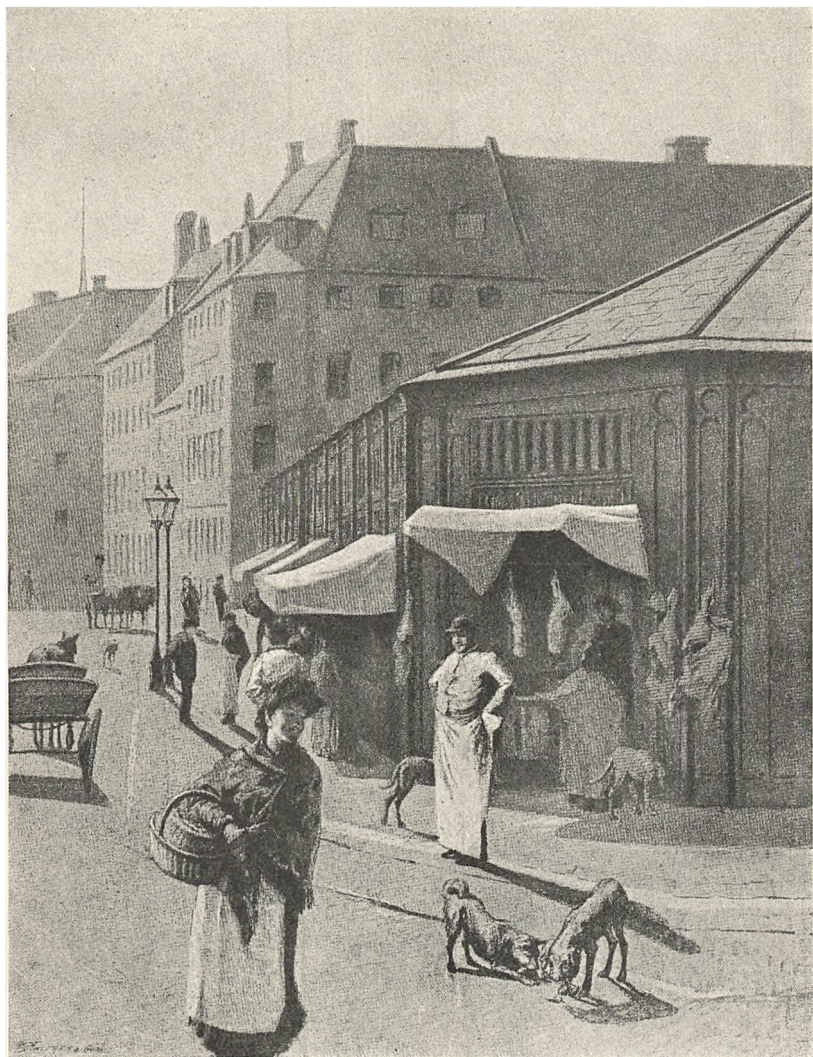
Taarnvægternes Opholdsrum i Nicolai Taarn. Træsnit af K. Gamborg 1882.

Nicolai Taarn. De to Forslag karakteriserer klart de to Kunstnere som Repræsentanter for grundforskellige Retninger i datidig dansk Arkitektur. Dahlerup⁷², „Europæeren“, tænkte sig ikke blot selve Pladsen, men alle de omliggende Huse totalt forandrede og dekorerede i en overdaadig Renaissancestil. Foran Schmidts Spidsbue i Taarnet skulde en Rytterstatue opstilles, ganske som Rytteren lige var redet ud gennem denne Arc-de-triomphe. Clemmensen⁷³ saa Problemet mer malerisk og vilde bringe Pladsen i direkte Forbindelse med Østergade, som en fredet Plet i en travl Bydel. Endvidere pegede han paa de Fordele, Taarnet og dets Omgivelser skabte for Opstillingen af de mange Skulpturværker, Kommunen netop i disse Aar saa rundhaandet spredte ud over Byen. Da Post- og Telegrafvæsenet 1902 kastede begærlige Øjne paa Grunden, og Arkitekt H. E. C. Wenck udarbejdede et mildest talt uheldigt

Brandvagten ved Nicolai Taarn, tidlig Morgen. Træsnit af H. Tegner o. 1880.

Forslag⁷⁴ til en stor Post- og Telegrafbygning klods op ad Taarnet, kom der atter Liv i Diskussionen⁷⁵, og enkelte nye Forslag, bl. a. af Egil Fischer⁷⁶, fremkom; men der var stadig intet, som viste, at Kommunen havde i Sinde at give Afkald paa en sikker Lejeindtægt af Boderne til Fordel for mer eller mindre kostbare Forskønnelsesprojekter⁷⁷. Først da saadanne fremkom i Skikkelse af Gaver, reagerede Byens Styre og bestemte hermed Taarnets og Pladsens Skæbne langt ud i Fremtiden. 22. Januar 1907 tilbød Carl Jacobsen gennem Kunstakademiet Københavns Magistrat at genopføre Spiret paa Nicolai Taarn⁷⁸; Planen offentliggjordes tre Dage senere med en varm anbefaling af Docent P. Johansen⁷⁹. Dette blev Optakten til en livlig Diskussion i Dagbladene for og imod Modtagelsen af Gaven, en Meningsudveksling, der minder om Ruindebatten i Aarhundredets Begyndelse, og som i Hefthighed kun er blevet overgaaet af Striden 1910–13 angaaende Spiret paa Frue Kirke. Modstandernes Hovedargument var, at det enligt

Ved Slagterboderne i Nicolaigade. Tegning af Sigvard Hansen o. 1888.

staaende Taarn nødvendigvis maatte tage sig underligt ud med et højt Spir⁸⁰, medens det fra den modsatte Lejr⁸¹ blev hævdet, at man først saa Spiret paa Afstand, hvorfor ingen vilde tænke

paa, hvilken Forbindelse det eventuelt kunde have med andre Bygninger. Desuden fik man det jo gratis.

Det sidste var dog ikke helt rigtigt, da Kommunen selv maatte betale den Istandsættelse, som var nødvendig, hvis Taarnet skulde kunne bære Spiret. Ogsaa i Magistraten og Borgerrepræsentationen, der maatte afgøre, om Byen vilde modtage Gaven, var Meningerne delte; men Enden blev dog denne Gang, at Spirtilhængerne sejrede i begge Forsamlinger – skønt med knebent Flertal⁸². Herefter flyttede Amberg sin Tegnstue ind i Taarnet, og snart begyndte Spirets mægtige Tømmerværk⁸³ at rejse sig. Den 29. August 1909 kunde Carl Jacobsen indvie sit Spir⁸⁴, thi hans var det lige op til den forgyldte Vindfløj med Initialerne C. I. under Korset⁸⁵.

Samtidig med at Ambergs Spir hurtigt fik sine „Aflæggere“⁸⁶ adskillige Steder i Byen, rejste der sig Tvivl, om det nu ogsaa gengav det gamle Bygningsværk rigtigt; en kritisk Vurdering af de bevarede Kilder til vort Kendskab om Albertus Mathiesens Spir⁸⁷ gav det Resultat, at Rekonstruktionen paa visse, ikke uvæsentlige Punkter maatte betegnes som forkert. Arkitekten vilde næppe have kunnet undskylde sig med, at Ændringerne betød nogen æstetisk Vinding⁸⁸.

Nogle faa Aar stod Taarnet alene og bar paa sit flunkende nye Spir, som gjorde sig stærkt gældende trods Byens Vækst; men Virkningen var unægtelig bizar, naar man fra Pladsen eller de omliggende Gader saa Taarn og Spir under eet. Det kan derfor under de givne Omstændigheder betragtes som et Held, at en anden Rigmand, Departementchef og Lenssekreter Rentsmann havde sat sig som Maal at genopføre Kirken⁸⁹ – eller maaske mere i Overensstemmelse med Sandheden – føje en Kirkebygning til Taarnet. Thi den romantiske Drøm at give København direkte Erstatning for de tabte Herligheder formaar hverken Nutid eller Fremtid at virkeliggøre. Dette indser vi vel mere klart end man gjorde for 20 Aar siden, og forgæves paakalder den nuværende

Nicolai Kirke vor Interesse som Monument for, hvad der af Aand og Historie har været knyttet til Stedet. Der er noget symbolsk i, at den saakaldte borgerlige Konfirmation har haft sit Tempel i denne Bygning. Opgaven, som var stillet Arkitekten, nemlig paa een Gang at give en Rekonstruktion af den gamle Kirke og skabe en brugelig Kirkesal, et Bibliotek og et Bymuseum⁹⁰ var uløselig. En Kirke paa dette Sted i Byen var overflødig, til Museum egnede Bygningen sig ikke, og Biblioteket, der hurtigt beslaglagde hele Huset, er ved at sprænge alle Rammer.

En skønne Dag vil Problemet om Nicolai Kirkebygningens rette Anvendelse⁹¹ atter rejse sig, sker det ikke før, bliver det, naar Biblioteket maa flytte. Saa vil Striden igen blusse op omkring det gamle Taarn, og man faar haabe, at Fremtiden vil lade det bestemme sine Omgivelser i højere Grad, end Nutiden har gjort det. I sin Ungdom dominerede det Kirken, senere opgik Taarn, Spir og Kirke i en glimrende arkitektonisk Helhed, og efter Branden beherskede Taarnet Pladsen, nu behersker den Taarnet.

Rentzmanns Kirke betød ikke nogen Tilbagevenden til tidligere heldige Stadier – tværtimod. Bortset fra, at man paa Forhaand maatte opgive at lade den nye Bygning blive en Rekonstruktion af Kirken, saaledes som den var kommet til at tage sig ud efter 1600-Tallets store Ombygninger – 1849 var jo Nicolaigade udstykket delvis paa det Sted, hvor Koret havde staaet – blev Amberg Kirkebygning ogsaa af andre Aarsager en næsten helt igennem forkrøblet Pastiche. Dens Volumen formaaede ikke at afbalancere Taarnet med Rekonstruktionen af Barokspiret, og skønt Bygningen bødede noget paa Taarnets Nærvirkning, gik Nicolai Plads – som dog trods Slagtertorvet var et frit Rum i Byen – nærmest tabt, og Udviklingen fortsætter. I nyeste Tid har et Stormagasin faaet Lov at stikke, hvad der saa afgjort maa kaldes dets Bagside, ud paa det tiloversblevne af Nicolai Plads, og en skønne Dag klemmer maaske et andet Varehus det sidste Liv ud af Gaderne

til Fordel for Strøgets Udvidelse. Ingen ved – muligt hænder der andre, langt mer betydningsfulde Begivenheder for Taarnet og dets Omgivelser. En Katastrofe som den i 1795 er slet ikke utænkkelig, og det gamle Taarn ruster sig nu atter til at møde Faren, Spiret søges uskadelliggjort ved Imprægnering, og Vægteren spejder igen som i Aarhundreder ud over Byen⁹². Hvad der end maatte ske, ønsker alle, at Nicolai Taarn maa staa uskadt, tilbørligt respekteret for sin Adel og Ælde.

Nicolai Taarn set for Enden af Lille Kirkestræde. Tegnet 1945 af Jørgen Bo.

NOTER, HENVISNINGER OG PLANCHER

TAARN OG KIRKE

¹ Diplomatarium Danicum, 2. Rk. 1. Bd., Nr. 332.

² C. A. Jensens Indberetning til Nationalmuseet, Oktober 1914. Se endv. H. U. Ramsing: Københavns Historie og Topografi i Middelalderen II. Kbh. 1940, S. 109 og 113.

³ C. A. Jensen i Berl. Tid., 18. Okt. 1914.

⁴ Kjøbenhavns Diplom. I, S. 255.

⁵ H. F. Rørdam: Kjøbenhavns Kirker og Klostre i Middelalderen. Kbh. 1859—63, S. 244.

⁶ Huitfeldt: Danmarks Riges Krønike, S. 1335.

⁷ Den danske Reformations Moderkirke: Sanct Nicolai Kirke. Kbh. 1887.

⁸ Navnlig yndede man Salmen:

„Vi tror allesammen paa én Gud,
Som Himmel og Jord og alting skabte“.

om hvilken Hans Tausens Biograf (Poul Røn, 1757) siger, at den vedblev man altid at syngte i denne Kirke „til en bestandig Erindring om, at Guds-tjenesten paa en evangelisk Maade først i Sct. Nicolai Kirke er bleven forrettet i Kjøbenhavn“. Se foregaaende Note.

⁹ Kjøbenhavns Diplom. I, S. 400.

¹⁰ H. U. Ramsing: Københavns Historie og Topografi i Middelalderen II, Kbh. 1940, S. 22. Det her nævnte Brev, dat. 10-6-1521 fra den hollandske Arkitekt Michiel Heynrich van Haarlem til Christian II, findes i D. K. Indkomne Breve og vil blive publiceret i anden Forbindelse.

¹¹ „Valkendorfs Fortjenester“ findes gengivet efter Fotografi af de paa-gældende Sider i Valkendorfbogen, i en Afh. af Arthur G. Hassø: Righof-mester Kristoffer Valkendorf og København. Hist. Medd. om Kbh. 3. Rk. VI. Bd., S. 53-84.

¹² Kjøbenhavns Diplom. I, S. 540 f. Hist. Medd. om Kbh. 3. Rk. VI. Bd., S. 65 og 67.

¹³ Kjøbenhavns Diplom. IV, S. 673 f. O. Nielsen: Kbh.'s Hist. III, S. 188.

¹⁴ Norske Rigsregistrarer III, S. 176.

¹⁵ C. A. Jensen: S. Nicolai Kirke, Tårn og Spir. Fra Arkiv og Museum, 4. Bd. Kbh. 1909-11, S. 588.

¹⁶ Vor Frue Kirkes middelalderlige Taarn var o. 38 m højt (se Vor Frue Kirke. Københavns Domkirke, red. af Aa. Roussell og V. Hermansen. Danmarks Kirker, udg. af Nationalmuseet. Kbh. 1945, S. 30), Nicolai Taarn derimod næsten 45 m. De to Taarnes Br. var henholdsvis o. 14 og 11,70 m (det sidste Maal gælder Nicolai Taarns smallere Ø.- og V.-Sider, fornedet). Maa-lene paa C. F. Hansens Taarn er 56 og godt 14 m. Breddemaalet taget i Højde med Taggesimsen.

¹⁷ De store Skævheder, som forekommer i Nicolai Taarns Plan, fremgaar ikke af Thurahs her S. 31 gengivne Grundrids, men af en Opmaaling fra nyere Tid (Foreningen af 3. Dec. 2. Bd. 1905, Pl. 1). Stræbepillerne er ulige lange og svære; de to paa Vestsiden har en ikke ubetydelig Drejning mod Syd.

¹⁸ Skønt Taarnvægterne først nævnes fra Slutningen af 1600'erne (E. Mad-sen i Hist. Medd. om Kbh. II, S. 439) er der ikke Tvivl om, at de lige fra Begyndelsen har haft deres natlige Funktion i Nicolai Taarn, hvis Arkitektur altsaa direkte blev udformet herefter. Ogsaa Petri og Vor Frue middelalderlige Kirketaarne fik senere en Vægtergang. For førstnævntes Vedkommende maaske allerede 1585, da Hans van Stenwinkel forhøjede og ombyggede det (S. 26).

¹⁹ Afstanden fra Trekantgavlens Grundlinje over Vinduerne til Hovedlinjerne i Façadernes vandrette Inddeling (Sandstensbaand og Vægtergang) er overalt lige stor og den samme som Vindueshøjden i det slanke Tvillingvindue nederst i Vestfaçaden. Vinduespillernes Bredde i Taarnets øverste Del er overalt tilnærmelsesvis den samme. Vinduernes yderste Karme tangerer samme lodrette Linje, som i visse Tilfælde danner en Forlængelse af Stræbepillernes Inderside.

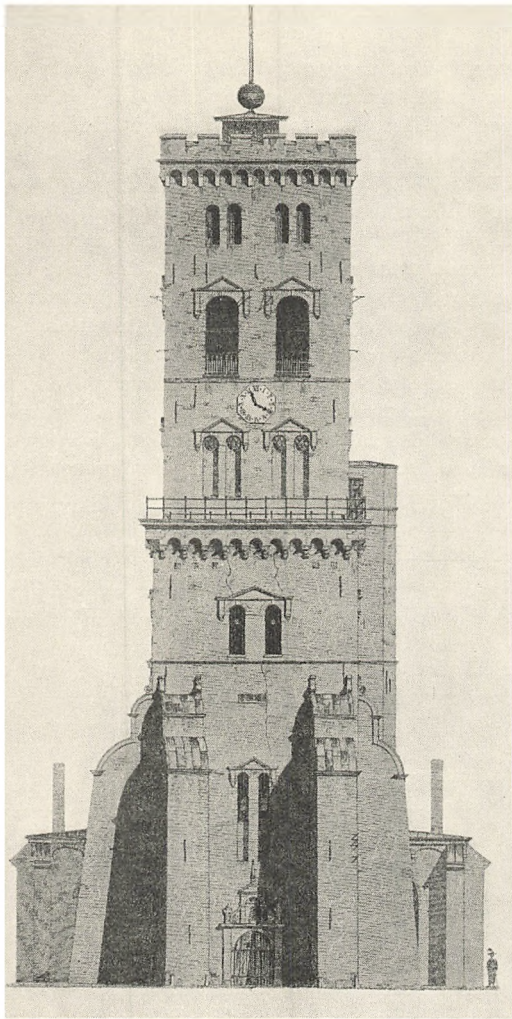
²⁰ Disse er stærkt fornyede, blandt andet af Didrich Gercken under Taarnets Hovedreparation 1738-42 (Pers. Tidskr. 5. Rk. 6. Bd. S. 39) og ved Ombygningen 1820-23. En ejendommelig Detaille ved Taarnet er ogsaa den Frise af Vaabenskjolde, som findes under den kraftige konsolbaarne Vægtergang. De malede Adels(?)vaaben, der sikkert har siddet i Blændingerne, er forlængst gaaet tabt. Hvem Figuren i Nichen over Portalen forestillede, er usikkert; muligt Johs. Evangelist, eller som interessant af P. Linde foreslaet, Luther.

²¹ Men derimod i Skulpturen og karakteristisk nok ved to Adelsgravminder, der som Epitafier er ophængt paa Kirkevæggen: Oluf Krognos og Anna Hardenbergs Sepultur i Ringsted, 1575, og Erik Podebusks og Sidele Oxes Gravmæle i Aarhus, 1576. Beckett tilskriver Hans van Paeschen disse Værker, men næppe med Rette (Uraniborg og Stjerneborg, Kbh. 1921, S. 15). Det er vist overhovedet tvivlsomt, om van Paeschen har været Billedhugger.

²² Vi har i Roskilde Domkirkes Taarne et Eksempel paa den flanderske Type.

²³ Anthonius van Opbergen kan næppe komme i Betragtning som Taarnets Arkitekt. Fra 1594 var han bosiddende i Danzig.

²⁴ 7. Okt. Kanc. Brevb. Ogsaa ved Ombygningen af Helligaands og Petri Kirkes Taarne og Spir maa Valkendorf have været Bygherre og Stenwinkel Arkitekt. Der staar i „Valkendorf bogen“ (Hist. Medd. om Kbh. 3. Rk. VI. Bd.,

Nicolai Taarn.
Vestside.

Opmaalt i 1905 af Ove Funch Espersen og Einar Glahn. Tegnet af Ove Funch
Espersen. Foreningen af 3die December 1892. 2det Bind 1905, Pl. 4.

S. 67): „(1582) Thissligiste ochsaa det Taarn paa Helliggestis Kircke haffuer hand och befallid att opsette. Oc haffuer giffuid thill baade Penninnges Kalck och Steenn.“

²⁵ Saaledes har Beckett paa overbevisende Maade godtgjort, at Stenwinkel maa være Mester for Helligaandskirkenes Spir. Dets Lighed med Raadhusspiret i Emden er afgørende. Fr. Beckett: Frederiksborg. Kbh. 1914, S. 52.

²⁶ Af de Oplysninger, der haves om Stenwinkels Forbindelse med Tyge Brahe, ved man, at han under den store Lærdes Øjne er blevet fortrolig med de matematiske Videnskaber og sikkert ogsaa med Arkitekturens Teori, saaledes som den klart var fremstillet i de klassiske Lærebøger. Resultatet af disse Studier har man ment at kunne konstatere i nogle af hans Værker. Ved den her stedfundne Analyse af Nicolai Taarns Arkitektur er søgt paavist, hvor konstruktivt bevidst og æstetisk følgerigtigt Helheden er skabt. Altsaa er der heller ikke i den Henseende noget, som modsiger, at Stenwinkel kan have været Arkitekten. Det er i denne Sammenhæng maaske værd at bemærke, at der eksisterer visse Lighedspunkter mellem Nicolai Taarns og Uraniborgs Portaler (saaledes som den sidste kendes fra Stikket i *Epistolae Astronomicae*). Navnlig fæstner man Opmærksomheden ved Trekantgavlenes ejendommelige Volutter, som tillige kendes fra Frederiksborg, og som af Beckett (Frederiksborg, S. 56) anses for et Stiltræk karakteristisk alene for Stenwinkel. I sin *Architecturens Historie* (Bd. III, S. 248) „gætter“ Wanscher paa, at Hans van Stenwinkel den Ældre har opført Nicolai Taarn. Man søger ogsaa i „Danmarks Architektur“, Kbh. 1943, S. 80, forgæves en nærmere Begrundelse for Tilskrivningen.

²⁷ I 1577 opførte han den ny Kirke i Svindinge, som dog er uden Interesse i denne Sammenhæng. Bygningen er anlagt helt gotisk, og dens Opførelse falder før Stenwinkels Opræden i Danmark. I Slutningen af Aarhundredet byggede Valkendorf Glorup, men da Gaarden senere helt er ændret, giver heller ikke den noget Fingerpeg om, hvilken Bygmester han privat kan have anvendt. 1582 paabegyndte Rentemesteren paa Amagertorvs Østside Opførelsen af „det skønne, murede Hus“ (Hist. Medd. om Kbh., 3. Rk. IV. Bd., S. 65), som figurerer paa Stikket i „Hafnia Hodierna“, men ogsaa det synes at være blevet ombygget, vel i Christian IV's Tid.

²⁸ Kjøbenhavns Diplom. II, S. 542.

²⁹ C. A. Jensen i Fra Arkiv og Museum IV, S. 590.

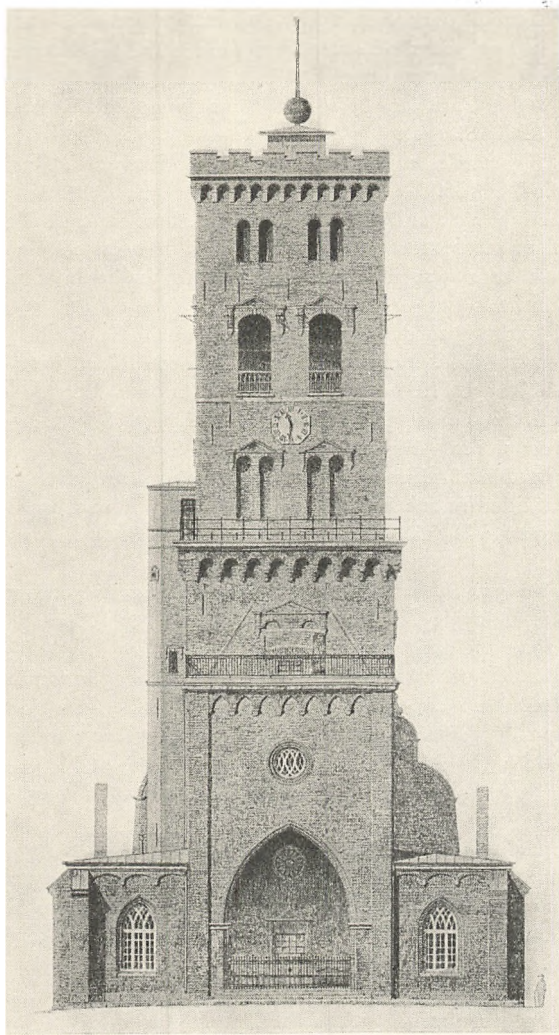
³⁰ Se Fig. S. 25.

³¹ Kjøbenhavns Diplom. II, S. 581 f.

³² Frue Kirkes meget høje Spir havde givet Anledning til flere Ombygninger, den sidste, meget omfattende, 1595 af „en kunstig Bygmester“. Vor Frue Kirke. Københavns Domkirke, S. 28.

³³ Ny kgl. Sml. 4, 658^b.

³⁴ De rigtige Data var dog 28. og 29. Januar, thi i Kbh.'s Lens Regnskab 1627–28, Bilag 69, 219 er noteret: Laden paa den nye Ladegaard nedfaldt mellem den 28. og 29. Januar 1628 ved den store Storm, som og nedblæste

Nicolai Taarn.
Østside.

Opmaalt i 1905 af Ove Funch Espersen og Einar Glahn. Tegnet af Ove Funch Espersen. Foreningen af 3die December 1892. 2det Bind 1905, Pl. 6.

Sct. Nicolai Kirkes Taarn. Venligst meddelt af Magister V. Hermansen. I Christian IV's Skrivekalender er under den 28. Januar 1628 indført: „Blæste Nicolai Taarn ned og ruinerede hartad den hele Kirke“; jvfr. endv. J. L. Wolf, *Chronologia*, S. 579; Pontoppidan, *Origines Hafn.*, S. 275. (C. F. Bricka: Udtog af 14 af Kong Christian IV's hidtil uudgivne Skrivekalendere, Danske Sml. II. Rk. 3. Bd., S. 391).

³⁵ Benhuset bekostedes af Kirkeværgen Hans Trægaard. Resen: *Inscript. Hafn. Kbh.* 1668, S. 182.

³⁶ Helt virkelighedstro er Prospektet dog ikke. For Taarnets Vedkommende er de store Piller placeret forkert og Forholdene i de øverste Dele misforstaaet; at søndre Sideskib ses at springe frem foran de to Vaabenhusgavle kan heller ikke være rigtigt.

³⁷ Se S. 15. Endnu paa den ældste Plan af København fra o. 1585 ser man Kirken med dette Kor. Lorenzen: *Haandtegnede Kort over København 1600-1660*. Kbh. 1930, I.

³⁸ J. L. Wolf: *Encomion Regni Daniæ*. Kbh. 1654, S. 382.

³⁹ C. A. Jensen i *Fra Arkiv og Museum IV*, S. 592.

⁴⁰ Kun hveranden af de smaa Hjørnetaarnes Mure kan have været bærende, to hvilede paa Ydermurene i Ø. og S. og to paa Gjordbuerne i V. og N.

⁴¹ L. de Thurah: *Hafnia Hodierna*. Kbh. 1748, S. 254.

⁴² *Ibid.*

⁴³ Smlgn. Note 34. Overensstemmende hermed skriver Pontoppidan i 1760 (*Origines Hafn.*, S. 275): . . . Hvælvingen søndersloges . . .

⁴⁴ Her gengivet i Udsnit S. 19.

⁴⁵ Gengivet in ext. af C. A. Jensen, *Op. cit.* *Fra Arkiv og Museum IV*, S. 594 f.

⁴⁶ Resen: *Inscript. Hafn. Kbh.* 1668, S. 150 f.

⁴⁷ Som dog i Modsætning til de middelalderlige Kor var lige i Øst.

⁴⁸ Pontoppidan: *Origines Hafn.*, S. 275.

⁴⁹ Gengivet in extenso af C. A. Jensen, *Op. cit.* *Fra Arkiv og Museum IV*, S. 596-98.

⁵⁰ *Origines Hafn.* S. 275, 276.

⁵¹ Se de comparative Opstalter af Vor Frue, Nicolai og Petri Taarne og Spir, som er udgivne blandt Foreningen af 3. Decembers Opmaalinger, 1905, Pl. 9. Smlgn. endv. for Vor Frue Kirkes Vedk. Vor Frue Kirke. Københavns Domkirke. Fig. 22 og Tabellen S. 30.

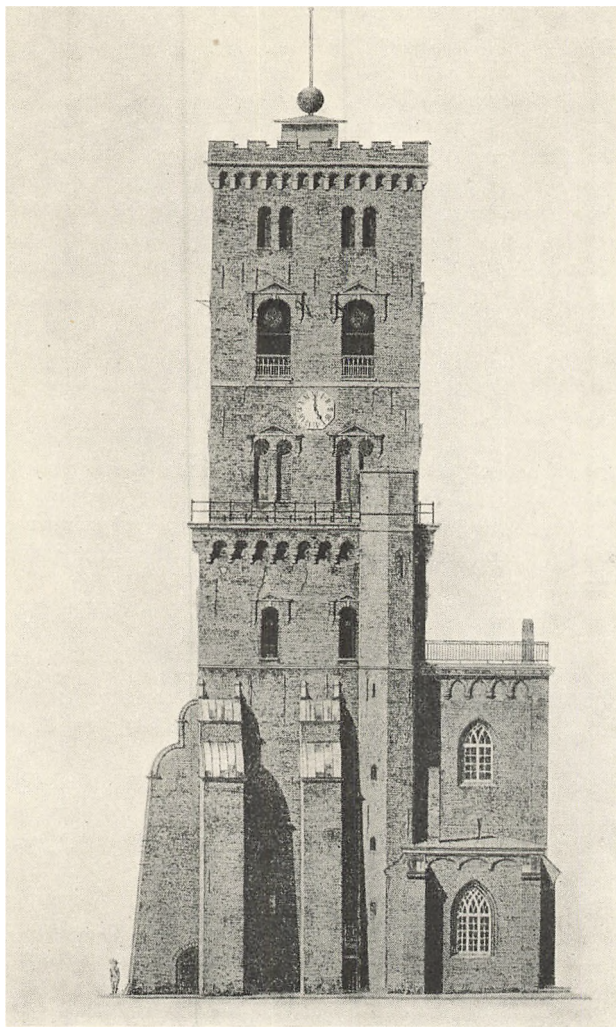
⁵² Se Note 24.

⁵³ Beckett: *Frederiksborg 1914*, S. 62.

⁵⁴ Beckett: *Frederiksborg 1914*, S. 97.

⁵⁵ H. C. Amberg i *Ill. Tidende 1909*, S. 301. Wanscher: *Danm. Arch.* S. 92.

⁵⁶ Da Albertus Mathiesens Efterfølger som kgl. Bygmester, Arkitekten Lambert van Haven i 1682 gjorde Udkast til et Spir paa Frelserskirken paa Christianshavn, var han ikke ganske upaavirket af sin Forgængers Værk. Erindringsmedaillen fra Grundstensnedlæggelsen viser, at van Haven fulgte Renaissanceens additive Stilprincip i Forholdet mellem Bygningens enkelte

Nicolai Taarn.
Sydside.

Opmaalt i 1905 af Ove Funch Espersen og Einar Glahn. Tegnet af Ove Funch Espersen. Foreningen af 3die December 1892. 2det Bind 1905, Pl. 7.

Dele samtidig med, at han undgik den urolige Silhouetvirkning ved Undladelse af de svulmende Mellemed og en Reduktion af Gennembrydningerne. Typen lutredes af klassisk Formfølelse.

⁵⁷ Danske Mag. IV, S. 77, 78.

⁵⁸ J. L. Wolf: Encomion, S. 382.

⁵⁹ L. de Thurah: Hafnia Hodierna. Kbh. 1748, S. 254.

⁶⁰ Fr. Chr. Breitendich, Kirkens Organist, gav 1735 Forslag til Sangværket, og da en bygningskyndig Kommission bestaaende af Häusser, Ramus og Banner Mathiesen havde undersøgt Taarnet og fundet det stærkt nok til at bære Klokkernes store Vægt, installeredes Klokkespillet 1736 i Taarnet; men allerede 1744 blev det flyttet til Frue Kirkes Taarn, hvor det brændte 1807. Villads Christensen: Nicolai Kirkes Sangværk. Hist. Medd. om Kbh. II, S. 474. A. Hammerich: Klokkespillet i København af 1736. Fra Arkiv og Museum. 1912-15, S. 172-84. Om et Sagn, som knytter sig til dette Sangværk, se J. M. Thies: Danmarks Folkesagn. I. Del, 1843, S. 185.

⁶¹ Danske Atlas II, S. 144.

⁶² Smlgn. Jonges Ord, at „Kirkens konstige og prægtige Taarn tilvejebringer største Anseelse“ (II, utrykte Bind af Kjøbenhavns Beskrivelse, som er under Udgivelse af Selskabet for dansk Kulturhistorie; dette har venligst tilladt Forf. at gennemgaa Transcriptionen). Jonges mange Oplysninger om Kirken og Taarnet gælder hovedsagelig Inventaret, som ikke falder inden for dette Skriffs Rammer.

⁶³ Snurrepiberier, overflødige Forsiringer. C. A. Jensen: Op. cit. Fra Arkiv og Museum IV, S. 599, Note 4.

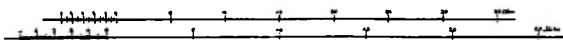
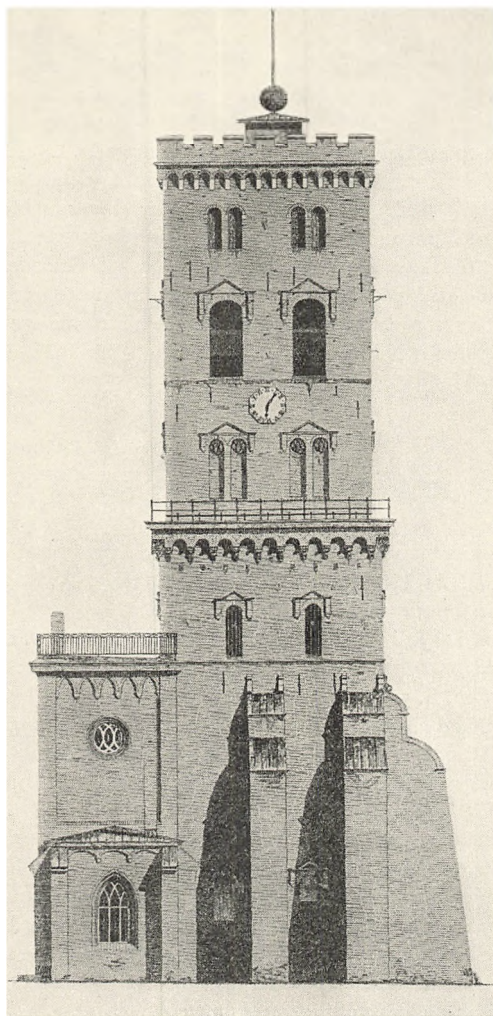
⁶⁴ L. de Thurah: Hafnia Hodierna. Kbh. 1748, S. 28, Pl. III.

⁶⁵ Carl Bruun, Kjøbenhavn III, S. 700. Kbh.'s Brandvæsens Historie. Kbh. 1931, S. 198 ff. Kbh.'s Brandforsikring 1731-1911. Kbh. 1913, S. 206-208.

⁶⁶ Marinens Oplag af Brædder.

⁶⁷ Da man i Aaret 1902 udgravede Grunden til Papirhandler Petersens Ejendom, „Hvælvingen“, Vest for Taarnet, gjorde man et Fund, som levende illustrerede den Kraft, hvormed Spiret faldt. 5 Fod under Jorden fandtes Spirets jernbundne Spids som et spidst Spyd boret ned i Fylden med den bøjede Fløjstang nederst. Spirstumpen opbevares nu i Taarnet. Indberetning (i Nationalmuseets 2. Afdl.) af Arkitekt Aage H. Mathiesen. Smlgn. Betragtninger over Kiøbenhavns ulykkelige Ildebrand. Kbh., hos Christian Frederik Holm, u. A., S. 6.

⁶⁸ Erbauliche Gedanken bey den Ruinen des stolzen Thurns und der uralten gotischen Kirche sancti Nicolai in Kopenhagen, in Reimlein gebracht von Magister Rosenpluth. Kopenhagen 1795. Matthias Seest, 15 Sider, Oktav. I Forordet lover Forfatteren ironisk, at Overskuddet skal blive tilstillet den paagældende, der havde Opsigt med Trykværket ved Kirken. De Herrere, som stod for Pumpeværket, har nok ikke villet lægge nogen Hindring i Vejen for den Straf, Herren vilde lade vederfares den af Syndens Kræft opædte Del af Kongestaden. I en Fodnote tager Forlæggeren dog Afstand paa dette Punkt; i Virkeligheden havde Trykværket jo ogsaa været i Funktion.

Nicolai Taarn.
Nordside.

Opmaalt i 1905 af Ove Funch Espersen og Einar Glahn. Tegnet af Einar Glahn.
Foreningen af 3die December 1892. 2det Bind 1905, Pl. 5.

⁶⁰ Kvarteret omkring Nicolai Kirke nød ikke noget godt Ry. Mangt et Jomfruhus fandt Asyl i dets Smaagader, og navnlig eet havde været særdeles paagaende; det var indrettet i et gammelt, brøstfældigt Bindingsværkshus, „et af de sletteste i Byen“, som i umindelige Tider havde klemt sig op ad Taarnets sydvestre Hjørnepille og tvunget Færdslen gennem „Hvælvingen“, en Gennembrydning af Pillen. Denne Gang gav Navn til Admiralgades Forlængelse forbi Taarnet op til Lille Kongensgade og Østergade. Under Tumulterne ved Struensees Fald den 17. Januar 1772, da Gabels fine Gaard paa Østergade plyndredes, maatte det gamle Hus ogsaa holde for. Pigerne blev kastet paa Porten og Bygningen slemt molesteret. Magistraten benyttede Lejligheden til at købe Huset for derefter at lægge Trefjerdedele af Grunden til Gaden, som tillod Færdslen at slippe forbi Taarnet. Men for dette ene nedlagte var der – at dømme efter vor dydige Magister – aabenbart mange overlevende. (Carl Bruun: Kjøbenhavn III, S. 304 og 392).

TAARN OG PLADS

¹ Fr. Schiøtt: Kjøbenhavnske Nybygninger ved næstsidste Aarhundredskifte. Tillægshefte til Architektens V. Bind. Kbh. 1903, X.

² Schiøtts Samling, Kunstakademiets Bibliotek.

³ Ved Skrivelse af 11. Juli 1795. Bilag til Reg. over 1. Dep. 21. Dec. 1804 RA.

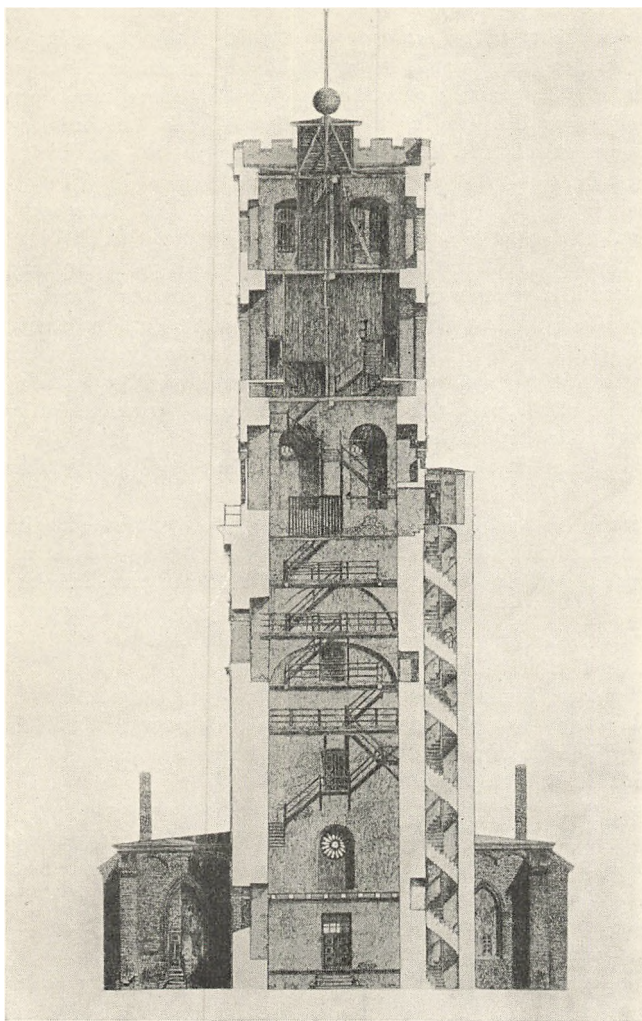
⁴ Fr. Schiøtt i Architekten V. Kbh. 1903, X ff. R. Nyerup: Kjøbenhavns Beskrivelse. Kbh. 1800, S. 555, med Henviisning til Thaarups Journal. Smlgn. endv. G. H. Lund: Gode Borgeres ædle Handlinger I. Kbh. 1795, S. 112, hvor for første Gang Kirkegaarden foreslaaes udlagt til offentlig Plads med Hensyntagen til de omliggende Huses og den nye Kirkes Arkitektur. Jeg takker Prof., Dr. phil. C. Elling for denne Henviisning.

⁵ Det er interessant at se, hvorledes C. F. Hansen senere ved Frue Kirke tænkte sig et Kirketaarn i nyklassisk Stil. Helst vilde ogsaa han have undværet det, men da dette ikke kunde blive Tilfældet, indkorporerede han dets nederste Partier i selve Kirkebygningen ved at trække Sideskibene frem. I Lighed med Meyn arbejdede C. F. Hansen med en Kuppel som Afslutning, og den baldakinagtige Afdækning af Vinduerne kan være inspireret af Nicolai Taarn, selvom Formerne her er anderledes kraftige og robuste.

⁶ 1797, Nr. 14.

⁷ „Skal St. Nicolai Kirke opbygges eller ikke.“ Anonymt. Kiøbenhavn 1797. Trykt hos Paul Herman Höecke.

⁸ Hermed tænkte „Arkitektophilos“ ligesaa lidt som alle andre paa noget Spir. Om at opføre et saadant kunde der – især efter Frue Kirkes Brand 1807 – ikke være nogen Tale. En af Spirenes ivrigste Modstandere var K. L. Rahbek, som i sine Erindringer 1827 skriver: „Man tilgive mig . . . om jeg efter at have

Nicolai Taarn.

Snit N.-S.

Opmaalt i 1905 af Ove Funch Espersen og Einar Glahn. Tegnet af Ove Funch Espersen. Foreningen af 3die December 1892. 2det Bind 1905, Pl. 2.

seet og kiendt den Elendighed, Nicolai Taarn med sit Fald bragte over tusinde og tusinde . . . om jeg, uden at bøie Knæ for en gothisk Modesmag, om hvis Reenhed der muligt endda turde være adskilligt at sige, hiertelig glæder mig over hver saadan Brandleder, jeg seer mindre i Kiøbenhavn, om jeg i denne Henseende ikke korsrer mig over Korset paa Fruetaarn, men betragter det som et Tegn, at Ild ikke mere skal udgaae herfra af fordærve den saa ofte hiemsøgte Stad.“ K. L. Rahbek: Erindringer af mit Liv IV. Kbh. 1827, S. 356 f.

⁹ Fr. Weillbach: C. F. Hansens Christiansborg. Fra Arkiv og Museum, Serie 2, Bd. 2, S. 94.

¹⁰ En Tegning i Nationalmuseet, her gengivet S. 57, hører aabenbart til dette Projekt. Det er interessant at iagttage, at Arkitekten foreslaar et mægtigt gotisk Vindue indsat i Taarnets Vestmur, skønt Forslaget iøvrigt er gennemført i nyklassisk Stil. Det er et udmærket Eksempel paa den Understrøm af Romantik, som trods alt nu og da bryder frem i vor Klassicisme.

¹¹ Skrivelse af 28. August til Commissionen ang. Opførelse af et nyt Raadhus. Schiøtt op. cit. i Arkitekten V, S. 34.

¹² Bishop Claus Pavels Autobiographie. Udgivet af C. P. Riis. Chria. 1866, S. 168 ff.

¹³ Samtidig bemyndigedes det danske Kancelli at indlede en Korrespondance med „Commissionen anl. de Fond som ere henlagte til at afbetale de til Gadernes Udvidelse afkøbte Grunde“. Alle de nærmere Enkeltheder ang. Forsøget paa at bevare Kirken for Menigheden oplyses i Bilagene til denne Resolution, D. K. Reg. o. l. Dep. 21. Dec. 1804. RA.

¹⁴ Pavels: Op. cit., S. 172.

¹⁵ Københavns Brandvæsens Historie. Kbh. 1931, S. 241.

¹⁶ Københavns Brandforsikring 1731–1911. Kbh. 1913, S. 206–08.

¹⁷ Victor Hermansen: Det første Nationalmuseumsprojekt. Hist. Medd. om Kbh. 2. Rk. II. Bd., S. 36–49.

¹⁸ Tillæg til Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn Nr. 45. 15. Marts 1808.

¹⁹ Fyns Adresseavis, 2. Septbr. 1817. Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn, 1817, S. 1100, 1109.

²⁰ D. K. 2. Dep. Brevb. 1820, Nr. 2381 og 2135. RA.

²¹ J. M. Thiele: Danmarks Folkesagn, I. Del. Kbh. 1843, S. 231.

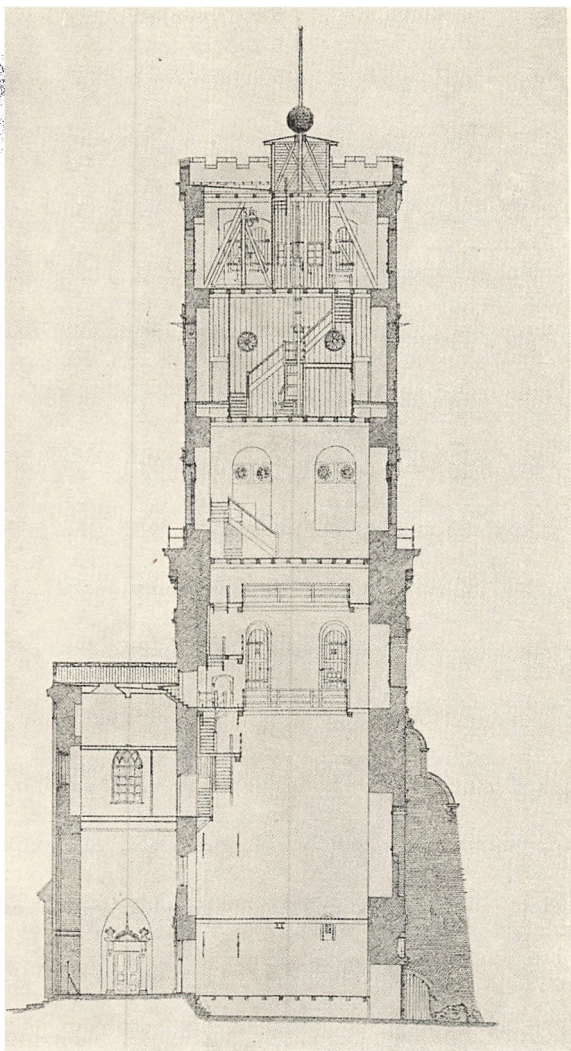
²² Hvoraf her S. 62–63 er gengivet to Blade, nemlig en Opstalt og nævnte Snit. Det interessante og meget smukt udstyrede Album tilhører endnu Københavns Brandvæsen.

²³ Huset, nuv. Admiralgade Nr. 32, hvis røde Murstensfacade med enkelte Sandstenshoveder maa være opført af Materialer fra Kirken. Det er Kunsthistorikeren H. Langberg, der har henledt Opmærksomheden derpaa.

²⁴ Fornylig gengivet af C. Elling i Det klassiske København. Kbh. 1944, S. 45.

²⁵ I Thorvaldsens Museum.

²⁶ Samlede Skrifter, 2. Udg., Bd. IX. Kbh. 1878, S. 1–36.

Nicolai Taarn.

Snit Ø.-V.

Opmaalt i 1905 af Ove Funch Espersen og Einar Glahn. Tegnet af Ove Funch Espersen. Foreningen af 3die December 1892. 2det Bind, 1905, Pl. 3.

²⁷ Tegnet efter Naturen af C. F. Christensen, stukket i Staal af James Gray. Ledsaget med poetiske Vignetter af J. L. Heiberg. II. Første Hefte. Priis 3 Mk. Kjøbenhavn 1843. H. J. Bing og Søns Forlag. Kobberne trykte hos Ferslev; Texten hos Bianco Luno.

²⁸ D. K. 2. Dep. Brevb. 1833, Bilag til Skrivelse Nr. 967. RA.

²⁹ I Brev til Kbh.'s Magistrat af 24. Juni 1824. Bilag til Skrivelse udgaaet fra D. K. 2. Dep. 1833. 28. Marts, Nr. 967 i Brevb. RA.

³⁰ Da. C. F. Hansen 1808 blev Overbygningsdirektør, indførtes i Stadsbygmesterens Instruks, at enhver Tegning til Bygninger, der opførtes i Hovedstaden, skulde gennemses af Stadsbygmesteren, men approberes af Overbygningsdirektøren. M. Rubin: 1807-14. Kbh. 1892, S. 466.

³¹ Brandmajoren og Stadsbygmesteren skulde behandle alle Sager vedr. Bygningsvæsenet. Københavns Brandvæsens Historie. Kbh. 1931, S. 285.

³² En Plads, hvis Figur vælges efter Behag. I den ene Ende af samme ligger et stort Theater, og i Midten et offentligt Monument. Det øvrige af Pladsen er omgivet med store Privatbygninger i forskellig Smag, hvoraf underste Etage kan tiene dels til Promenade under Arkader og dels til Colonnade med Boutiquer. Akad.'s Dagb. RA.

³³ Det er et Kobberstik, hvoraf kun kendes eet Eksemplar (i det kgl. Bibliotek) samt det tegnede Forlæg (i Bymuseet), der bærer en senere Paaskrift; denne oplyser helt troværdigt, at Tegningen, som her afbildes S. 77, skyldes Arkitekten H. C. Hansen.

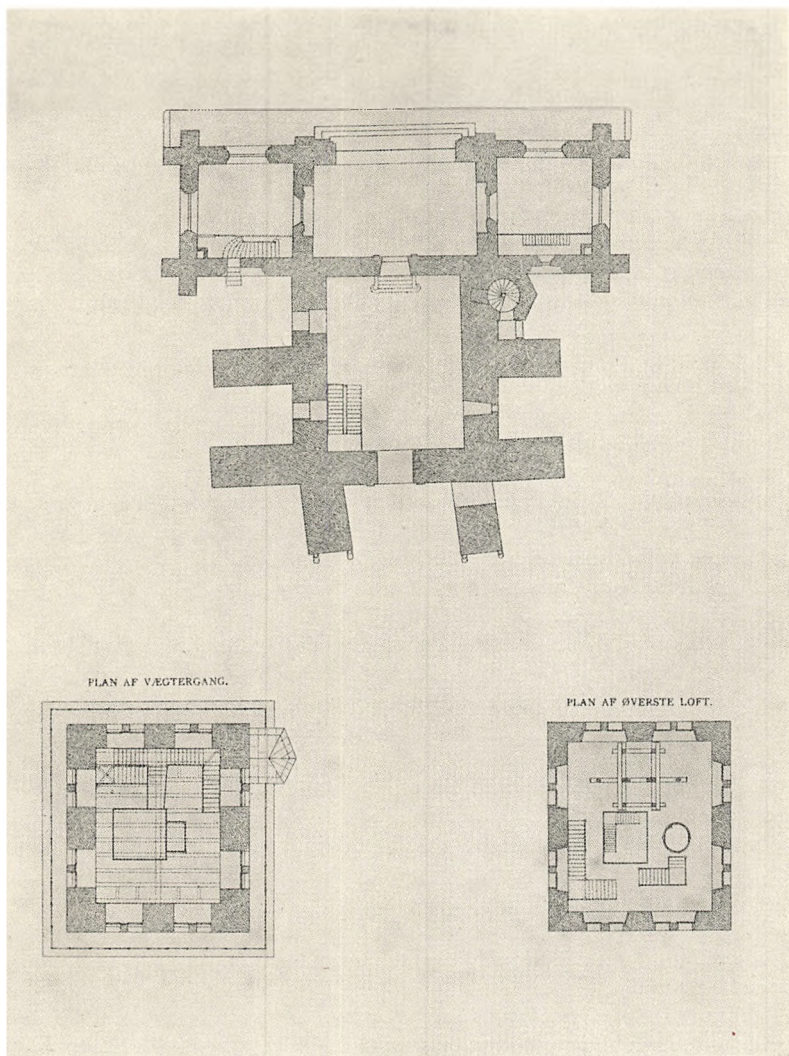
³⁴ Om denne se Københavns Brandvæsens Historie. Kbh. 1931, S. 270, 285, 300, samt Dansk biografisk Lexikon.

³⁵ Stadens 32 Mænd. Indkomne Sager 1822-24. Læg: Breve fra Septbr. 1823. Stadsarkivet.

³⁶ Stadens 32 Mænd. Indkomne Sager 1822-24. Læg: Concept. Erklæringer, 1823. Stadsarkivet.

³⁷ General Krag's Forslag findes ligesom de i det følgende nævnte Skrivelser og Erklæringer som Bilag til Skrivelse fra D. K. 2. Dep. 1833, Brevbogens Nr. 967. RA. Forslaget havde fire Punkter; de tre øvrige var: 2) Udsalget af Fisk skulde henlægges til Nicolai Plads fra Slotspladsen, Bolværkerne gives Stenbeklædning og Pladsen beplantes med Træer. 3) Alle Vandpumper paa Torve og i større Gader foresloges beklædte og kunstnerisk udsmykkede. 4) Ordentlige Slagterier burde etableres uden for Byens Porte. Forslaget var ledsaget af Tegninger „til at give Idéer“; nogle af dem er bevarede og ligger ved Sagen. Forslaget vidner helt igennem om en virkelig Indsigt i urbanistiske Problemer. Hvad Punkt 1 angaar, er det interessant, at Krag foruden at beskrive Kødhandlerne i fremmede Byer ogsaa henviser til de gamle murede Slagterboder i de to danske Købstæder Flensborg og Helsingør. Se Hugo Matthiessen: Torv og Hærstræde. Kbh. 1922, S. 81 ff.

³⁸ Denne Bygmester har opført Husene Kompagnistræde 14 og 17 efter Branden 1795. Fortegnelse over fredede Bygninger. Kbh. 1944. De bygningshistoriske Oplysninger skyldes H. Langberg.

Nicolai Taarn.

Planer.

Opmaalt i 1905 af Ove Funch Espersen og Einar Glahn. Tegnet af Ove Funch Espersen. Foreningen af 3die December 1892. 2det Bind 1905, Pl. 1.

³⁹ En tredje Tegning, nemlig en Generalplan, der viste hele Pladsens Udformning med Udvidelsesmuligheder „hvored endnu flere Butikker kunde vindes, og Pladsen faa en nogenlunde regelmæssig Form af en Oblongum“, er gaaet tabt.

⁴⁰ Arkitekten tænkte sig to Muligheder: enten at udelade Midterkorridoren, hvored Bygningen kunde gøres smallere og Tagkonstruktionen blevet mindre besværlig, eller – i Tilfælde af Gangens Bibeholdelse – at give Butiksarkaderne særskilte Tage. Den store Taghøjde kunde anvendes enten til at skabe bedre Ventilation eller give Plads for et Kammer over Butikkerne.

⁴¹ Det er ganske sikkert i første Række Taarnet, der har faaet Hansen til at forsøge sig med Spidsbuestilen. Først under sin Baderejse Aaret efter havde han Lejlighed til at stifte nærmere Bekendtskab med den tyske Nygotik.

⁴² I Skrivelse til Magistraten af 30. Marts.

⁴³ Desværre er Tegningerne til dette interessante Projekt tilsyneladende ikke bevarede.

⁴⁴ Resolutionen er anført og hele Sagen refereret i Danske Kancellis Forestillinger for første Halvaar 1833, S. 73. RA. Se endv. M. Rubin: Frederik VI's Tid. Kbh. 1895, S. 596.

⁴⁵ Skrivelse fra Magistr. 2. Sekr. til Stadsbygmesteren 25. Juni 1834, 1710.

⁴⁶ Ved Skrivelse af 22. Septbr. 1837. Henligger ligesom de øvrige til Sagen henhørende Akter som Bilag til Skr. fra D. K. 2. Dep. Brevb. 1838, Nr. 1241 i RA. Se endv. Villads Christensen i København 1840–1857. Kbh. 1912, S. 32–38.

⁴⁷ Dat. 18. Jan. 1838.

⁴⁸ I Paris havde man o. 1800 løst tilsvarende Problemer ved at flytte Benene fra de i den indre By nedlagte Kirkegaarde ud i gamle Kalkgruber i Byens Udkanter; her bestemte man sig 1845 for at nedgrave de fundne Kister og Ben paa Assistens Kirkegaard. Se endv. Hugo Matthiessen: Torv og Hærstræde. Kbh. 1922, S. 122.

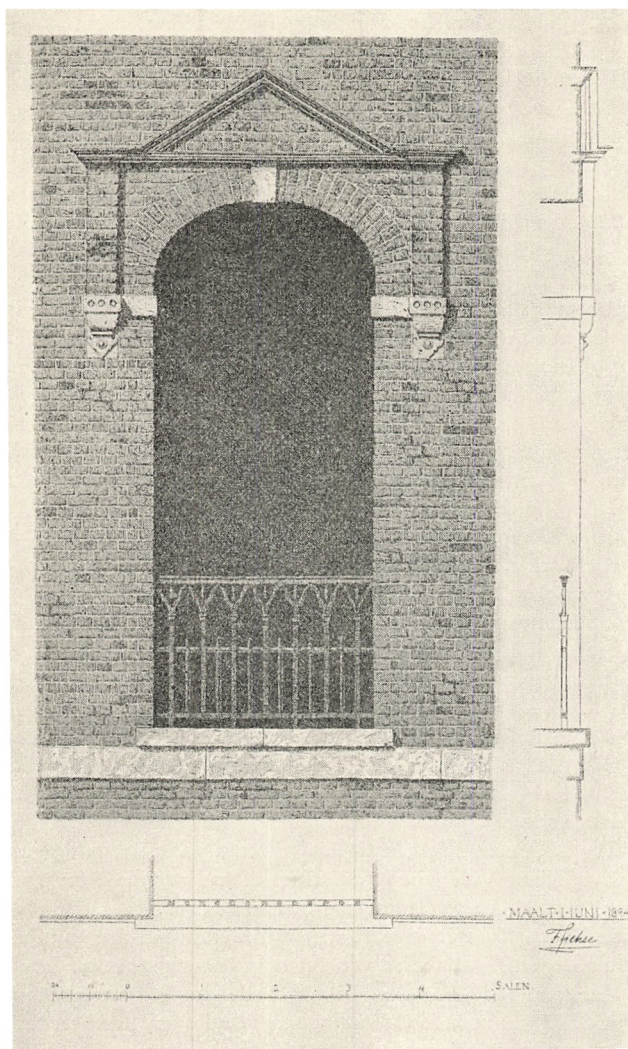
⁴⁹ Refereret tillige med hele Sagen i Coll. Tid. 1845, S. 517 ff. Samtidig med Resolutionen ang. Nicolai Plads bifaldt Kongen Planerne til Hauserplads (Coll. Tid. 1838, S. 392, D. K. 2. Dep. 14. April 1838, Brevbogens Nr. 1181–83), hvis Udformning ogsaa havde beskæftiget Malling. H. Langberg: Fra Torv til Torv. Kbh. 1943, S. 22.

⁵⁰ Peter Heinrich Christoph Hagemann var Holstener, født i Itzehoe 1810, død 1853 i et af ham selv opført Hus, Lille Kongensgade, nuv. Nr. 38. Executor-Bo i LA.

⁵¹ Blandt Industriforeningens Bestyrelse tog alene Hetsch Afstand fra Kombinationen: Bazar-Slagerboder. Industriforeningen, Kvartalsberetninger III, S. 186–93. Excerpt i Fr. Schiøtts Saml. Kunstakademiets Bibl.

⁵² Underskrevet af Justitsraad, Borgmester Ussing, Borgerrepræsentanten, Etatsraad L. N. Hvidt og Teatermaler Lund.

⁵³ Naar derfor Herholdt om Universitetsbiblioteket (opført 1857–61) udtaler: „Da Bygningen skulde udføres saa brandfrit som muligt, blev der her for første Gang i Landet anvendt en større Jærnkonstruktion; den blev udført af Støbejærn, da man dengang her endnu ikke kendte Anvendelsen af valsede

Nicolai Taarn.
Glamhul.

Opmaalt i Juni 1894 af F. Frehse.

Foreningen af 3die December 1892. Aargang 1896, Pl. 7.
Maalestok i Alen.

Jærnbjælker“. (Johan Daniel Herholdt og hans Værker. Kbh. 1898, S. 20 f.), er dette altsaa ikke helt i Overensstemmelse med de faktiske Forhold. I det hele taget var Hagemann tidligt paa Færde. Paris' berømte Haller, som Zola iøvrigt døbte „Paris' Mave“, fornyedes først 1851 i Jern.

⁵⁴ Kgl. Resolution af 2. April 1845.

⁵⁵ Jernstøbningen fandt Sted i Frederiksværk, og paa en i Bymuseet bevaret Plade fra Slagterboderne staar: „Dette Slagtertorvs Anlæg er fuldført i Aarene 1845 og 1846 efter Plan og Tegning og under Veiledning af Architect Hagemann.“ Et Fag af Bodernes Façade opbevares i Nicolai Taarn.

⁵⁶ Af 25. Juli 1846.

⁵⁷ Georg Stein Thim: Mennesket i Graven eller Iagttagelser gjorde ved Udgravningen af St. Nicolai Kirkegaard, saa og nogle historiske Efterretninger om Kirken, dediceret til den høie Comitée der forestod Opbygningen af de nye Slagterboutiker paa Nicolai Kirkeplads 1845-46. Kgl. Bibl. Ny kgl. Sml., Fol. 386 ^{bm}.

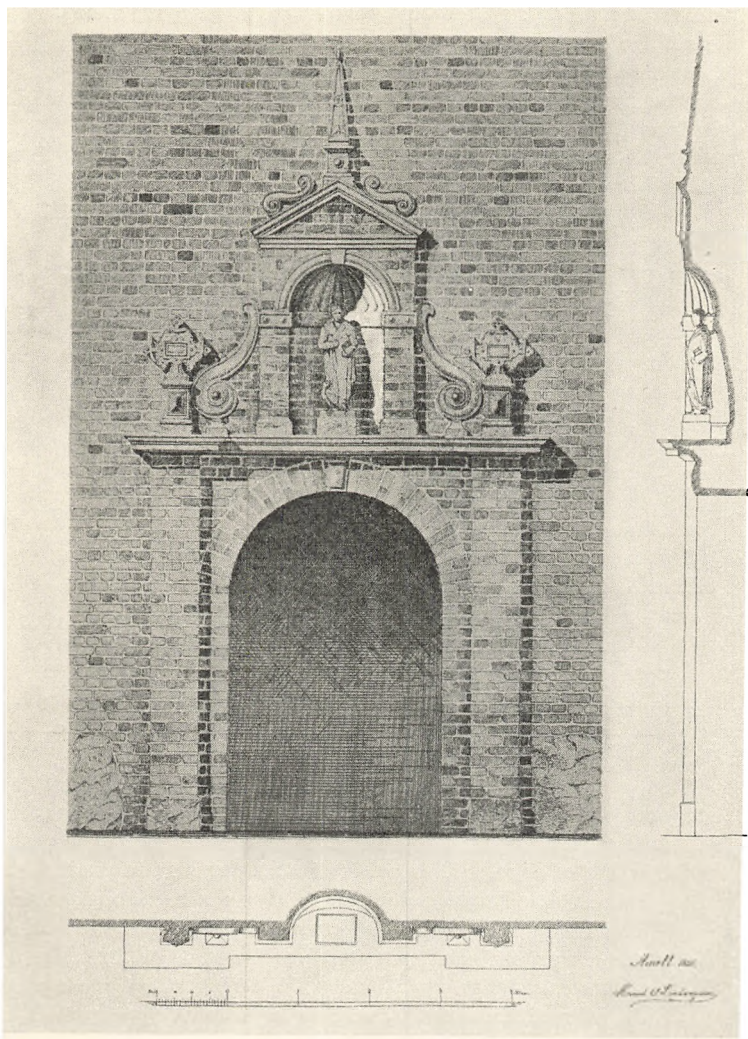
⁵⁸ Om Lorentzen, der var en betydelig Byggespekulant i Datidens København, se Villads Christensen: København 1840-57. Kbh. 1912. Smlgn. Note 61.

⁵⁹ Et Tidens Tegn var foruden Jernkonstruktionen ogsaa flere andre tekniske Nyheder, bl. a. Installationen af Vand i Bygningen. Et Spørgsmaal, hvis Løsning voldte Byggeudvalget megen Spekulation.

⁶⁰ Kobberstikkeren S. H. Petersen har med et „Orienteringsblad over den nordvestlige Del af Kjøbenhavn seet fra Nicolai Taarn“ (27 × 115 cm), 1837 givet et morsomt Vue ud over denne i arkitektonisk Henseende saa homogene Bydel. Smlgn. C. Elling: Det klassiske København. Kbh. 1944.

⁶¹ Eller Lorentzensgade, som den i Begyndelsen uofficielt blev kaldt. Louis Petersen: Om J. Chr. Petersen og hans Papirhandel 1845-1895. Kbh. 1895, S. 34. Huset Nørregade Nr. 53, Hjørnet af Nørre Voldgade maa ogsaa være opført af Hagemann, og i Nationalmuseets Arkiv ligger en dygtigt udført Façadetegning af samme Arkitekt til det ligeledes velbevarede og ganske holdningsfulde Hus, Nørre Voldgade Nr. 6. Huse af en lignende Type og fra samme Tid findes talrigst i Kvarteret omkring S. Pauls Kirke.

⁶² Pladsen i disse Huse er overalt stærkt udnyttet, Kældrene til Værksteder, den høje Stueetage til Butikker, hvor nu ogsaa Støbejernet fik Lov at trænge sig frem i de storrudede Façader. Man vovede dog endnu ikke hverken her eller andetsteds i Byen at lade Opløsningen gaa ud over, hvad en Række solide Pillearkader tillod (C. Elling: Det klassiske København. Kbh. 1944, S. 140. Smlgn. endv. de ganske enkelte endnu bevarede Eks. i Store Kongensgade og Adelgade). De fleste Huse i Nicolaigade er stilistisk af en Slags fortyndet Klassicisme isprængt enkelte fremmede Elementer; Hjørnehuset ved Lille Kongensgade, som Hagemann opførte 1852 (Indk. Sag. til Mag., 8. Nov. 1852, Stadsarkivet), er bemærkelsesværdigt ved sine Detailler i Renaissancestil. Det turde være første Gang, at disse siden saa yndede Motiver optræder paa et Borgerhus i København.

Nicolai Taarn.
Portalen.

Opmaalt i 1891 af Knud A. Ludvigsen.
Foreningen af 3die December 1892. Aargang 1894, Pl. 2.
Maalestok i Alen.

⁶³ Villads Christensen: København 1840-1857. Kbh. 1912, S. 229.

⁶⁴ Smst. S. 376.

⁶⁵ Københavns Brandvæsens Historie. Kbh. 1931, S. 332.

⁶⁶ Befinder sig tillige med en Del andet Inventar fra Vagtstuen endnu i Brandvæsenets Eje.

⁶⁷ Se Sigv. Hansens Tegninger i „København paa Kryds og Tværs“, II. Saml. Kbh. 1888, S. 7.

⁶⁸ Villads Christensen: Tidssignalet i København. Hist. Medd. om Kbh. II, 1909-10, S. 457-73.

⁶⁹ Denne var et smukt Fletværk af Vidjer betrukket med Sejldug. Kl. 12⁵⁵ hejstes Kuglen op til Stangens halve Højde, 12⁵⁷ til Toppen.

⁷⁰ Kommunen lejede herefter Lokalerne ud til Flytteforretningen „Adam“, som til manges Forargelse fik Lov at sætte sit Skilt op over Taarnportalen.

⁷¹ Borchs Tegninger opbevares i Kunstakademiets Samling af Arkitekturtegninger paa Charlottenborg. Var denne Arkitekts Planer blevet ført ud i Livet samtidig med en Regulering af Pladsen, kunde sikkert være opnaaet en kunstnerisk tilfredsstillende Løsning.

⁷² Dahlerups Forslag offentliggjordes i Ill. Tid., Bd. 37, Nr. 33.

⁷³ Architekten V, 1902-03, S. 40-42.

⁷⁴ Gennemgaaet af Fr. Schiøtt i Architekten V, 1902-03, S. 37-40.

⁷⁵ Politiken, 21. og 22. Dec. 1905.

⁷⁶ Fremsat af Forfatteren i Architekten V, 1902-03, S. 108-10.

⁷⁷ Salget af Grunden til Staten for en Post- og Telegrafbygning forkastedes i Borgerraadet. Ref. i Politiken, 9. Jan. 1906.

⁷⁸ Carl Muusmann: Da København blev voksen. Kbh. 1932, S. 73 f.

⁷⁹ I Berlingske Tidende, 25. Jan. 1907. Carl Jacobsen havde allerede i 1888 paa Udstillingen vist en Model af Taarnet med Spir.

⁸⁰ Prof. Torp i Politiken, 25. Jan. 1907. Overretssagfører Anders Hvas smst., 28. Jan. Mest talentfuldt forfægtede Joachim Skovgaard dette Standpunkt i en stenograferet Udtalelse (Politiken, 17. Marts 1907): „For jeg har set, hvor vanskeligt det er at sætte Spir paa et Taarn. Jeg har set Aarhus Domkirke i den Tid, da den havde den gamle Hjælm paa Taarnet, da virkede Taarnet med en samlet Styrke og Vælde, som gjorde, at det saa stort ud. Men da det fik det lange Spir paa, saa ingen af Delene stort ud. Det hele blev flovt, ingen af dem virker med Magt. Hele Taarnets Virkning blev forandret. Naar der er en Kirke bagved, forkortes Virkningen af Taarnet. Da kan det være naturligt atter at forlænge det med et Spir. Men nu staar jo Nikolaj Taarn i sin fulde Udstrækning, som enligt Taarn og danner en dejlig, fast Klump, som nødig skulde forlænges med et Spir.“

⁸¹ Prof. Storck i Politiken, 28. Jan. 1907: „Ærlig talt, mon der er nogen, som tænker paa Petri Kirke, naar de ser Petri Spir, eller paa Raadhuskontorerne, naar de ser paa Raadhustaarnet.“ Thorvald Jørgensen sluttede sig hertil. Politiken, 29. Jan. 1907.

⁸² I Magistraten var Overpræsidenten, Borgmestrene Jacobi, Dybdal og

Jensen samt Raadmand Clausen for, Borgmester Marstrand og Raadmændene Knudsen, Hage og Philipsen imod. Ref. i Berl. Tid., 8. Marts 1907.

⁸³ Arkitekten anvendte ogsaa Jernbjælker og -baand; i det hele taget gjordes Konstruktionen langt sværere end i det gamle Spir (smlgn. Tegningen S. 37).

⁸¹ Ved Indvielsen, der foregik oppe i Spiret, talte alene Bryggeren; medens Provst Fenger, som ogsaa gerne vilde have sagt et Par Ord, pænt maatte tie. Ref. i Politiken, 30. Aug. 1909. Smlgn. Ill. Tid. 1909, Nr. 49, S. 616.

⁸⁵ Emil Madsen nævner de medvirkende Haandværkeres Navne i sin Afh. i Hist. Medd. om Kbh. II, S. 455 og 456.

⁸⁶ Politiken, 2. Decbr. og 15. Decbr. 1909.

⁸⁷ C. A. Jensen i Fra Arkiv og Museum IV, Kbh. 1909-11, S. 602-06. Se endv. Architekten XV, 1912, S. 254.

⁸⁸ Fatalt i saa Henseende er det, at Amberg tvært imod, hvad alle gamle Billeder overensstemmende viser, gjorde Profilerne under Pyramiderne og over Kuglerne konkave i Stedet for konvekse. Hele den øvre gennembrudte Del af Spiret vilde have løftet sig anderledes spændstigt, hvis Arkitekten paa dette Punkt havde holdt sig Forbilledet efterretteligt.

⁸⁹ I en Tale ved Indvielsen (gengivet i Architekten 1914-15, S. 441-43 og 450-52) gjorde Giveren Rede for Byggeriet, der lededes af Amberg, og dets Forhistorie, og 1917 flyttede Bygherren ind i Kirkebygningens søndre Kapel (Berl. Tid., 14. Oktbr. 1917); saaledes endte Rentzmann sine Dage i sin Kirke, ligesom Schmidt 100 Aar tidligere havde gjort det i sit Taarn.

⁹⁰ Dette kom som bekendt aldrig til at flytte ind, thi først optoges Lokalerne under Verdenskrigen af Ernæringsraadet, og senere bredte Hovedbiblioteket sig over begge Etager; i de seneste Aar har det endog lagt tempo-rært Beslag paa Kirkesalen i Midterskibet. Bymuseet fik dog en lille Filial i Bygningen, en Samling Genstande med Tilknytning til den gamle Nicolai Kirke foruden „Lapidariet“ i Taarnet. C. A. Jensen: Fra Københavns By-museum. Nicolaisamlingen. Ill. Tid., Kbh. 1922-23, S. 597-99.

⁹¹ Jfr. et Indlæg af Quivis i Nationaltidende, 1. Oktbr. 1944.

⁹² Iflg. Meddelelse i de københavnske Dagblade, Decbr. 1944.

Som Grundlag for Tegningen paa Bindets Forside er anvendt den i Teksten S. 35 gengivne Opmaaling. Som Forlæg for Medaillonon paa Bagsiden er benyttet Nicolai Kirkes Segl fra 1593 (i Bymuseet).

BILLEDFORTEGNELSE

S. 15. Nicolai Kirke uden Taarn. Udsnit af kobberstukket Prospekt af København fra Søsiden. Braunius: Theatrum Urbium 1587. Nicolai Kirke (10). Holmens Ankersmedje (9).

S. 17. Nicolai Kirke, Taarnet med Breide Rantzaus Spir. Udsnit af Van Wijks Prospekt: Hafnia Metropolis et Portus Celeberrimus Daniæ 1611. Nationalmuseets Billedsamling. Yderst til venstre Lille Færgestræde, som forsvandt efter Branden 1795. I Forgrunden til venstre Kanalen, til højre Strandengene nedenfor Vingaardsstræde.

S. 19. Nicolai Kirke. Udsnit af Van der Veldes haandtegnede Prospekt af København set fra den hollandske Flaade 1658. Kobberstiksamlingen. Til højre Kirken, Taarnet med det Pyramidetag, som opsattes efter Spirets Nedstyrtning 1628. Til venstre Københavns Slot, Blaataarn med Spiret fra 1594.

S. 21. Nicolai Kirke med Omgivelser. Udsnit af Peder Hansen Resens Perspektivkort over København 1674. Det kgl. Biblioteks Billedsamling. De fleste Bygninger er kun angivet som Signatur. Nicolai Kirke (mm), Kancellibygningen (bb), „Stenbukkens Gaard“ (ii), Østergade (6g), Amagertorv (42), Store Kirkestræde (90), Lille Kirkestræde med Hjørnehuset til Admiralgade (84) rigtig vist bygget op ad Taarnets sydvestre Pille, Skvaldergade (nuv. Nicolaigade) (83), Fortunstræde (87), Vingaardsstræde (78), Ulkegade (nuv. Bremerholm) (77), Lille Kongensgade (79), Henrik Müllers Kirkestræde (82).

S. 23. Nicolai Taarn. Udsnit af W. Ribolts Prospekt af København set fra Nord o. 1690. Rosenborg. I Forgrunden Reformert Kirke bag Nørrevold.

S. 25. Nicolai Kirkes Portaler. Opmaaling fra 1700-Tallets Midte. Farvelagt Tegning. Københavns Bymuseum. Foroven til venstre, fra søndre Vaabenhus (1664), til højre Taarnportalen (o. 1590), nederst til venstre, fra nordre Vaabenhus (1634), til højre, fra Trægaards Benhus (1628).

S. 27. Nicolai Kirke set fra V. og Ø. Opmaaling fra 1700-Tallets Midte. Farvelagt Tegning. Københavns Bymuseum.

S. 28. Nicolai Kirke set fra Syd. Opmaaling fra 1700-Tallets Midte. Farvelagt Tegning. Københavns Bymuseum.

S. 28. Nicolai Kirke set fra Nord. Opmaaling fra 1700-Tallets Midte. Farvelagt Tegning. Københavns Bymuseum. Man ser den lille Benhusbygning fra 1628 mellem Taarnets Stræbepiller.

S. 31. Nicolai Kirkes Grundplan. Thurahs Danske Vitruvius I, 1746, LXIX.

S. 33. Nicolai Kirke med Omgivelser. Udsnit af „Charta over den Kongelige Residencestad Kiøbenhavn med dens omkringliggende Egne. Efter Kongelig Allernaadigste Befaling Forfærdiget 1760 et 1761 af Ingenieur Capitain Christian Gedde.“ Stadsarkivet. Her gengivet efter Fotografi optaget paa Foranledning af Bymuseet af M. Falk, der saaledes har gjort det muligt at benytte denne værdifulde Kilde til Københavns Topografi. Geddes Fugleperspektiv er interessant, fordi Husene i mange Tilfælde ikke er Signatur som hos Resen et Hundrede Aar tidligere, men virkelige Miniaturbilleder af Datidens Bygninger; paa det her gengivne Udsnit bemærkes saaledes foruden Kirken ogsaa Kvarterets verdslige Monumentalbygninger.

S. 35. Nicolai Taarn og Spir. Opmaaling af Vestfaçaden fra Tiden o. 1740. Farvelagt Tegning (100×25,5 cm). Nationalmuseets Billedsamling.

S. 37. Albertus Mathiesens Spir. Opstalt og Snit o. 1750. Farvelagt Tegning (55×35 cm). Nationalmuseets Billedsamling.

S. 38. Amagertorv o. 1748 med Nicolai Taarn. Udsnit af Stik i Thurahs Hafnia Hodierna 1748. Den store Renaissancebygning for Enden af Torvet er det 1581 af Valkendorf opførte „skønne murede Hus“, der senere blev ombygget og fra 1613 kendt som Gæstgiveriet „Store Lækkerbidsken“.

S. 39. Nicolai Taarn og Kanalen. Udsnit af Stik i Johan Jacob Bruuns Novus Atlas Daniæ, Kbh. 1761. Nicolai Kirke (6), Slotskirken (2), Højbro (5), Vejerhuset (7), Sandkisten (8).

S. 41. Nicolai Kirke set fra Kongens Nytorv 1753. Udsnit af Tegning af Johan Jacob Bruun. Museet paa Øregaard. Nicolai Kirke (4), Raadhuset (5), Vajsenhuset (6), Lille Kongensgade (9). Den fornemme Barokgaard i Forgrunden til venstre blev 1736 eller 1737 opført af den rige Tømmerhandler Søren Jørgensen; nedbrudt 1893.

S. 43. Nicolai Taarn set paa Baggrund af Christian VI's Christiansborg. Udsnit af „Prospect af Kiøbenhavn at see fra Søen paa det Kgl. Vagt-Skib. A° 1756“, tegnet af Johan Jacob Bruun. Det kgl. Biblioteks Billedsamling. Kastels-Kirken (12), Christiansborg (13), Nicolai Taarn (14).

S. 45. Branden 5. Juni 1795. Kobberstik (22,4×39,5 cm) signeret C. F. Stanley del. A. Flint sc. Med Paaskriften: Forestilling af Branden i Kiøbenhavn som den viiste sig den 5. Juni 1795 om Aftenen, tagen fra Slotspladsen da Admiralitets-Bygningen, Nicolai Taarn, tillige med Skipperboderne, og Strækningen fra Admiralgaden langs med Stranden forbie Høybrostræde stod i Lue. Kobberstiksamlingen.

S. 47. Nicolai Kirke set fra Nord efter Branden. Akvarel (43×51,5 cm) af I. P. Rasmussen 1809. Nationalmuseets Billedsamling.

S. 48. Nicolai Kirke set fra Nord efter Branden 1795. Blyantstegning (20×32,5 cm) af C. A. Lorentzen. Kobberstiksamlingen.

S. 49. Nicolai Kirkes Ruin set fra Vingaardsstræde. Akvarel (22×31 cm) af C. W. Eckersberg 1809. Københavns Bymuseum.

S. 55. Hoved Façade af Nicolai Kirke med Taarn. Farvelagt Tegning (60×48 cm) af P. Meyn 1796. Nationalmuseets Billedsamling.

S. 57. Projekt til Kirkeruinens Anvendelse som Raad- og Domhus. Farve lagt Tegning (61 × 48,5 cm), sikkert af Niels Dam. Nationalmus. Billedsamling.

S. 59. Forslag til Nicolai Taarns Ombygning. Udsnit af farvelagt Tegning med Betegnelse: Kiøbenhavn den 22. Januari 1817, H. C. Schmidt. Københavns Bymuseum.

S. 62. Façaden af S. Nicolai Vagttaarn. Farvelagt Tegning (32,5 × 21 cm) af H. C. Schmidt 1826, S. 61 i Album tilhørende Københavns Brandvæsen; forklarende Tekst S. 62: Façade af St. Nicolai Vagttaarn, saaledes som det, efter Cancellie Resolution af 13. Juny 1820 blev begyndt at forandre samme Aar, og fuldført i Aaret 1823 efter den, af Chefen for Kiøbenhavns Brand Corps, Oberst Lieutenant Schmidts, dertil forfattede Tegning. I formeldte Cancellie Resolution blev tillige bestemt at den til dette Arbejde behøvende Summa skal udredes af de af Kiøbenhavns Indvaanere som have Assurance i deres Steder, med 1 Sk. pr. 100 Rbd. halvaarligt Bidrag indtil bemeldte Summa er afdraget, og hvorefter Taarnet da med sit Inventarium tilhører Brandvæsenet i Kiøbenhavn.

A. Trappen op til Vestibulen. B.B. Tvende Pavilloner hvor der for nærværende er Boepæl for Chefen for Kiøbenhavns Brandcorps. C. En Platform over Pavillonen omgiven med Jernværk. D. Den gamle Vægtergang ligeledes omgiven med Jernværk. E. Den Etage, hvor Urværket er anbragt. F. Pladsen for Urskiven. G.G. Den nye Vægtergang som er indvendig i Taarnet. H.H. Det støbte Jernbrystværk for bemeldte Vægtergang. I.I. Lydhullerne ind til Klokken. K.K. Det murede Brystværk omkring Platformen over hele Taarnet.

S. 63. Profil igennem S. Nicolai Vagttaarn. Farvelagt Tegning (32,5 × 21 cm) af H. C. Schmidt 1826, S. 65 i Album tilhørende Københavns Brandvæsen; forklarende Tekst S. 66:

a. Trappen til Vestibulen. b. Vestibulen. c. Gjennemgangen gennem Taarnet. d. Udgang til Kirkestræde. e. En stor Sal til Opbevaring af Brandredskaber. MM. Trappen med Omgangen i Taarnet. g. En kobbertækket Altan over Salene. h. Den Etage hvori Urværket er anbragt. i. Opgang til Vægterne. k. Opgang til Klokken. l. Vægternes Kammer. m. Trappen op til Platformen over hele Taarnet. n. Klokkestolen med Klokken, hvormed præcise Kl. 12 hver Middag, bliver ringet. OO. Brystværket omkring den øverste Platform. p. Det store Vandkar som kan rumme 53 Tdr. Vand med sin Hane, staaer i Taarnet ved s. q. Et mindre ditto som kan rumme 13 Tdr. Vand, staaer i Taarnet ved r. Disse tvende Kar fyldes med Regnvand fra Platformen over Taarnet og har Afløb til Gaden naar Karrene ere for fulde.

S. 66. Udsigt til Nicolai Taarn. Tegning (14 × 20 cm) med Pen og Sepia af F. Helsted. Københavns Bymuseum.

S. 67. Parti ved Nicolai Taarn. Litografi (9 × 16 cm) efter Tegning af M. Rørbye 1825. L. Both: Kjøbenhavn, historisk-topographisk beskreven. Kbh. 1865.

S. 69. Nicolai Taarn, o. 1830. Fransk Litografi (40 × 25 cm) med Paaskrift: Église St. Nicolas à Copenhague. Dessiné par A. Mayer. Lith. par Jacottet, fig. par Bayot. Imp. Lemerrier à Paris Arthus-Bertrand éditeur. „Voyages etc.“.

S. 70. Nicolai Taarn o. 1830. Litografi (20×16 cm). Em. Bærentzen e C^o lith. Inst. Nationalmuseets Billedsamling.

S. 71. Nicolai Taarn. Engelsk Staalstik (19×13,5 cm). Paaskrift: The Watch Tower, Formerley St. Nicholas's, Copenhagen. Drawn by Capt.n Batty. Engraved by E. Goodall. London, Published Dec.r. 1828 by R. Jennings, 2 Poultry.

S. 75. Nicolai Taarn 1843, Ill. til J. L. Heibergs Digt. Staalstik (14×11 cm). C. T. Christensen del. J. Gray sculpt. Chez H. J. Bing et Fils à Copenhague.

S. 77. Nicolai Taarn med det af Peder Malling 1824 projekterede Slagtertorv omgivet af spidsbuede Arkadegange. Arkitekt Hans Christian Hansens tegnede Forlæg (15×14 cm) til et Kobberstik. Københavns Bymuseum.

S. 78. Nicolai Taarn med Projekt til Slagterboder i nygotisk Stil, formentlig af Taarnets Restaurator H. C. Schmidt. Perspektivisk, farvelagt Tegning (46×69 cm) med Paaskrift: St. Nicolai Wagttaarn med Boutiquer projecteret til Nicolai Torv. Kiøbenhavn den 15. Marts 1824. Nationalmuseets Billedsamling.

S. 79. Nicolai Taarn med de af C. F. Hansen 1828 projekterede Slagterboder set fra Øst. Farvelagt Tegning (49,5×64 cm), uden Paaskrift. Maalestok i Alen. Nationalmuseets Billedsamling.

S. 81. Nicolai Taarn med de af C. F. Hansen 1828 projekterede Slagterboder. Plan og Façader i klassisk og gotisk Stil. Farvelagt Tegning (49×65 cm), uden Paaskrift. Maalestok i Alen. Nationalmuseets Billedsamling.

S. 83. Detaill af Slagterbutik ved Nicolai Taarn. Tegning (41×30 cm) med tysk Paaskrift af Arkitekt P. H. C. Hagemann 1845. Det kgl. Bibliotek.

S. 84. Nicolai Taarn med de 1845-46 opførte Slagterboder af Støbejern. Tegning (41,5×53 cm), Planer og Façade af Arkitekt P. H. C. Hagemann. Det kgl. Biblioteks Billedsamling.

S. 85. Nicolai Taarn med Slagterboderne o. 1845. Litografi (14,5×10 cm). p. Lund del. F. Larsen lith.

S. 86. Nicolai Taarn set for Enden af Slotsholmskanalen. Udsnit af en Tegning, Pen og Tusch, af Heinrich Hansen 1856. Københavns Bymuseum.

S. 87. Nicolai Taarn med „Maven“. Tegning, Pen og Tusch (21×19 cm) af H. G. F. Holm o. 1850. Brødrene Langes Mindestuer. Bornholms Mus., Rønne.

S. 89. Nicolai Taarn set fra Højbro Plads gennem Lille Kirkestræde. Akvarel (20×16 cm) af A. Kittendorff, o. 1860. Museet paa Øregaard.

S. 91. Brandvæsenets Vagtstue i søndre Pavillon ved Nicolai Taarn. Farvelagt Tegning (29×37,5 cm), signeret H. J. 1883. Københavns Brandvæsen.

S. 93. Taarnvægternes Opholdsrum i Nicolai Taarn. Træsnit (18×23 cm) af Knud Gamborg. Illustreret Tidende Nr. 1162. 1882.

S. 94. Brandvagten ved Nicolai Taarn. Tidlig Morgenstund. Træsnit (23×34,5 cm) af H. Tegner o. 1880.

S. 95. Ved Slagterboderne i Nicolaigade o. 1886. Tidlig Autotypi (25,5×19,5 cm) af Sigvard Hansen. C. Angerer og Göschl, Wien. Kjøbenhavn paa Kryds og Tværs. 1888. Første Samling, 39.

NAVNEREGISTER

- Amberg, H. C., Arkitekt, 92, 96, 123.
 Andersen, H. C., 71.
 Balle, N. E., Biskop, 58.
 Beckett, Francis, Kunsthistoriker, 104, 106.
 Borch, Martin, Arkitekt, 92, 122.
 Brahe, Tyge, 26, 106.
 Braunius, Geograf, 14, 15.
 Breitendich, Fr. Chr., Organist, 110.
 Bruun, Johan Jacob, Tegner, 41, 46, 47.
 Bälckow, Murmester, 79, 80.
 Christian II, 14, 15, 103.
 Christian III, 14, 15, 16.
 Christian IV, 16, 24, 30, 36, 40, 68.
 Clausen, Raadmand, 123.
 Clemmensen, A., Arkitekt, 92, 93.
 Dahl, Captain, Murmester, 80, 82.
 Dahlerup, V., Arkitekt, 92, 93, 122.
 Dam, Niels, Arkitekt, 56, 57.
 Dybdal, Th., Borgmester, 122.
 Eckersberg, C. W., Maler, 49, 67.
 Ellinger, Christian, Professor, Dr. phil. 112.
 Fenger, H. M., Provst, 92, 123.
 Fischer, Egil, Arkitekt, 94.
 Frederik II, 14, 16.
 Frederik III, 30, 44.
 Frederik VI, 76, 78.
 Gamborg, K., Tegner, 93.
 Gedde, C., Ingeniørkaptajn, 33, 46.
 Gercken, Didrich, Billedhugger, 104.
 Haarlem, Michiel Heynrich van, Arkitekt, 103.
 Hage, Raadmand, 123.
 Hagemann, P. H. C., Arkitekt, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 118, 120.
 Hansen, C. F., Professor, Arkitekt, 56, 57, 58, 60, 67, 79, 80, 81, 112, 116, 118.
 Hansen, Hans Christian, Arkitekt, 77, 116.
 Hansen, Heinrich, Maler, 86.
 Hansen, Sigvard, Tegner, 95, 122.
 Hardenberg, Anna, 104.
 Haven, Lambert van, Arkitekt, 44, 108.
 Heiberg, J. L., 72, 75.
 Helsted, F., Maler, 66.
 Herholdt, J. D., Arkitekt, 118.
 Hermansen, V., Museumsinspektør, 108.
 Hetsch, G. F., Arkitekt, 118.
 Holm, H. G. F., Maler, 67, 87.
 Hvass, Anders, Overretssagfører, 122.
 Hvidt, L. N., Etatsraad, Borgerrepræsentant, 118.
 Häusser, E. D., Generalbygmester, 110.
 Jacobi, H. A., Borgmester, 122.
 Jacobsen, Carl, Brygger, 92, 94, 96, 122.
 Jensen, J., Borgmester, 123.
 Jensen, C. A., Museumsinspektør, 29, 34, 36.
 Johansen, P., Docent, 94.
 Jonge, N., Topograf, 110.
 Juuel, A., Maler, 67.
 Jørgensen, Thorvald, Arkitekt, 122.
 Kirkerup, Brandmajor, Arkitekt, 59.
 Kittendorff, A., Litograf, 89.
 Knudsen, Raadmand, 123.
 Krag, Rasmus, Generalmajor, 78, 116.
 Krognos, Oluf, 104.

- Langberg, H., Kunsthistoriker, 114, 116.
 Linde, P., Konservator, 104.
 Lorentzen, C. A., Maler, 48, 53.
 Lorentzen, H. P., Grosserer, 86, 120.
 Lund, Teatermaler, 118.
 Luther, Martin, 13, 104.
 Malling, Peder, Stadsbygmester, Arkitekt,
 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84.
 Marstrand, J., Borgmester, 123.
 Mathiesen, Albertus, Arkitekt, 38, 42, 43,
 96, 108.
 Mathiesen, N. Banner, Arkitekt, 110.
 Meldahl, F., Arkitekt, 90.
 Meyn, Peter, Stadsbygmester, Arkitekt,
 53, 54, 55, 56, 76, 112.
 Mus, Anders, Biskop, 13.
 Nicolaus af Myra, Helgen, 13, 34.
 Olaf, Helgen, 13.
 Olafsen, Peter, 13.
 Opbergen, Antonius van, Arkitekt, 40,
 104.
 Overskou, Thomas, Forfatter, 86.
 Oxe, Sidele, 104.
 Paeschen, Hans van, Arkitekt, 104.
 Pavels, Claus, Biskop, 58.
 Petersen, J. Chr., Papirhandler, 110.
 Petersen, S. H., Kobberstikker, 120.
 Philipsen, Raadmand, 123.
 Podebusk, Erik, 104.
 Pontoppidan, Erik, Historiker, 38, 44, 108.
 Rahbek, K. L., Forfatter, 112.
 Ramus, J. F., Matematiker, 110.
 Rantzau, Breide, Statholder i København,
 17, 30.
 Rasmussen, I. P., Maler, 47, 53.
 Ravn, Rasmus Pedersen, Rektor, 32.
 Reinhart, Martin, Magister, 14.
 Rentzmann, P. N., Departementchef,
 Lenssekreter, 96, 123.
 Resen, P. H., Historiker, 21.
 Ribolt, W., Maler, 23, 46, 47.
 Rosencreutz, Hans, 44, 60.
 Rosenkrantz, Niels, 44, 60.
 Rosenpluth, Magister, 50.
 Rørbye, M., Maler, 67, 68.
 Rørdam, T. Skat, Biskop, 92.
 Schellerup, Professor, 90.
 Schmidt, H. C., Brandchef, Arkitekt, 49,
 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 76, 78, 90, 93,
 123.
 Skovgaard, Joakim, 122.
 Stenwinkel den ældre, Hans van, Arki-
 tekt, 24, 26, 40, 104, 106.
 Stenwinkel den yngre, Hans van, Arki-
 tekt, 36, 40, 41, 42.
 Storck, H. B., Arkitekt, 122.
 Struensee, J. F., 90, 112.
 Tausen, Hans, 14.
 Tegner, H., Tegner, 94.
 Thim, Georg Stein, Opsynsmand, 85.
 Thorvaldsen, 67.
 Thurah, Laurids de, 31, 44, 48, 104.
 Torp, Professor, 122.
 Trægaard, Hans, Kirkevæрге, 108.
 Tuxen, Orlogskaptajn, 90.
 Ussing, Justitsraad, Borgmester, 118.
 Valkendorf, Christoffer, Rentemester, 16,
 17, 18, 26, 27, 30, 104, 106.
 Wancker, Vilhelm, Professor, 106.
 van der Velde, Maler, 19, 36.
 Wenck, H. E. C., Arkitekt, 93.
 van Wijk, Maler, 17, 30, 31, 32, 34.
 Wolf, J. L., Topograf, 33.
 Zola, Emile, Forfatter, 120.

*Trykt i Bianco Lunos Bogtrykkeri A-S paa matgl. Specialtryk fra
A-S De forenede Papirfabrikker. Klicheer fra F. Hendriksens Repro-
duktions-Atelier. Bindet tegnet af Jørgen Bo. Bogbinderarbejdet ud-
ført af D. L. Clément's Efff.*